

SYYTTEESTÄ SOPIMISEN SOVELTUMINEN SUOMALASEEN RIKOSPROSESSIIN

Itä-Suomen yliopisto
Yhteiskunta- ja kauppatieteiden tiedekunta
Oikeustieteiden laitos
Pro gradu -tutkielma
21.4.2011
Laura Tammenlehto

SISÄLLYS

SISÄLLYS.....	II
LÄHTEET	VI
LYHENTEET	XV
1 JOHDANTO	1
1.1 TUTKIELMAN TAVOITTEET JA RAKENNE SEKÄ TUTKIMUSONGELMAN RAJAUS.....	1
1.2 TUTKIMUSAIHEEN AJANKOHTAISUUS JA METODIN VALINTA.....	2
1.3 KESKEISET KÄSITTEET.....	5
YLEINEN OSA.....	8
2 RIKOSPROSESSIN FUNKTIOT JA KRIMINAALIPOLITIIKKA	9
2.1 PROSESSIN FUNKTIO KÄSITTEENÄ	9
2.2 RIKOSPROSESSIN FUNKTIOT	10
2.3 KRIMINALISOINNIT.....	12
2.4 RANGAISTUSTEORIAM	16
2.4.1 SOVITUSTEORIAM	16
2.4.2 PREVENTIOTEORIAM	17
3 PERUS- JA IHMISOIKEUKSIEN RIKOSLAINKÄYTÖLLE ASETTAMAT VAATIMUKSET.....	20
3.1 PERUSOIKEUKSIEN RAJOITTAMINEN	21
3.1.1 PERUSOIKEUKSIEN LAKIVARAUKSET	21
3.1.2 PERUSOIKEUKSIEN YLEISET RAJOITUSEDELLYTYKSET	23

3.2	PERUS- JA IHMISOIKEUDET RIKOSPROSESSISSA.....	24
4	RIKOSPROSESSIN ARVOT, TAVOITTEET JA PERIAATTEET	26
4.1	YLEISET OPIT	27
4.2	RIKOSPROSESSIN TAVOITTEET JA ARVOT	28
4.2.1	VARMUUSPERIAATE	28
4.2.2	PROSESSIEKONOMIA	30
4.2.3	TARKOITUKSEN MUKAISUUS- JA TEHOKKUUSPERIAATE.....	31
4.2.4	OIKEUDEN MUKAINEN OIKEUDEN KÄYNTI	31
4.3	RIKOSPROSESSIN MENETTELYPERIAATTEET	33
4.3.1	JULKISUUSPERIAATE.....	33
4.3.2	KONTRADIKTORISUUS.....	34
4.3.3	SUULLISUUS-, KESKITYS- JA VÄLITTÖMYYSPERIAATTEET	35
4.3.4	AKKUSATORINEN JA INKVISITORINEN MENETELMÄ	37
4.3.5	VIRALLISPERIAATE.....	39
5	RIKOSPROSESSIN OSALLISET.....	40
5.1	SYYTTÄJÄ.....	40
5.1.1	SYYTTÄJÄN TEHTÄVÄT JA ASEMA RIKOSPROSESSISSA	40
5.1.2	SYYTTÄJÄN TOIMINTAA OHJAAVAT PERIAATTEET	42
5.2	TUOMIOISTUIN	44
5.2.1	TUOMIOISTUIMEN MATERIAALINEN PROSESSINJOHTO JA SYYTESIDONNAISUUS	44
5.2.2	TUOMIOISTUIMEN RIIPPUMATTOMUUS JA PUOLUEETTOMUUS.....	45

5.3	VASTAAJA.....	46
5.3.1	VASTAAJAN OIKEUDET RIKOSPROSESSISSA	46
5.3.2	VASTAAJAN VELVOLLISUUDET RIKOSPROSESSISSA	48
6	KATSAUS ERÄIDEN MUIDEN MAIDEN PLEA BARGAIN -JÄRJESTELMIIN	48
6.1	YHDYSVALLAT	48
6.2	ENGLANTI JA WALES	50
6.3	RUOTSI	51
6.4	NORJA.....	53
6.5	TANSKA.....	54
6.6	SAKSA	55
7	PLEA BARGAININGIN KALTAISET MENETTELYT SUOMEN RIKOSPROSESSISSA JA ASiantuntijamielipide Syytteestä SOPIMISESTA.....	56
7.1	PLEA BARGAININGIN KALTAISET PIIRTEET SUOMEN TÄMÄNHETKISESSÄ LAINSÄÄDÄNNÖSSÄ.....	56
7.2	ASiantuntijoiden mielipide syytteestä sopimisesta	58
8	SYYTTEESTÄ SOPIMISTA KOSKEVAT UUDISTUSSUUNNITELMAT	62
8.1	Komiteamietintö 47/2010: Arviomuistio syytteestä sopimisesta (PLEA BARGAIN). LAUSUNTOTIIVISTELMÄ.	63
8.1.1	YLEISIÄ NÄKÖKULMIA SYYTTEESTÄ SOPIMISESTA.....	66
8.1.2	SYYTTEESTÄ SOPIMISEN EDUT JA HAITAT	68
8.1.3	SUOMEN OIKEUSJÄRJESTYKSEEN PARHAITEN SOPIVA PLEA BARGAIN -MENETTELY	73
8.1.4	MAHDOLLISESTI KÄYTTÖÖN OTETTAVAN JÄRJESTELMÄN SOVELTAMISALA RAJAAMINEN	74

8.1.5 MUUT KEINOT PROSESSIEKONOMISEN TAVOITTEEN SAAVUTTAMISEKSI	75
8.1.6 YHTEENVETO	76
8.2 TYÖRYHMÄMIETINTÖ 87/2010: OIKEUSPROSESSIN PITKITTÄMISEN ESTÄMINEN	77
8.2.1 ONGELMANASETTELU	77
8.2.2 TYÖRYHMÄN EHDOTUKSET	79
8.2.3 YHTEENVETO	84
8.3 KOKOAVIA NÄKÖKULMIA KÄSITELLYISTÄ MIETINNÖISTÄ.....	85
EMPIIRINEN OSA	87
9 KYSELYTUTKIMUS SYYTTEESTÄ SOPIMISESTA SUOMESSA	88
9.1 YLEINEN SUHTAUTUMINEN SYYTTEESTÄ SOPIMISEEN	89
9.2 NYKYJÄRJESTELMÄ JA TÄMÄNHETKISET TOIMINTAPERIAATTEET	90
9.3 NYKYJÄRJESTELMÄN KEHITTÄMISMAHDOLLISUUDET SEKÄ UUDISTUSEHDOTUKSET	92
9.4 KOKOAVIA HUOMIOITA KYSELYYN SAADUISTA VASTAUKSISTA	95
10 LOPUKSI	96
LIITTEET	101

LÄHTEET

Kirjallisuus

Andenæes, Johs. (2004): Alminnelig strafferett. 5. utgave. Oslo 2004.

Anttila, Inkeri – Törnudd, Patrik (1983): Kriminologia ja kriminaalipolitiikka. Juva 1983.

Ashworth, Andrew – Redmayne, Mike (2005): The Criminal Process. 3rd edition. Oxford 2005.

Duff, R.A. (2001): Punishment, Communication and Community. Oxford 2001.

Ekelöf, Per Olof – Edelstam, Henrik (2002): Rättegång I. 8. uppl. Stockholm 2002.

Ervasti, Kaijus (2002): Lainkäytön funktiot. Lakimies 1/2002, s. 47–72.

Ervo, Laura (2005): Oikeudenmukainen oikeudenkäynti. Vantaa 2005.

Eskola, Jari – Suoranta, Juha (2005): Johdatus laadulliseen tutkimukseen. 7. painos Jyväskylä 2005.

Fisher, George (2003): Plea Bargaining's Triumph: a history of plea bargaining in America. Stanford 2003.

Frände, Dan (2005): Yleinen rikosoikeus. Helsinki 2005.

Frände, Dan (2009): Finsk straffprocessrätt. Helsingfors 2009.

Halijoki, Juha (2004): Vastaajan tunnustus rikosprosessissa. Defensor Legis 5/2004, s. 791–817.

Hallberg, Pekka (1999): I.1 Perusoikeusjärjestelmä. Teoksessa Hallberg, Pekka – Karapuu, Heikki – Scheinin, Martin – Tuori, Kaarlo – Viljanen, Veli-Pekka: Perusoikeudet [online]. Helsinki 1999. Kirjailija päivittänyt tekstin 10.6.2005. Saatavilla www.wsoypro.fi.

Havansi, Erkki (2007): Oikeudenkäynti ja pakkotäytäntö. 3., uudistettu painos. Helsinki 2007.

Helminen, Klaus – Lehtola, Kari – Virolainen, Pertti (2006): Esitutkinta ja pakkokeinot. Jyväskylä 2006.

Huovila, Mika (1999): Todistelun välittömyys prosessuaalisten oikeusperiaatteiden valossa tarkasteltuna. *Lakimies* 8/1999, s. 1159–1187.

Huovila, Mika (2003): Periaatteet ja perustelut. Tutkimus käräjäoikeuden tuomion faktaperusteluista prosessuaalisten periaatteiden valossa arvioituna. Jyväskylä 2003.

Jareborg, Nils (2001): Allmän kriminalrätt. Uppsala 2001.

Jokela, Antti (2008): Rikosprosessi. 4., uudistettu painos. Jyväskylä 2008.

Karapuu, Heikki (1999): II.1 Perusoikeuksien tausta ja yleinen sisältö. Teoksessa Hallberg, Pekka – Karapuu, Heikki – Scheinin, Martin – Tuori, Kaarlo – Viljanen, Veli-Pekka: Perusoikeudet [online].. Helsinki 1999. Saatavilla www.wsoypro.fi.

Lahti, Raimo (1974): Toimenpiteistä luopumisesta rikosten seuraamusjärjestelmässä. Vammala 1974.

Lappalainen, Juha (1995): Siviiliprosessioikeus I. Jyväskylä 1995.

Lappalainen, Juha (2007): V Todistelu. Teoksessa Lappalainen, Juha – Frände, Dan – Havansi, Erkki - Koulu, Risto – Niemi, Johanna – Nylund, Anna – Rautio, Jaakko – Sihto, Juha – Virolainen, Jyrki: Prosessioikeus [online]. Helsinki 2007. [viitattu 4.1.2011] Kirjailija päivittänyt tekstin 21.5.2007. Saatavilla www.wsoypro.fi.

Lappi-Seppälä, Tapio (2000): Rikosten seuraamukset. Porvoo 2000.

Lappi-Seppälä, Tapio (2009): I.4 Rangaistus kriminaalipolitiikan keinona. Teoksessa Lappi-Seppälä, Tapio – Hakamies, Kaarlo – Koskinen, Pekka – Majanen, Martti – Melander, Sakari – Nuotio, Kimmo – Nuutila, Ari-Matti – Ojala, Timo – Rautio, Ilkka: Rikosoikeus [online]. Helsinki 2009. [viitattu 28.12.2010]. Kirjailija päivittänyt tekstin 1.11.2008. Saatavilla www.wsoypro.fi.

Launiala, Mika (2010): Esitutkinnasta tuomioon. Esitutkinta osana rikosprosessia ja rikosprosessin funktiot. *Edilex* 2010/3. Saatavilla <http://www.edilex.fi/lakikirjasto/6731.pdf>. [viitattu 29.3.2011]

Lauri, Anna (2010): Kruununtodistajajärjestelmän ja sitä muistuttavien piirteiden soveltuminen suomalaiseen rikosprosessiin. Pro gradu -tutkielma. Turun yliopisto 2010. Julkaistu Edilexissä 18.8.2010. Saatavilla <http://www.edilex.fi/lakikirjasto/7221.pdf>. [viitattu 18.4.2011].

Leppänen, Tatu (1998): Riita-asian valmistelu todistusaineiston osalta. Helsinki 1998.

Linna, Tuula (2010): Puntarissa plea bargaining – vastassa oikeusturva ja itsekriminointisuoja. Teoksessa Oikeustiede-Jurisprudentia XLIII:2010, s. 189–261.

Loiva, Jukka (2008): Syytetingintä – Ratkaisu todisteluongelmiin talousrikosjutuissa? Helsinki Law Review 2008, s. 67–93.

Melander, Sakari (2002): Kriminalisointiperiaatteet ja perusoikeuksien rajoitusedellytykset. Lakimies 6/2002, s. 938–961.

Melander, Sakari (2008): Kriminalisointiteoria – rangaistavaksi säätämisen oikeudelliset rajoitukset. Vammala 2008.

Meyer-Goßner, Lutz (2010): Strafprozessordnung mit GVG und Nebensetzen. 53. Auflage. München 2010.

Nuutila, Ari-Matti (1996): Rikosoikeudellinen huolimattomuus. Jyväskylä 1996.

Nuutila, Ari-Matti (1997): Rikoslain yleinen osa. Jyväskylä 1997.

Oikarinen, Jukka (2008): Plea bargaining – oikeusvertaileva tutkimus syytteestä sopimisesta ja sen soveltumisesta suomalaiseen rikosprosessiin. Pro gradu -tutkielma. Lapin yliopisto 2008. Julkaistu Edilexissä 18.2.2009. Saatavilla <http://www.edilex.fi/lakikirjasto/5777.pdf>. [viitattu 18.4.2011].

Pellonpää, Matti (2005): Euroopan ihmisoikeussopimus. 4., uudistettu painos. Jyväskylä 2005.

Pölönen, Pasi (2003): Henkilötodistelu rikosprosessissa. Jyväskylä 2003.

Rautio, Jaakko (2007): Asianosaiset rikosprosessissa. Teoksessa Lappalainen, Juha – Frände, Dan – Havansi, Erkki - Koulu, Risto – Niemi, Johanna – Nylund, Anna – Rautio, Jaakko – Sihto, Juha – Virolainen, Jyrki: Prosessioikeus [online]. Helsinki

2007. [viitattu 26.1.2011] Kirjailija päivittänyt tekstin 2.5.2007. Saatavilla www.wsoypro.fi.

Roxin, Claus (2006): Strafrecht. Allgemeiner Teil. Band I. Grundlagen. Aufbau der Verbrechenslehre. 4., vollständig neu bearbeitete Auflage. München 2006.

Tala, Jyrki (2002): Luottamus tuomioistuimiin – mitä se on ja tarvitaanko sitä lisää? *Lakimies* 1/2002, s. 3–33.

Tapani, Jussi – Tolvanen, Matti (2008): Rikosoikeuden yleinen osa – Vastuuoppi. Jyväskylä 2008.

Tirkkonen, Tauno (1969): Suomen rikosprosessioikeus I. Porvoo 1969.

Tolonen, Hannu (2003): Oikeuslähdeoppi. Vantaa 2003.

Tolvanen, Matti (2003): Asianosaisten määräämistöimistä rikosprosessissa. *Defensor Legis* 6/2003, s. 1009–1027.

Tolvanen, Matti (2005): Johdatus kriminaalipolitiikan teoriaan. Joensuu 2005.

Tolvanen, Matti (2006): Kriminaalipolitiikka, kriminologia ja rikosoikeuden tutkimus. *Lakimies* 5/2006, s. 809–812.

Tolvanen, Matti (2009): Rangaistusteoriat – mitä ne ovat ja mihin niitä tarvitaan? *Oikeus* 4/2009, s. 358–379.

Tuomi, Jouni – Sarajärvi, Anneli (2002): Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Jyväskylä 2002.

Tyler, Tom R. (1990): *Why people obey the law*. New Haven and London 1990.

Valtakunnansyyttäjänviraston julkaisusarja nro 1 (VKSV 2001): Syyttäjän toimenkuvan kehittäminen. Helsinki 2001. Saatavilla <http://www.vksv.oikeus.fi/Etusivu/Julkaisut/VKSVnjulkaisusarja/1148038235562> [viitattu 24.11.2010].

Viljanen, Veli-Pekka (1999): II.3 Perusoikeuksien rajoittaminen. Teoksessa Hallberg, Pekka – Karapuu, Heikki – Scheinin, Martin – Tuori, Kaarlo – Viljanen, Veli-Pekka:

Perusoikeudet [online]. Helsinki 1999. [viitattu 29.12.2010]. Saatavilla www.wsoypro.fi.

Virolainen, Jyrki (1995): Lainkäyttö. Oikeudenkäynnin perusteet ja lainkäyttöelimet siviili- ja rikosprosessissa. Jyväskylä 1995.

Virolainen, Jyrki (1998): Rikosprosessioikeus I. Rovaniemi 1998.

Virolainen, Jyrki (2007): I Johdatus prosessioikeuteen. Teoksessa Lappalainen, Juha – Frände, Dan – Havansi, Erkki - Koulu, Risto – Niemi, Johanna – Nylund, Anna – Rautio, Jaakko – Sihto, Juha – Virolainen, Jyrki: Prosessioikeus [online]. Helsinki 2007. [viitattu 17.12.2010] Kirjailija päivittänyt tekstin 13.3.2007. Saatavilla www.wsoypro.fi.

Virolainen, Jyrki – Pölönen, Pasi (2003): Rikosprosessioikeus I: Rikosprosessin perusteet. Jyväskylä 2003.

Virolainen, Jyrki – Pölönen, Pasi (2004): Rikosprosessioikeus II: Rikosprosessin osalliset. Porvoo 2004.

Vuorenpää, Mikko (2007): Syyttäjän tehtävät. Erityisesti silmällä pitäen rikoslain yleisestävää vaikutusta. Vammala 2007.

Virallislähteet

EK 5/2010 vp.: Eduskunnan kirjelmä hallituksen toimenpidekertomuksesta vuodelta 2008.

HEL7813-243: Ulkoasiainministeriön lausunto perustuslakivaliokunnalle. Oikeudenkäyntien viivästyminen. Saatavilla

<http://web.eduskunta.fi/dman/Document.php?documentId=ie30809144901493&cmd=download> [viitattu 26.1.2011]

HE 309/1993 vp.: Hallituksen esitys Eduskunnalle perustuslakien perusoikeussääntösten muuttamisesta.

HE 82/1995 vp.: Hallituksen esitys Eduskunnalle rikosasioiden oikeudenkäyntimenettely uudistamista alioikeuksissa koskevaksi lainsäädännöksi.

HE 131/1996 vp.: Hallituksen esitys eduskunnalle Suomen Hallitusmuodon ylintä syyttäjää koskevien säännösten muuttamisesta sekä laiksi yleisistä syyttäjistä ja eräksi niihin liittyviksi laeiksi.

HE 1/1998 vp.: Hallituksen esitys Eduskunnalle uudeksi Suomen Hallitusmuodoksi.

HE 44/2002 vp.: Hallituksen esitys Eduskunnalle rikosoikeuden yleisiä oppeja koskevan lainsäädännön uudistamiseksi.

HE 271/2004 vp.: Hallituksen esitys Eduskunnalle laeiksi oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain, oikeudenkäymiskaaren ja eräiden muiden lakien rikosasioiden käsittelyä käräjäoikeudessa koskevien säännösten muuttamisesta.

HE 93/2005 vp.: Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi rikosasioiden sovittelusta.

HE 13/2006 vp.: Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi oikeudenkäynnin julkisuudesta yleisissä tuomioistuimissa ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi.

HE 94/2009 vp.: Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi sakon ja rikesakon määräämisestä sekä eräksi siihen liittyviksi laeiksi.

HE 222/2010 vp.: Hallituksen esitys Eduskunnalle esitutkinta- ja pakkokeinolainsäädännön uudistamiseksi.

HE 286/2010 vp.: Hallituksen esitys Eduskunnalle syyttäjälaitosta koskevan lainsäädännön uudistamiseksi.

KKO:n selvitys perustuslakivaliokunnalle 14.10.2009: Oikeudenkäyntien viivästymisen - perustuslakivaliokunnan selvityspyyntö 16.6.2009. Saatavilla <http://web.eduskunta.fi/dman/Document.php?documentId=kk30809144657107&cmd=download>. [viitattu 26.1.2011]

KM 2003:3: Tuomioistuinlaitoksen kehittämiskomitean mietintö. <http://www.om.fi/Etusivu/Julkaisut/Julkaisuarkisto20022009/Komiteanmietintoja/Komiteanmietintojenarkisto/Komiteanmietintoja2003/1146647391860> [viitattu 24.11.2010].

KM 47/2010: Arviomuistio syytteestä sopimisesta (plea bargain). Lausuntotiivistelmä. Saatavilla <http://www.om.fi/1274105573703> [viitattu 15.11.2010]

OMLS 2004:27: Lausunnot tuomioistuinlaitoksen kehittämiskomitean mietinnöstä.

Tiivistelmä. Saatavilla

<http://www.om.fi/Etusivu/Julkaisut/Julkaisuarkisto20022009/Lausuntojajaselvityksia/Lausuntojajaselvitystenarkisto/Lausuntojajaselvityksia2004> [viitattu 24.11.2010].

LaVL 9/2005 vp.: Lakivaliokunnan lausunto suurelle valiokunnalle. Valtioneuvoston kirjelmä ehdotuksesta neuvoston puitepäätökseksi (järjestäytyneen rikollisuuden torjunnasta).

LaVM 9/1997 vp.: Lakivaliokunnan mietintö hallituksen esityksestä rikosasiain oikeudenkäyntimenettelyn uudistamista alioikeuksissa koskevaksi lainsäädännöksi.

OM 20/41/2009: Arviomuistio. Resursseja säästävä menettely, jossa varhainen tunnustaminen voisi läpinäkyvässä menettelyssä johtaa muutoin seuraavaa rangaistusta lievempään rangaistukseen. Saatavilla <http://www.om.fi/1274105573703> [viitattu 23.11.2010].

OM 77/03/2009: Oikeudenkäyntien viivästyminen, selvityspyyntö. Saatavilla <http://web.eduskunta.fi/dman/Document.php?documentId=yp30809144726399&cmd=download> [viitattu 15.11.2010].

OMML 87/2010: Oikeusprosessin pitkittymisen estäminen. Saatavilla <http://www.om.fi/Etusivu/Julkaisut/Mietintojajalausuntoja/Mietintojenjalausuntojenarkisto/Mietintojajalausuntoja2011/1290609674558> [viitattu 13.1.2011].

OMTR 16/2005: Tuomarinvastuun toteuttamismuotojen kehittäminen. Saatavilla <http://www.om.fi/Etusivu/Julkaisut/Julkaisuarkisto20022009/Tyoryhnamietintoja/Tyoryhnamietintojenarkisto/Tyoryhnamietintoja2005/1145624733431> [viitattu 24.2.2011].

PeVL 23/1997 vp.: Perustuslakivaliokunnan lausunto hallituksen esityksestä oikeudenkäyttöä, viranomaisia ja yleistä järjestystä vastaan kohdistuvia rikoksia sekä seksuaalirikoksia koskevien säännösten uudistamiseksi.

PeVL 66/2010 vp.: Perustuslakivaliokunnan lausunto lakivaliokunnalle hallituksen esityksestä esitutkinta- ja pakkokeinolainsäädännön uudistamiseksi

PeVM 25/1994 vp.: Perustuslakivaliokunnan mietintö hallituksen esityksestä perustuslakien perusoikeussäännösten muuttamisesta.

PeVM 10/1998 vp.: Perustuslakivaliokunnan mietintö hallituksen esityksestä Suomen uudeksi hallitusmuodoksi.

PeVM 1/2010 vp.: Perustuslakivaliokunnan mietintö hallituksen toimenpidekertomuksesta vuodelta 2008.

RM 11-1998: Meddelelse om behandlingen af sager, hvor sigtede gøres bekendt med muligheden for strafnedsættelse som følge af forklaringer om medgeringsmænd. Saatavilla http://www.rigsadvokaten.dk/media/rm_11-1998.pdf [*viitattu 5.3.2011*]

SOU 2004:47: Näringslivet och förtroendet. Saatavilla <http://www.regeringen.se/content/1/c6/02/04/45/a6fb2904.pdf> [*viitattu 28.2.2011*]

SOU 2005:117: Ett effektivare brottmålsförfarande – några ytterligare åtgärder. Saatavilla <http://www.regeringen.se/sb/d/108/a/57439> [*viitattu 24.11.2010*]

UN Crime Congress's Norms and standards (UN 1990): Guidelines on the Role of Prosecutors. Havana 1990. Saatavilla <http://www.unrol.org/doc.aspx?d=2515> [*viitattu 24.2.2011*]

United States Sentencing Commission's publications (2010): 2010 Federal Sentencing Guidelines Manual & Supplement. Washington, D.C. 2010. Saatavilla http://www.ussc.gov/Guidelines/2010_guidelines/ToC_PDF.cfm [*viitattu 5.3.2011*]

Valtakunnansyyttäjänviraston vastaus selvityspyyntöön 15.10.2009 (VKSV 2009): Oikeudenkäyntien viivästyminen. Saatavilla <http://web.eduskunta.fi/dman/Document.phx?documentId=js30809144826224&cmd=download> [*viitattu 26.1.2011*]

Åklagarmyndighetens rapport 2006: Effektivare hantering av stora och komplicerade brottmål – en idéskrift. Saatavilla <http://www.aklagare.se/PageFiles/3839/Effektivare%20hantering%20av%20stora%200o%20komplicerade%20brott%20C3%A5l.pdf> [*viitattu 24.11.2010*]

Oikeuskäytäntö

Korkein oikeus

KKO 63/1993

KKO 156/1993

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin

Knaster 22.9.2009

Aiminen 15.9.2009

Kaura 23.6.2009

Nousiainen-tapaus 23.2.2010

Kalle Kangasluoma-tapaus 15.2.2011

LYHENTEET

art.	artikla
BRU	Beredningen för rättsväsendets utveckling
EIS	Euroopan ihmisoikeussopimus (Euroopan neuvoston yleis- sopimus ihmisoikeuksien ja perusvapauksien suojaamiseksi 4.11.1950, SopS 19/1990)
EIT	Euroopan ihmisoikeustuomioistuin
EK	eduskunnan kirjelmä
ed.	edellä
em.	edellä mainittu
erit.	erityisesti
esim.	esimerkiksi
ETL	esitutkintalaki 30.4.1987/449
HE	hallituksen esitys eduskunnalle
jälj.	jäljempänä
KKO	korkein oikeus
KM	komiteamietintö
ko.	kyseessä oleva
KP-sop.	YK:n kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskeva kan- sainvälinen yleissopimus (SopS 7 – 8/1976)
ks.	katso
LaVM	lakivaliokunnan mietintö
mm.	muun muassa

myöh.	myöhemmin
ns.	niin sanottu
OK	oikeudenkäymiskaari 1.1.1734/4
OM	oikeusministeriö(n arviomuistio tms.)
OMLS	oikeusministeriön lausuntoja ja selvityksiä
OMML	oikeusministeriön mietintö/ lausunto
OMTR	oikeusministeriön työryhmämietintö
PeVL	perustuslakivaliokunnan lausunto
PeVM	perustuslakivaliokunnan mietintö
PL	Suomen perustuslaki 11.6.1999/731
PoIL	poliisilaki 7.4.1995/493
po.	puheena oleva
RL	rikoslaki 19.12.1889/39
RM	rigsadvokatens meddelelse
ROL	laki oikeudenkäynnistä rikosasioissa 11.7.1997/689
s.	sivu/ sivulla
ss.	seuraavat sivut
SopS	sopimussarja
SOU	statens offentliga utredningar
SovL	laki rikosasioiden ja eräiden riita-asioiden sovittelusta 9.12.2005/1015
StPO laki)	Strafprozessordnung 12.9.1950 I 455 (Saksan rikosprosessi- laki)

Strfl.	straffeloven nr. 1034 af 29/ 2009 (Tanskan rikoslaki)
Strpl.	lov om rettergangsmåten i straffesaker 1981-05-22 nr 25 (Norjan rikosprosessilaki)
tms.	tai muu sellainen
uppl.	upplaga
VKSV	valtakunnansyyttäjänvirasto
vp.	valtiopäivät
vert.	vertaa
YK	Yhdistyneet Kansakunnat
YSjäl	laki yleisistä syyttäjäistä 11.3.1997/199

1 JOHDANTO

1.1 TUTKIELMAN TAVOITTEET JA RAKENNE SEKÄ TUTKIMUSONGELMAN RAJAUS

Tutkielman tavoitteena on selvittää, millaisia vaatimuksia rikoslainkäytössä vallitsevat arvot, periaatteet, normit ja tavoitteet asettavat syytteestä sopimisen omaksumiselle osaksi suomalaista rikosprosessia. Samalla pyritään tuomaan esiin tekijöitä, jotka mahdollistavat ja tukevat kyseisen menettelyn käyttöönottoa. Menettelyn soveltamisedellytyksiä ja siitä mahdollisesti aiheutuvia ongelmia on jossakin määrin pohdittu eri viranomaistahoilla ja muiden asiantuntijoiden keskuudessa. Tutkielmassa on tarkoitus empiirisin metodein selvittää asiaan perehtyneiden käytännön toimijoiden¹ suhtautumista kyseiseen menettelyyn ja sen käyttökelpoisuuteen.

Tutkielmani koostuu kahdesta osasta: yleisestä osasta ja empiirisestä osasta. Valitsemani kahtiajaon on tarkoitus lisätä tutkielmani johdonmukaisuutta ja selkeyttä. Tutkielman yleisessä osassa on tehty suhteellisen kattava katsaus suomalaisen rikosprosessin taustateorioihin, keskeisiin periaatteisiin ja rikosprosessin osallisten toimintamahdollisuuksiin. Samassa yhteydessä tarkastellaan kansainvälisten ihmisoikeussopimusten suomalaiselle rikosprosessille asettamia vaatimuksia. Kyseinen katsaus on katsottu tarpeelliseksi, koska syytteestä sopimista ja sen käyttöönottoa koskevan argumentoinnin ymmärtämiseksi on ratkaisevan tärkeää hahmottaa, mihin suomalainen rikosoikeudellinen ajattelu perustuu.

Yleiseen osaan on sisällytetty myös oikeusvertaileva osio. Osion tarkoituksena on selvittää, mitä perinteiset angloamerikkalaiset plea bargain -menettelyt pitävät sisällään, mistä kyseiset menettelyt ovat saaneet alkunsa, millaisia plea bargainingin tyyppisiä menettelyjä muissa Pohjoismaissa² ja Saksassa on otettu tai harkittu otettavan käyttöön ja miten plea bargainingin ongelmalliseksi koetut yksityiskohdat on pyritty ratkaisemaan.

Viimeisenä kokonaisuutena tutkielman yleisessä osassa käsitellään viimeaikaisia syytteestä sopimiseen liittyviä lainsäädännön uudistamista koskevia selvityksiä. Kyseisen tarkaste-

¹ Tässä käytännön toimijoilla tarkoitetaan nimenomaan syyttäjiä ja asianajajia.

² Olen rajannut Islannin tarkoituksenmukaisuussyistä muita Pohjoismaita koskevan esityksen ulkopuolelle.

lun avulla pyritään hahmottelemaan alan eri asiantuntijoiden keskuudessa vallitsevaa yleistä mielipidettä asiasta sekä heidän suhtautumistaan esitettyihin uudistusehdotuksiin.

Tutkimukseni empiirinen osa koostuu kihlakunnansyyttäjäille ja asianajajille laatimastani kyselystä ja siihen saamani vastauksien analysoinnista. Lähetin kyselyn kaikkiaan 21 taholle, joista 11 oli kihlakunnansyyttäjiä ja 10 asianajajia. Kyselyn kohteiksi valikoitiin molemmista ammattiryhmistä sellaisia edustajia, joiden tiedetään³ perehtyneen tutkielman aihepiiriin. Kyselyn tarkoituksena on hahmottaa käytännön tasolla toimivien alan asiantuntijoiden suhtautumista syytteestä sopimiseen.

Suomalaisessa rikosprosessissa asianomistajan asema on vahva ja hänen prosessuaaliset oikeutensa hyvin laajat. Keskeisin asianomistajan oikeuksista on syyteoikeus. Asianomistajan syyteoikeus sisältää muun muassa oikeuden tehdä syyttämispyyntönsä asianomistajarikosta koskien, oikeuden nostaa syytteen rikoksesta, josta virallinen syyttäjä on päättänyt jättää syytteen nostamatta (= *toissijainen syyteoikeus*) sekä oikeuden ottaa ajaakseen syyttäjän peruuttaman syytteen.⁴ Olen rajannut asianomistajan aseman käsitteilyn tutkielmani ulkopuolelle. Käsittelen tutkimusaiheeni ainoastaan virallistahojen ja vastaajan näkökulmasta.

1.2 TUTKIMUSAIHEEN AJANKOHTAISUUS JA METODIN VALINTA

Oikeudenkäyntien kestosta on Suomessa käyty jo pitkään keskustelua.⁵ Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen Suomelle antamat langettavat tuomiot koskien oikeudenkäyntien kestoa luovat alati kasvavaa muutospainetta prosessimenettelyjen kehittämiseksi. Suomalaisessa oikeuskulttuurissa on perinteisesti suhtauduttu hyvin kielteisesti angloamerikkalaisista alkuperää olevien *plea bargain* -menettelyjen omaksumiseen osaksi kotimaista oikeusjärjestelmää. Viimeaikaisessa lainvalmistelutoiminnassa on kuitenkin havaittavissa muu-

³ Kohteiden valinnassa sain korvaamatonta apua ohjaajaltani Itä-Suomen yliopiston rikos- ja prosessioikeuden professori Matti Tolvaselta sekä Itä-Suomen syyttäjänviraston Kuopion toimipisteessä toimivalta kihlakunnansyyttäjä Jarmo Toivolalta.

⁴ Virolainen – Pölonen 2003, s. 187–189. Asianomistajan syyteoikeudesta on säännökset ROL 1:3, 1:14 ja 1:15:ssä.

⁵ Mm. VKSV 2001, s. 29–34 ja KM 2003:3 (liiteosa), s. 71–74.

toksia suhtautumisessa. Lähiaikoina on annettu kaksi mietintöä, joissa on pohdittu syytteestä sopimista yhtenä varteenotettavana rikosprosessin kehittämisvaihtoehtona.⁶

Syytteestä sopimista ja sen soveltumista suomalaiseen rikosprosessiin on tutkittu suhteellisen vähän. Empiiristä tutkimustietoa menettelyn soveltuvuudesta ei juuri ole saatavilla. Tässä tutkielmassa omaksuttua osittain empiiristä lähestymistapaa ei aiemmassa tutkimuksessa ole tarkasteltu. Syytteestä sopimiseen ja sen käyttöönottoon ovat oikeuskirjallisuudessa ottaneet kantaa lähinnä Matti Tolvanen, Jukka Loiva ja Tuula Linna. Lisäksi aiheeseen liittyen on julkaistu kaksi pro gradu -tutkielmaa. Syytteestä sopimisen soveltumisen suomalaiseen rikosprosessiin perusteellinen selvittäminen on katsottu tarpeelliseksi.⁷

Tolvanen on käsitellyt aihetta vuonna 2003 julkaistussa artikkelissaan ”Asianosaisten määräämistoimista rikosprosessissa”. Tolvanen katsoo artikkelissaan, että syytteestä sopimisella olisi saavutettavissa prosessiekonomisia hyötyjä, mutta suhtautuu tästä huolimatta sen käyttöönottoon varauksellisesti.⁸

Loiva suhtautuu vuonna 2008 julkaistussa artikkelissaan ”Syytetingintä – Ratkaisu todiste- luongelmiin talousrikosjutuissa?” kielteisesti varsinaisen syytteestä sopimismenettelyn käyttöönottoon suomalaisessa rikosprosessissa. Loiva sen sijaan laajentaisi oman rikoksen selvittämisen edistämisen rangaistuksen lieventämisperusteena koskemaan myös toisen tekemiä rikoksia.⁹

Linna on käsitellyt syytteestä sopimista vuonna 2010 julkaistussa kirjoituksessaan ”Puntarissa plea bargaining – vastassa oikeusturva ja itsekriminointisuoja.” Linna suhtautuu syytteestä sopimisen käyttöönottoon hyvin kielteisesti.¹⁰

Ensimmäinen aiheeseen liittyvistä pro gradu -tutkielmista on Jukka Oikarisen vuonna 2009 julkaistu tutkielma ”Plea bargaining – oikeusvertaileva tutkimus syytteestä sopimisesta ja sen soveltumisesta suomalaiseen rikosprosessiin.” Oikarinen lähestyy aihetta oikeusver-

⁶ KM 47/2010 ja OMML 87/2010.

⁷ KM 47/2010, s.

⁸ Tolvanen DL 2003, s. 1009–1027.

⁹ Loiva 2008, s. 67–93.

¹⁰ Linna 2010, s. 189–261.

tailevasta näkökulmasta ja etsii vastausta siihen, miten eri maiden oikeudelliset instituutiot plea bargaining -ympäristössä toteuttavat rikosprosessille asetettuja yhteiskunnallisia tehtäviä.¹¹ Toinen aihepiiriä koskeva tutkielma on Anna Laurin vuonna 2010 julkaistu tutkielma ”Kruununtodistajajärjestelmän ja sitä muistuttavien piirteiden soveltuminen suomalaiseen rikosprosessiin.” Lauri on tutkielmassaan selvittänyt mahdollisuutta huomioida rangaistuksen pituutta mitattaessa rikoksentekijän halukkuus edistää toisen tekemän rikoksen selvittämisen edesauttamista sekä laajemmin kruununtodistajajärjestelmän mahdollista omaksumista Suomen oikeusjärjestelmään.¹²

Tämä tutkielma on rikosoikeudellinen ja kriminaalipoliittinen tutkimus syytteestä sopimisen soveltumisesta suomalaiseen rikosprosessiin. Kriminaalipoliittisessa tutkimuksessa empiirisiin metodein saatu tutkimustieto yhdistetään normatiiviseen rikosoikeuden järjestelmään. Tällainen tieto antaa pohjaa argumenteille, joita käytetään perusteltaessa lain muuttamista.¹³

Tutkielmassa on yhdistetty lainopillinen metodi ja empiirinen oikeustutkimus. Lainopillinen tutkimus systematisoi ja tulkitsee oikeussäännöksiä.¹⁴ Tutkielmani lainopillisessa osiossa käsittelen rikosprosessioikeudellisia periaatteita, tavoitteita ja arvoja, perus- ja ihmisoikeuksien rikoslainkäytölle asettamia vaatimuksia sekä rikosprosessin taustalla vaikuttavia kriminaalipoliittisia perusteita ja tavoitteita. Tutkimukseni lainopilliseen osioon sisältyy myös oikeusvertailua.

Empiirisen aineiston analysoinnin metodina käytän aineistolähtöistä sisällönanalyysiä ja teemoittelua. Aineistolähtöisessä analyysissä tutkimusaineistosta pyritään luomaan teoreettinen kokonaisuus. Analyysiyksiköt valitaan aineistosta tutkimuksen tehtävänasettelun ja tarkoituksen mukaisesti.¹⁵ Sisällönanalyysi on menettelytapa, jonka avulla aineistoa voidaan analysoida systemaattisesti ja objektiivisesti. Kyseisellä analyysimenetelmällä tutkitavasta ilmiöstä pyritään luomaan kuvaus tiivistetyssä ja yleisessä muodossa. Sisällön

¹¹ Oikarinen 2008, s. 6–7.

¹² Lauri 2010, s. 12.

¹³ Tolvanen LM 2006, s. 809.

¹⁴ Ervasti LM 1998, s. 365.

¹⁵ Tuomi – Sarajärvi 2002, s. 97.

analyysi on tekstianalyysiä, jolla etsitään tekstin merkityksiä.¹⁶ Aineistolähtöisessä sisällönanalyysissä tutkimustehtävään saadaan vastaus käsitteitä yhdistelemällä. Se perustuu tulkintaan ja päättelyyn, joiden avulla edetään empiirisestä aineistosta kohti käsitteellisempää ja analyttisempää näkemystä tutkittavasta ilmiöstä.¹⁷

Teemoittelu on osa sisällönanalyysiä ja sitä suositellaan käytettäväksi aineiston analysointitapana, kun halutaan ratkaista jokin käytännöllinen tutkimusongelma. Teemoittelun tuloksena aineistosta saadaan esiin kokoelma erilaisia tuloksia esitettyihin kysymyksiin, jolloin tutkimustulokset palvelevat parhaiten juuri erilaisia käytännöllisiä intressejä.¹⁸

1.3 KESKEISET KÄSITTEET

Plea bargaining tarkoittaa syytettä koskevaa neuvottelua vastaajan ja syyttäjän välillä. Sen tavoitteena on normaalin rikosprosessin tavoin rikosvastuun toteuttaminen. Kyseinen menettely on saanut alkunsa Yhdysvalloissa 1800-luvulla, josta se on levinnyt muualle maailmaan.¹⁹ Menettelyllä pyritään raskaan täysimittaisen rikosprosessimenettelyn välttämisen avulla säästämään syyttäjä- ja tuomioistuinlaitoksen resursseja, jolloin ne olisivat kohdennettavissa tärkeämpiin asioihin.²⁰ *Plea bargain* tarkoittaa edellä esitellyssä menettelyssä vastaajan ja syyttäjän välillä syntyvää syytettä koskevaa sopimusta.

Plea bargaining on suomennettu usealla eri tavalla. Tolvanen käyttää menettelystä termiä *syytteestä sopiminen* tai *syytteestä tinkiminen*²¹, Linna puhuu *syyteneuvotteluista*²² ja Virolainen ja Pölönen nimittävät järjestelmää *syytetinginnäksi*.²³ Käytän tutkielmassani suomennosta ”syytteestä sopiminen”, koska se on omaksuttu käytettäväksi termiksi menette-

¹⁶ Tuomi – Sarajärvi 2002, s. 105–106.

¹⁷ Tuomi – Sarajärvi 2002, s. 115.

¹⁸ Eskola – Suoranta 2005, s. 178–179.

¹⁹ Fisher 2003, s. 4 ss.

²⁰ KM 2003:3 (liiteosa), s. 72.

²¹ Tolvanen DL 2003, s. 1018.

²² Linna 2010, s. 194.

²³ Virolainen - Pölönen 2003, s. 411.

lyn käyttöönottomahdollisuuksia koskevissa selvityksissä.²⁴ Käytän suomenkielistä termiä silloin, kun esitykseni koskee nimenomaisesti suomalaiseseen rikosprosessiin kaavailtuja uudistuksia. Englanninkielisiä termejä käytän silloin, kun tarkastelu sisältää selkeän liitynnän common law -järjestelmästä lähtöisin oleviin niin sanottuihin alkuperäisiin menettelyihin.

Kruununtodistajajärjestelmä tarkoittaa menettelyä, jossa vastaaja voi saada lievennystä rangaistukseensa auttamalla viranomaisia selvittämään myös muiden kuin itsensä tekemiä rikoksia. Viranomaisia auttavan vastaajan on järjestelmän puitteissa mahdollista jopa välttyä kokonaan itseensä kohdistuvilta rikossyytteiltä, mikäli hän suostuu todistamaan rikoskumppaneitaan vastaan oikeudenkäynnissä.²⁵ Kruununtodistajajärjestelmä on usein osa plea bargain -menettelyä²⁶, ja toisinaan sitä on pidetty synonyyminä plea bargainingille²⁷. Tässä tutkielmassa kruununtodistajajärjestelmän katsotaan olevan erillinen, plea bargainingin tyyppinen menettely.

Kriminaalipolitiikalla on tavallisimmin tarkoitettu rikollisuutta koskevaa yhteiskunnallista päätöksentekoa.²⁸ Käytännöllinen kriminaalipolitiikka on määritelty myös siten, että se on:

- 1) kriminalisointien tarpeen hahmottamista lainsäädännön ja lainvalmistelun tasolla,
- 2) seuraamusten lajeista ja laadusta päättämistä lainsäädännön tasolla,
- 3) rankaisemisen vaihtoehtojen kartoittamista,
- 4) rankaisemisen tarpeen punnintaa lainkäytön tasolla ja
- 5) rankaisemisen perusoikeudellisten rajoitusten määrittelyä.²⁹

²⁴ KM 47/2010, s. 9 ja OMML 87/2010, s. 34.

²⁵ HE 44/2002 vp., s. 182.

²⁶ Näin on esimerkiksi Yhdysvalloissa. SOU 2005:117, s. 53–54.

²⁷ Virolainen - Pölonen 2003, s. 194 ja 411. Vrt. sama s. 412, jossa kirjoittajat erottavat kyseiset menettelyt toisistaan.

²⁸ Lahti 1974, s. 2-3.

²⁹ Tolvanen 2006, s. 809

Käytännöllisestä kriminaalipolitiikasta on erotettu omaksi tieteenalaksi tieteellinen (teoreettinen) kriminaalipolitiikka, jonka tehtäväksi on määritetty kriminaalipoliittista päätöksentekoa palvelevan tutkimustiedon tuottaminen.³⁰ Se pohtii abstraktilla, periaatteellisella tasolla ennaltaestävyyden mahdollisuuksia ja rajoituksia sekä pyrkii määrittelemään ne normatiiviset rajat, joita käytännöllisessä kriminaalipolitiikassa ei ole lupa ylittää. Kriminaalipoliittisessa tutkimuksessa voidaan tarkastella kriittisesti jo toteutettua lainsäädäntöä tai suunnitteilla olevia lainsäädäntöhankkeita sekä arvioida harjoitettua kriminaalipolitiikkaa. Tieteellisessä kriminaalipolitiikassa pyritään arvojen vertailuun ja vertailun perusteella tapahtuvaan arvojen priorisoimiseen. Tavoitteenasettelu ja keinojen valinta perustetaan arvojen priorisoinnille.³¹

Prosessi on väline, jolla toteutetaan aineellista oikeutta. Siviili- ja rikosprosessin perusrakenne riippuu siitä, millainen yhteiskunnan ja yksilön välinen suhde on. Lainkäytön tärkeimmät funktiot ovat oikeussuojan antaminen eli oikeusriitojen ratkaiseminen sekä ihmisten toiminnan ja käyttäytymisen ohjaaminen. Aineellista oikeutta palvelevan tehtävän lisäksi prosessilla on myös omat arvo- ja tavoitepäämääränsä. Tärkeätä ei ole vain se, että lopputulos on aineellisen oikeuden mukainen, vaan myös se, että lopputulokseen päädytään asianosaisten oikeusturvaa ja ihmisarvoa kunnioittavalla tavalla.³²

Vastaajalla tarkoitetaan rikosasioissa kantajapuolella toimivien syyttäjän ja/tai asianomistajan vastapuolta. Vastaaja on siis se, johon jokin vaatimus kohdistetaan tai jota vaaditaan tuomittavaksi rangaistukseen. Vastaajapuolen asianosaisesta käytetään usein myös nimitystä *epäilty* tai *syytetty*³³ riippuen siitä, missä vaiheessa rikosprosessia ollaan.³⁴ Käytän tutkielmassani lähtökohtaisesti käsitettä ”vastaaja”, koska en ole katsonut tarpeelliseksi korostaa käsillä olevaa prosessin vaihetta.

³⁰ Lahti 1974, s. 2-3.

³¹ Tolvanen 2006, s. 810.

³² Virolainen 1995, s. 14–18.

³³ Vastaajaa kutsutaan ennen syytteen nostamista epäillyksi ja syytteen nostamisen jälkeen syytetyksi.

³⁴ Rautio 2007, s. 338.

YLEINEN OSA

2 RIKOSPROSESSIN FUNKTIOT JA KRIMINAALIPOLITIikka

2.1 PROSESSIN FUNKTIO KÄSITTEENÄ

Lainkäyttö ohjaa yhteiskunnan jäsenten käyttäytymistä tulevaisuudessa sekä yksilöllisellä että yleisellä tasolla. Sen tavoitteena on aineellisen oikeuden vaatimuksia vastaavan, muodollisesti oikean ratkaisun antaminen asianosaisille.³⁵ Aineellisen oikeuden normit eivät voi täyttää niille asetettuja tavoitteita, jolleivät niiden sisältämät sanktiot ole käytännössä pakolla toteutettavissa. Prosessin tehtävänä on siis materiaalisen oikeuden ylläpitäminen.³⁶

Eri suuntauksien edustajien käsitykset funktio -käsitteen sisällöstä ovat poikenneet suurestikin toisistaan eikä sille ole oikeuskirjallisuudessa onnistuttu luomaan yksiselitteistä ja kaikenkattavaa määritelmää. Prosessioikeuden alalla on käyty keskustelua erityisesti siviili-prosessin funktioista (tehtävistä). Keskustelussa ei ole eritelty, mitä kyseisellä käsitteellä on missäkin tilanteessa nimenomaisesti tarkoitettu, minkä vuoksi keskustelun puutteena onkin nähty juuri funktio -käsitteen täsmentymättömyys ja epämääräisyys.³⁷ Yhteisymmärrykseen ei ole päästy edes siitä, mistä näkökulmasta kysymystä tulisi tarkastella.³⁸

Oikeussosiologian puolella funktio -käsitettä on pohdittu laajemmin kuin prosessioikeudessa. Siellä funktiolla on yleensä viitattu olemassa oleviin seurauksiin, jotka järjestävät tai sopeuttavat olemassa olevan järjestelmän. Lisäksi on haluttu nimenomaisesti erottaa toisistaan objektiiviset vaikutukset subjektiivisista taipumuksista (esimerkiksi motiiveista ja

³⁵ Virolainen 1995, s. 90–91.

³⁶ Virolainen 1995, s. 80.

³⁷ Leppänen 1998, s. 32–33. Leppäsen mukaan prosessioikeudellisessa keskustelussa funktiolla on tarkoitettu jonkinlaista normatiivista, prosessi-ideologista metateoriaa siitä, mikä on koko siviili-prosessin tehtävä, tai ainakin tärkein tehtävä, yhteiskunnassa. Kyseessä ei Leppäsen mukaan ole ollut se, mitä todennettavissa olevia ilmi- ja/tai piilofunktioita siviili-prosessi tosiasiallisesti täyttää, vaan se, mitä tehtävää siviili-prosessin tulisi toteuttaa.

³⁸ Virolainen – Pölönen 2003, s. 136.

tarkoituksista). Oikeussosiologit erottelevat toisistaan ilmi- ja piilofunktiot sekä funktionalismin vahvan ja heikon puolen.³⁹

—

Ervasti puhuu funktio -käsitteestä joissakin määrin eri merkityksessä kuin suomalaisessa prosessioikeudessa on yleensä ollut tapana. Hän viittaa lainkäytön funktioilla lainkäytön eriasteisiin seurauksiin, joiden kautta lainkäytön olemassaolo ja sen muoto sellaisena kuin se esiintyy tulevat ymmärrettäväksi. Ervastian mukaan hänen näkemyksensä lainkäytön funktioista kattaa erilaiset seuraukset, joita lainkäytöllä voidaan ulkopuolelta tarkasteltuna havaita olevan, ja hänen tarkoituksenaan on funktioerittelyn avulla hahmottaa ja jäsentää lainkäytön seurausten moninaista luonnetta.⁴⁰

2.2 RIKOSPROSESSIN FUNKTIOT

—

Alkuaan rikosasian käsittelyn tarkoituksena on ollut verikoston ja omankädenoikeuden ehkäiseminen sekä järjestäytyneiden menettelytapojen käyttämiseen perustuva oikeudenloukkausten sovittaminen. Kyse on ollut yksityishenkilöiden välisen konfliktin ratkaisemisesta, ja vasta valtion edustajan tullessa mukaan prosessiin, on sen tavoitteeksi tullut aineellisen totuuden selvittäminen. Nykyisin rikosprosessin tehtäväksi katsotaan rikosvastuun toteuttaminen, joka korostaa prosessin tehokkuutta, aineellisen totuuden selvittämistä ja rikoslain oikeaa soveltamista. Lisäksi on huolehdittava yksilön oikeusturvasta, joka puolestaan rajoittaa rikosvastuun toteuttamisfunktiota.⁴¹

—

Prosessin ensisijaisena tarkoituksena ja tehtävänä on Suomessa perinteisesti⁴² nähty oikeussuojan antaminen. Rikosprosessin osalta tärkeänä on pidetty oikeussuojan antamista tapahtuneen rikoksen osalta (*lainkäytön reparatiivinen funktio*) sekä yhteiskunnan suojaamista rikolliselta toiminnalta.⁴³ Nykyään oikeuskirjallisuudessa nähdään rikosprosessin

³⁹ Ervasti LM 2002, s. 49–50.

⁴⁰ Ervasti LM 2002, s. 50–51. Ervasti jakaa lainkäytön funktiot viidelle eri tasolle, joita ovat 1) koko yhteiskunnan, 2) politiikan, 3) oikeuden, 4) tuomioistuimen ja 5) kansalaisyhteiskunnan tasot. Luokitteluperusteena Ervasti käyttää mallissaan 1) funktion yleisyys- ja abstraktiotasoa, 2) funktioiden liittymistä erilaisiin yhteiskunnallisiin käytäntöihin, 3) funktioiden liittymistä erilaisiin yhteiskunnallisiin ja tieteellisiin diskursseihin sekä 4) funktioiden suhdetta yhteiskunnalliseen vallankäyttöön. Ervasti LM 2002, alkaen s. 52.

⁴¹ Virolainen 2007, I.2 Prosessin päälajit ja tehtävät. Rikosprosessin funktiot.

⁴² Näin esim. Tirkkonen 1969, s. 1. Ks. myös Virolainen 1995, s. 80 ja siinä mainitut lähteet.

⁴³ Virolainen 1995, s. 85–87.

oikeussuojafunktiolla olevan kahdenlaista merkitystä. Ensinnäkin sillä pyritään mahdollisimman tehokkaaseen rikosoikeudellisen konfliktin ratkaisemiseen eli rikosvastuun toteuttamiseen, mikä edellyttää rikoksen tosiasiapuolen perusteellista ja tehokasta selvittämistä sekä asettaa vaatimuksia rikosoikeudellisten säännösten tulkinnalle, ja samalla oikeussuojan antamiseen oikeudenloukkauksia vastaan konkreettisissa tapauksissa (*ratkaisufunktio*).⁴⁴

—
Toisen kannan mukaan tärkeänä pidetään lainkäytön moraalialue edistävää ja ylläpitävää vaikutusta; ihmisen käyttäytymisen ja toiminnan ohjailua (*ohjausfunktio*). Ruotsalaisen Per Olof Ekelöfin esittämässä funktioteoriassa lainkäyttö nähdään osana yhteiskunnallista sanktiomekanismia, ja se ennalta ehkäisee ihmisten yhteiskunnan sääntöjen vastaista käyttäytymistä, toteuttaa aineellista oikeutta yhteiskunnassa sekä ylläpitää yhteiskuntamoraalia.⁴⁵ Sanktiomekanismiteorian mukaan rikosprosessin avulla toteutetaan sekä rikosoikeutta että niitä kriminaalipoliittisia tavoitteita, joihin koko rikosoikeudellinen sääntely perustuu.⁴⁶ Rikoslain rangaistusuhkien lisäksi sekä rikoslainkäytöllä että rangaistuksen täytäntöönpanolla nähdään olevan käyttäytymistä ohjaavaa vaikutusta. Ne vaikuttavat ennakolta ihmisten käyttäytymiseen siten, että he toimivat aineellisoikeudellisten normien ja tavoitteiden mukaisesti (*lainkäytön preventiivinen funktio*). Rikosprosessin pääfunktiona voidaan siis kyseisen teorian pohjalta nähdä rikollisuuden ehkäiseminen.⁴⁷

—
Oikeuskirjallisuudessa on kannatettu myös ajatusta rikosprosessin eräänlaisesta *kaksoisfunktioista*⁴⁸, jolla tarkoitetaan edellä esiteltyjen funktioiden yhteisvaikutusta. Molempien funktioiden on katsottu pyrkivän samaan tavoitteeseen eli oikeusrauhan ja -turvallisuuden saavuttamiseen, toisin sanoen ehkäisemään rikosten tekemistä⁴⁹. Tämän vuoksi ei ole

⁴⁴ Virolainen 1998, s. 8–10.

⁴⁵ Ekelöf – Edelstam 2002, s. 19–20.

⁴⁶ Virolainen 2007 I.2 Prosessin pääajajat ja tehtävät. Rikosprosessin funktiot.

⁴⁷ Virolainen 1995, s. 82–83.

⁴⁸ Kaksoisfunktion kannalla on alun perin ollut lähinnä Virolainen, mutta myöhemmin ajatus on saanut kannatusta muiltakin tutkijoilta. Leppänen 1998, s. 38 alaviitteineen.

⁴⁹ Ratkaisufunktiossa tarkastelu on menneeseen aikaan suuntautuvaa (retrospektiivistä), ja prosessissa etusijalla nähdään olevan oikeusnormin reparatiivinen funktio eli se, miten normin vastaisesta käyttäytymisestä aiheutunut vahinko voidaan kompensoida. Ohjausfunktiossa tarkastelun kohteena puolestaan on lainkäyttöjärjestelmä kokonaisuudessaan, ja tarkastelun näkökulma on tulevaisuuteen suuntautuva (prospektiivinen).

pidetty perusteltuna väittää, että lainkäyttö voisi täyttää vain toisen kyseessä olevista funktioista. Kyseisten funktioiden ajatellaan täydentävän toisiaan. Se kumpaa funktiota tietyssä tapauksessa painotetaan enemmän, vaikuttaa siihen, millaisen sisällön prosessinormit kyseisessä tapauksessa saavat.⁵⁰

Kolmantena lainkäytön funktiona on nähty *oikeutta luova (kehittävä) funktio*, jonka merkitys on legaliteettiperiaatteesta⁵¹ johtuen ollut voimakkaampi siviili- kuin rikosprosessissa. Oikeutta kehittävä funktion katsotaan täydentävän ratkaisu- ja ohjausfunktioita, sillä senkin päämääränä on edistää normien taustalla olevien arvojen ja tavoitteiden toteutumista. Suomessa kyseinen funktio on saanut jalansijaa lähinnä tapauksissa, joissa lainsäädännös on ollut hyvin väljä tai sitä ei ole ollut lainkaan. Kyseinen funktio on vahvistunut muun muassa lainsäädännöllisten yleislausekkeiden lisääntyä.⁵²

Viime aikoina on rikosprosessin funktioita koskevassa keskustelussa vallannut alaa analyttisempi funktioajattelu, jonka mukaan rikosprosessin eri vaiheissa korostuvat eri funktiot. Ajattelutavan mukaan rikosprosessin funktiot tulee määrittää ja ymmärtää sen eri osaprosessien perusteella. Tämä on tarpeen sekä rikosprosessin tarkoituksenmukaisuuden lisäämisen että rationaalisen lainsoveltamisen saavuttamisen vuoksi.⁵³

2.3 KRIMINALISOINNIT

Kriminalisointi tarkoittaa teon julistamista rangaistavaksi⁵⁴, ja sen perustana ovat erilaiset yhteiskunnalliset tarpeet.⁵⁵ Teon rangaistavaksi julistamisen lisäksi kriminalisoinnissa on

Tavoitteena on saada normia rikkonut ja hänen asemassaan oleva pidättäytymään oikeudettomalta käyttäytymiseltä. Etusijalla on siis materiaalisen oikeusnormin preventiivinen funktio. Virolainen 1995, s. 85–86.

⁵⁰ Virolainen 1995, s. 86–87.

⁵¹ Legaliteettiperiaate tarkoittaa rikosoikeudellista laillisuusperiaatetta. Laillisuusperiaate jakautuu seuraaviin osiin: 1) kirjoitetun lain vaatimus (praeter legem -kielto), 2) taannehtivan rikoslain kielto, 3) analogiakielto, 4) lievemmän lain periaate ja 5) epätäsmällisyyskielto. Ks. lisää HE 44/2002 vp., s. 28–30.

⁵² Ks. lisää esim. Virolainen 1998, s. 11–12 ja Virolainen 2007, I.2 Prosessin pääajit ja tehtävät. Kaikille prosessilajeille yhteiset funktiot.

⁵³ Launiala 2010, s. 7–10 alaviitteineen. Launiala on katsonut rikosprosessin funktioiden muodostuvan prosessiin kohdistuvista oikeutetuista ja perustelluista odotuksista, joihin prosessi vastaa. Odotuksiin vastaavien funktioiden tulee olla erilaiset eri tilanteissa, koska itse odotuksien sisällöt vaihtelevat prosessin eri tasoilla ja vaiheissa. Launiala 2010, s. 3.

⁵⁴ tai muodollista sosiaalista kontrollia rangaistusuhan välityksellä, kuten Jareborg asian ilmaisee. Jareborg 2001, s. 46.

määritettävä se, mikä on rangaistavuuden aste sekä keihin kriminalisointi kohdistetaan. Rangaistusuhan taso ratkaistaan lähtökohtaisesti samoilla perusteilla kuin teon rankaiseminen ylipäätään.⁵⁶

Kriminalisoinnin tarkoituksena on vaikuttaa inhimilliseen käyttäytymiseen (yleisestävyys), ja sen käytölle on oltava esitettävissä hyväksyttävä yhteiskunnallinen peruste. Useimmiten kriminalisoinnin peruste on johdettavissa perusoikeuksista. Se, ettei jonkin tietyn kriminalisoinnin taustalla oleva suojeluintressi olekaan johdettavissa perusoikeuksista, ei kuitenkaan tee kyseisestä kriminalisoinnista perustuslainvastaista.⁵⁷ Kriminalisointia harkittaessa edellytetään lisäksi sen arvioimista, onko kriminalisointi välttämätön sen taustalla olevan oikeushyvän suojaamiseksi vai olisiko vastaava tavoite saavutettavissa muulla yksilön oikeuksiin vähemmän puuttuvalla tavalla.⁵⁸

Kriminalisointiperiaatteet ohjaavat rikoslain käyttöä, ja ne perustuvat ajatukseen, että rikosoikeusjärjestelmän periaatteellinen oikeutus perustuu sen kykyyn suojata tärkeinä pitämiämme intressejä muiden taholta uhkaavilta loukkauksilta (ns. intressisuojan tavoite).⁵⁹ Kriminalisointiperiaatteita sovelletaan päätettäessä kriminalisoinneista tai dekriminalisoinneista, ja ne on otettava punninnassa vaikuttavina argumentteina huomioon myös silloin, kun paikannetaan tiettyä toimintaa laissa määritellyn rikosvastuun rajojen sisä- tai ulkopuolelle. Kriminalisointiperiaatteilla on lainopissa ja lainkäytössä ilmenevä tulkinnallinen vaikutus.⁶⁰

Kriminalisointiperiaatteita ovat oikeushyvien suojelun periaate, ultima ratio -periaate sekä hyöty–haitta -vertailun periaate.⁶¹ Joskus kriminalisointiperiaatteisiin on lisätty myös yksilön autonomia⁶² ja moraalikriminalisoinnit⁶³.

⁵⁵ Anttila – Törnudd 1983, s. 184.

⁵⁶ Lappi-Seppälä 2000, s. 38.

⁵⁷ Frände 2005, s. 21–25.

⁵⁸ PeVL 23/1997 vp., s. 2.

⁵⁹ Lappi-Seppälä 2009, I.4 Rangaistus kriminaalipolitiikan keinona. Kriminalisoinnit.

⁶⁰ Tolvanen 2005, s. 145–146.

⁶¹ Tapani – Tolvanen 2008, s. 91.

Oikeushyvillä tarkoitetaan rikosoikeudessa tiettyjä yleensä perus- ja ihmisoikeuksiin pohjautuvia tärkeitä pidettyjä arvoja, joita pyritään suojaamaan kielloilla ja käskyillä. Kriminalisoinnilla suojattavat oikeushyvät voivat olla joko henkilöllisiä, kuten henki ja kunnia, tai yhteisöllisiä, kuten liikenneturvallisuus tai ympäristönsuojelu.⁶⁴ Oikeushyvien suojelun periaatteen tarkoituksena on antaa yhteiskunta- ja kriminaalipoliittiset suuntaviivat sille, mitkä ovat rangaistusuhun käyttämisen minimiedellytykset ja millä edellytyksillä rangaistushkaa ei tulisi käyttää. Se on nähty kriittiseksi ja negatiiviseksi periaatteeksi, jonka tehtävänä on rajoittaa rikoslain käyttöä.⁶⁵ Periaatteen mukaan kriminalisointi on hyväksyttävissä vain silloin, jos sen voidaan perustellusti olettaa olevan omiaan suojaamaan jotain tiettyä oikeushyvää. Periaatetta ei katsota voitavan käyttää positiivisena perusteena rangaistushalle. Tämän on katsottu voivan johtaa siihen, että alettaisiin vaatia kaikkien oikeushyvien suojaamista rikosoikeuden keinoin.⁶⁶

Ultima ratio -periaatteen mukaan ennen jonkin teon kriminalisointia on pyrittävä selvittämään muut mahdolliset, esimerkiksi sosiaalipoliittiset, menetelmät oikeushyvien suojelemiseksi. Kriminalisoinnin hyväksyttävyyden edellytyksenä on, ettei käytettävissä ole toista rikosoikeutta moraalisesti hyväksyttävämpää, kohtuullisin kustannuksin toimeenpantavissa olevaa ja tehossaan kohtuullisessa määrin rikosoikeutta vastaavaa keinoa saman tavoit-

⁶² Näin Nuutila 1996, s. 76–77 ja Nuutila 1997, s. 39–40. Nuutilan mukaan ihmisarvon loukkaamattomuus on yksi kriminalisointiperiaateista ja se ilmaisee perustavanlaatuisen oikeuksien yleisinhimillisen perustan. Nuutila katsoo ihmisarvon loukkaamattomuuden periaatteen merkitsevän ensinnäkin objektiivisen rangaistusvastuun kieltoa, eli rangaistusvastuulta on aina edellytettävä vähintään tuottamuksellista suhtautumista. Toisaalta hän toteaa periaatteen soveltuvan myös siten, että mitä tärkeämmästä suojattavasta edusta on kysymys, sitä helpommin rangaistavuuden alaraja on laskettavissa tuottamuksen tasolle. Oikeuskirjallisuudessa ei yksilön autonomiaa ole yleisesti katsottu tarpeelliseksi pitää erillisenä kriminalisointiperiaatteena, sillä sen ei ole katsottu tuovan lisäperusteita kriminalisointipäätösten sisällöllisten edellytysten arviointiin. Näin esim. Tapani – Tolvanen 2008, s. 91–92. Vrt. myös Jareborg, joka näkee toisintoimimismahdollisuuden kriminaalipoliittisena periaatteena. Jareborg 2001, s. 303.

⁶³ Lappi-Seppälä 2009, I.4 Rangaistus kriminaalipolitiikan keinona. Lappi-Seppälän mukaan moraalikriminalisoinneissa on kysymys kriminalisoinneista, joilla pyritään ensisijaisesti suojaamaan tiettyjä eettisiä tai yhteiskunnallisia näkemyksiä (esim. uskonnolliset arvot ja seksuaalimoraali) ilman, että säännösten kieltäminen teoilla olisi suoria, konkreettisia haittavaikutuksia yksilöä välittömästi koskevien oikeushyvien kannalta. Tässä kohtaa mainittakoon oikeuskirjallisuudessa esitetty käsitys, jonka mukaan myös rikosoikeudellista legaliteettiperiaatetta voidaan pitää perustuslakiin pohjautuvana kriminalisointiperiaatteena. Näin esim. Melander LM 2002, s. 939–943.

⁶⁴ Nuutila 1996, 79–81

⁶⁵ Nuutila 1996, s. 79–80.

⁶⁶ Tolvanen 2005, s. 147.

teen saavuttamiseksi.⁶⁷ Rikosoikeuden tulee siis olla viimeinen keino, ja kriminalisointiin tulisi turvautua vasta, kun muut käytettävissä olevat yhteiskunnalliset keinot on todettu riittämättömiksi.⁶⁸

Hyöty–haitta -vertailun periaatteen mukaan kriminalisoinnilla on saavutettava enemmän yhteiskunnallista hyötyä kuin siitä aiheutuu haittaa. Mikäli kyseinen vaatimus ei täyty, on kriminalisoinnista luovuttava.⁶⁹ Periaate vaatii, että selvitetään ja arvioidaan sekä kriminalisoinnilla saavutettavat hyödyt että rikosoikeuden käytön aiheuttamat haitat. Lisäksi tulee selvittää, miten rikollisuudesta ja sen kontrolloinnista aiheutuvat kustannukset ovat jaettavissa oikeudenmukaisesti eri tahojen kesken.⁷⁰

Kriminalisoinnilla saavutettavana välittömänä hyötynä voidaan nähdä kriminalisoinnin preventiivinen teho eli ne oikeudenloukkaukset, jotka on onnistuttu välttämään kriminalisoinnin avulla.⁷¹ Kriminalisoinneista aiheutuvat haitat puolestaan voidaan jaotella esimerkiksi seuraavalla tavalla:⁷²

- 1) tekijälle aiheutetut toiminnalliset rajoitukset ja kärsimys,
- 2) kriminalisoinneista aiheutuvat yhteiskunnalliset sivuvaikutukset,
- 3) rikosoikeuden inflaatio,
- 4) kriminalisointien valvonnasta ja täytäntöönpanosta yhteiskunnalle aiheutuvat kustannukset ja resurssitarpeet sekä
- 5) mahdollisesti lisääntyvä turvattomuuden tunne sekä yhteiskuntarauhan järkkäminen.

⁶⁷ Lappi-Seppälä 2000, s. 37.

⁶⁸ Tolvanen 2005, s. 77.

⁶⁹ Nuutila 1996, s. 85.

⁷⁰ Tapani – Tolvanen 2008, s. 104.

⁷¹ Nuutila 1996, s. 86. Välillisemmistä hyödyistä ks. esim. Anttila – Törnudd 1983, s. 126.

⁷² Melander LM 2002, s. 955.

Haitoista aiheutuvien kustannusten jakamiseen tulisi osallistua kaikkien niiden osapuolien, jotka ovat myötävaikuttaneet aiheutuneen vahingon syntymiseen. Kustannuksia jaettaessa tulee ottaa huomioon osapuolten voimavarat ja mahdollisuudet.⁷³

2.4 RANGAISTUSTEORIAT

Rangaistusteorit ovat rikosoikeuden tutkijoiden kehittämiä hypoteeseja siitä, miten rikosoikeuden oletetaan toimivan yhteiskuntatodellisuudessa. Osa kyseisistä hypoteeseista perustuu empiirisellä tutkimuksella saatuun tietoon, osa on ainoastaan arvioita siitä, miten rikosoikeuden pitäisi vaikuttaa ihmisten välisessä kanssakäymisessä.⁷⁴

Rangaistusteorit ovat teorioita rikosoikeuden käytön perusteista⁷⁵. Ne ottavat kantaa siihen, millaisin edellytyksin ja missä tarkoituksessa rikoslain käyttö on oikeutettua. Rangaistusteorit jaetaan kahteen pääryhmään: sovitusteorioihin ja preventioteorioihin.⁷⁶ Käsittelem seuraavaksi tämänhetkisessä rikosoikeustieteellisessä keskustelussa vallitsevia ajatussuuntauksia. Rajaan kyseisten teorioiden historiallisen kehityksen kuvailun tarkoituksenmukaisuussyistä tarkastelun ulkopuolelle.

2.4.1 SOVITUSTEORIAT

Perinteisesti sovitusteorioiden on ajateltu suuntautuvan taaksepäin ja perustelevan rangaistuksen käytön menneen ajan tapahtumilla sekä oikeudenmukaisuuden vaatimuksilla. Rangaistuksen oikeutus johdetaan tehdystä rikoksesta. Ajatuksena on, että rikoksentekijä on tekemänsä teon perusteella ansainnut rangaistuksen. Rangaistus nähdään rikoksen oikeudenmukaisena sovituksena.⁷⁷ Uudemman ajattelutavan mukaan sovituksella on nähty olevan myös tulevaisuuteen suuntautuva ulottuvuus. Teorian mukaan rangaistuksen

⁷³ Tapani – Tolvanen 2008, s. 105–106.

⁷⁴ Tolvanen 2005, s. 77.

⁷⁵ Melander esittää väitöskirjassaan rangaistusteorioiden rinnalle toista tapaa lähestyä kriminalisointeja koskevia kysymyksiä. Melander puhuu kriminalisointiteoriasta, jolle hän asettaa kuusi kriteeriä. Kriteerien mukaan kriminalisointiteorian tulisi 1) pyrkiä esittämään kriminalisointeihin liittyviä ongelmia koskevia suosituksia, 2) pystyä asettamaan kriteerejä kriminalisointeja koskevien erisuuntaisten käsitysten, sääntöjen ja periaatteiden arvioinnille ja koettelulle, 3) olla rationaalinen, 4) olla jossain määrin abstrakti ja yleinen, 5) olla mahdollisimman yleistävä ja 6) olla selvästi ilmaistu (eksplisiittinen). Melander 2008, s. 160–170.

⁷⁶ Lappi-Seppälä 2009, I.4 Rangaistus kriminaalipolitiikan keinona. Rangaistusteorit.

⁷⁷ Lappi-Seppälä 2000, s. 16 ja Nuutila 1997, s. 21.

oikeutuksena toimivat rikoksentekijöihin kohdistetun kommunikaation kautta aikaan saavat katumus, uudistuminen ja sovitus. R.A. Duffin hahmottelemassa teoriassa rangaistus nähdään osoituksena yhteiskunnallisesta paheksunnasta rikoksentekijän tekemää tekoa kohtaan. Tarkoituksena on rangaistuksen ja siitä huokuvan paheksunnan avulla saada tekijä kohtaamaan tekonsa, ymmärtämään sen oikeudenvastainen luonne ja siitä aiheutuneet seuraukset sekä katumaan sitä.⁷⁸

—

Duff näkee uudistumisen osana katumusta. Kyetäkseen katumaan tekoaan rikoksentekijän tulee tiedostaa tekoonsa sisältynyt vääryys sekä tarve välttää kyseistä toimintaa tulevaisuudessa. Rikoksentekijään rangaistuksen muodossa kohdistetulla yhteiskunnallisella paheksunnalla pyritään saamaan tekijä havaitsemaan olemassa oleva tarve itsensä uudistamiseen sekä muuttamaan ajatteluaan, asenteitaan ja käyttäytymistään tämän tarpeen vaatimalla tavalla.⁷⁹

—

Kolmantena rangaistuksen oikeutuksen osatekijänä Duff näkee sovituksen, jonka hän katsoo sisältyvän rikoksentekijälle määrättyyn rangaistukseen. Duff tarkastelee sovitusta julkisena anteeksipyyntönä. Tarkastelussa Duff ei anna merkitystä anteeksipyyntön suullisuudelle ja todelliselle vilpittömyydelle⁸⁰, vaan katsoo sovituksen tulleen yhteiskunnan kannalta täytetyksi kun rikoksentekijä on suorittanut hänelle määrätyn seuraamuksen loppuun.⁸¹

—

2.4.2 PREVENTIOTEORIAT

Preventioteoriat suuntautuvat tulevaisuuteen ja kiinnittävät huomiota rangaistuksella saavutettaviin yhteiskunnallisiin hyötyihin. Rangaistuksen oikeutuksena nähdään sen kautta

⁷⁸ Duff 2001, s. 107–108. Duffin esittämän näkökulman on kotimaisessa tieteellisessä keskustelussa omaksumut Tolvanen. Eri näkökulmia koskevasta keskustelusta ks. esim. Tolvanen 2005, s. 78–83.

⁷⁹ Duff 2001, s. 108–109.

⁸⁰ Duffin mukaan tekijää tulee kohdella vapaana yhteiskunnan jäsenenä, minkä vuoksi häntä ei voi pakottaa pyytämään suullisesti anteeksi. Duff korostaa lisäksi, ettei ole mahdollista pakottaa jotakuta vilpittömään anteeksipyyntöön, jollei hän itse sitä halua tehdä. Duff näkee rangaistuksen kärsimisen muodollisena anteeksipyyntönä ja katsoo sen siis riittäväksi sovituksiksi tehdystä rikoksesta. Tekijälle jää halutessaan mahdollisuus pyytää tekoaan anteeksi uhriltaan.

⁸¹ Duff 2001, s. 109–111.

aikaan saatu joko yleinen lainrikkomisen vähentyminen tai rikoksentekijän pidättäytyminen lainvastaisesta käyttäytymisestä tulevaisuudessa.⁸²

Rangaistuksen preventiivinen vaikutus jaetaan kahteen osaan: yleispreventioon ja erityispreventioon. Yleispreventiolla tarkoitetaan rangaistuksen yleistä yhteiskunnallista vaikutusta eli vaikutusta muihin kuin rikoksentekijään. Erityispreventiolla puolestaan tarkoitetaan rangaistuksen vaikutusta nimenomaan rikoksentekijän tulevaan käyttäytymiseen.⁸³

Rangaistuksen yleispreventiivisyys⁸⁴ syntyy rangaistuksen ja rangaistusuhan aiheuttaman pelotuksen, rangaistusjärjestelmän moraalia luovan, vahvistavan ja ylläpitävän vaikutuksen sekä tapaa luovan vaikutuksen kautta.⁸⁵ Rangaistuksen *pelotusvaikutuksen* tarkoituksena on perinteisen ajatusmallin mukaan pakottaa potentiaalinen rikoksentekijä toimimaan toisin kuin hän muutoin kyseisessä tilanteessa toimisi. Pelotusvaikutuksella pyritään siis estämään potentiaalista rikoksentekijää tekemästä rikosta. Jotta pelotusvaikutuksella saavutettaisiin sillä tavoiteltu päämäärä, tulee rangaistuksen uhan olla niin suuri, että se pakottaa valintatilanteessa olevan yksilön luopumaan rikoksesta. Uudemman ajattelutavan mukaan rangaistusuhalla pyritään viestittämään yhteiskunnan jäsenille, ettei rikoksia kannata tehdä. Tavoitteena on saada yhteiskunnan jäsenet vapaaehtoisesti omaksumaan normien mukaiset käyttäytymismallit. Kyseinen ajattelutapa ei sulje pois sitä mahdollisuutta, että potentiaalinen tekijä pidättäytyy rikoksen tekemisestä pelkästä pelotuksesta.⁸⁶

Rangaistusjärjestelmän *moraalia luova vaikutus* ilmenee siten, että sanktioiden olemassaolo ja käyttö saa ihmiset sisäistämään rikosoikeuden normit. Rangaistus ilmentää yhteis-

⁸² Lappi-Seppälä 2000, s. 18. Oikeuskirjallisuudessa on *rangaistuksen* preventiivisyyden sijaan pidetty parempana puhua *koko rikosoikeudellisen järjestelmän* preventiivisyydetä. En kuitenkaan katso tässä kohtaa tarpeelliseksi pohtia yksityiskohtaisesti prevention ilmenemistä koko rikosoikeusjärjestelmän tasolla, minkä vuoksi keskityn preventiota koskevassa esityksessäni tarkastelemaan aihetta ainoastaan rangaistuksen osalta. Ks. lisää mm. Tolvanen 2005, s. 84–86. Näin myös Nuutila 1997, s. 29.

⁸³ Nuutila 1997, s. 22–23.

⁸⁴ Rangaistuksen yleispreventiiviseen tehoon vaikuttaviksi tekijöiksi on katsottu: 1) ihmisten normintuntemus, 2) ihmisten käsitykset sanktiovarmuudesta, 3) ihmisten käsitykset sanktioankaruudesta sekä 4) mahdollisuudet motivoida ihmisiä norminmukaiseen suhtautumistapaan. Ks. tarkemmin esim. Nuutila 1997, s. 31–35.

⁸⁵ Tolvanen 2005, s. 84. Ajattelun taustasta ks. myös alaviite 193.

⁸⁶ Tolvanen 2005, s. 86–87. Ks. myös Nuutila 1997, s. 29.

kunnan moitetta, ja rikosten tekemisestä pidättäydytään siksi, että niiden tekeminen koetaan moraalisesti vääräksi.⁸⁷

—

Rangaistusjärjestelmän katsotaan myös *ylläpitävän* moraalialia. Mikäli sallitaan moraalisesti hyväksytyjen yhteiskunnan kannalta keskeisten sääntöjen jatkuva rikkomisen rangaistuksesta, on se omiaan vaikuttamaan negatiivisesti sääntöjen noudattamiseen yleensä. Tällöin sääntöjen rikkomisesta muodostuisi tapa eikä järjestelmää koettaisi oikeudenmukaiseksi, koska sääntöjen rikkomisesta saaduista hyödyistä ei joutuisi maksamaan sosiaalisesti oikeudenmukaisena pidettävää hintaa.⁸⁸

—

Rangaistusuhka *vahvistaa* moraalialia olemalla esimerkkinä sääntöjen rikkomisen seurauksesta. Lisäksi se tekee yksittäistapauksessa toteutumalla sääntöjen rikkomisen vähemmän houkuttelevaksi vaihtoehdoksi.⁸⁹

—

Tapaa luovaa vaikutusta perustellaan sillä, että ihmisen ajatellaan valitsevan samanlaisissa tilanteissa jatkuvasti saman toimintatavan. Tällöin toistuvista samanlaisista valinnoista tulee vähitellen tapa, ja ihminen alkaa automaattisesti toimia kyseisen tavan mukaisesti vaihtoehtoja punnitsematta. Näin esimerkiksi rangaistuksen pelosta tai moraalien vaikutuksesta omaksuttu normin noudattaminen voi myöhemmin muuttua tavaksi. Tapaa luovan vaikutuksen ei ole katsottu liittyvän vain yleispreventioon, vaan sillä on nähty myös erityispreventiivinen ulottuvuus. Esimerkkinä erityispreventiosta on mainittu rikoksentekijään kohdistuva rangaistus, joka on nähty keinona estää sääntöjen vastaisen käyttäytymisen muodostumista tavaksi.⁹⁰

—

Erityispreventio tarkoittaa rangaistuksen vaikutusta sen kohteena olevaan henkilöön eli rikoksentekijään. Erityispreventio katsotaan yleensä syntyvän varoituksella, sopeuttamisella tai yhteiskunnasta eristämällä.⁹¹ Erityispreventiolla pyritään vaikuttamaan rikoksentek-

⁸⁷ Nuutila 1997, s. 30.

⁸⁸ Tolvanen Oikeus 2009, s. 361.

⁸⁹ Tolvanen 2005, s. 100.

⁹⁰ Tolvanen 2005, s. 101. Ks. myös Andenæs 2004, s. 85.

⁹¹ Anttila – Törnudd 1983, s. 160.

kijään siten, että hän tulevaisuudessa pidättäytyisi sääntöjen vastaisesta käyttäytymisestä; rikoksenteikijä pyritään integroimaan takaisin yhteiskuntaan.⁹²

3 PERUS- JA IHMISOIKEUKSIEN RIKOSLAINKÄYTÖLLE ASETTAMAT VAATIMUKSET

Perus- ja ihmisoikeuksilla tarkoitetaan jokaiselle yksilölle kuuluvia perustavanlaatuisia oikeuksia.⁹³ Perusoikeuksista säädetään perustuslain (731/1999, PL) 2 luvussa ja ihmisoikeuksista vastaavasti kansainvälisissä sopimuksissa. Kyseisillä perustavaa laatua olevilla oikeuksilla on läheisiä liittymäkohtia ja vuorovaikutusta toisiinsa. Vaikka säännösten pohja on erilainen, sisällöllisesti on kysymys pitkälti samoista oikeuksista. Ihmisoikeussopimukset määrittävät samalla kansainvälisesti perusoikeuksille tavoitellun tason; perusoikeusjärjestelmämme vastaa tarkoin kansainvälisiä sopimusvelvoitteita. Suomea velvoittavat ihmisoikeussopimukset vaikuttavat lainsäädännössä sekä virikkeenä uudistuksille että esteenä tietynsisältöisten säännösten toteuttamiselle⁹⁴. Ihmisoikeudet ovat luonteeltaan universaaleja ja jakamattomia.⁹⁵ Prosessioikeuden kannalta tärkeimmät ihmisoikeussopimukset, joihin Suomi on liittynyt, ovat Yhdistyneiden Kansakuntien kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskeva kansainvälinen yleissopimus (SopS 7 – 8/1976, KP-sop.) ja Euroopan neuvoston yleissopimus ihmisoikeuksien ja perusvapauksien suojaamiseksi (SopS 19/1990, EIS).⁹⁶

Perusoikeuksien tarkoituksena on parantaa yksilön oikeusturvaa, laajentaa ja vahvistaa yksilön oikeuksien perustuslaintasoista turvaa sekä lisätä tosiasiallista tasa-arvoa yhteiskunnassa. Lisäksi perusoikeuksilla on pyritty luomaan edellytykset ihmisten lisääntyville vaikutusmahdollisuuksille itseään ja ympäristöään koskevissa asioissa. Perusoikeussään-

⁹² Roxin 2006, s. 76. Ks. myös sama s. 81–82.

⁹³ Karapuu 1999, II.1 Perusoikeuksien tausta ja yleinen sisältö. Perusoikeus ja sen lähikäsitteet.

⁹⁴ Esimerkkinä mainittakoon perusoikeussäännösten suojaaman henkilöpiirin laajentaminen (ihmisoikeussopimuksen edellytysten mukaisesti) perusoikeussäännösten uudistuksen yhteydessä kattamaan Suomen kansalaisten lisäksi muutkin valtion oikeudenkäyttöpiirissä olevat henkilöt. HE 309/1993 vp., esim. s. 15–16.

⁹⁵ Hallberg 1999, I.1 Perusoikeusjärjestelmä. Perusoikeuksien suhde ihmisoikeuksiin.

⁹⁶ Virolainen 2007, I.3 Prosessioikeuden oikeuslähteet, normit ja peruskäsitteet. Kansainväliset ihmisoikeussopimukset.

telyn lähtökohtana on ollut yksilön vapauspiirin suojaaminen valtiovallan taholta tulevilta puuttumisilta sekä julkisen vallan käytön rajoittaminen yksilön oikeuksien hyväksi.⁹⁷

3.1 PERUSOIKEUKSIEN RAJOITTAMINEN

Perusoikeuden rajoittaminen tarkoittaa perusoikeussäännöksen soveltamisalan piirissä olevan oikeuden kaventamista tai sen suojaamaan yksilön oikeusasemaan puuttumista julkisella vallalla. Yksilö ei täten siis voi käyttää perusoikeuttaan täysimääräisesti siltä osin, kuin sitä on perustuslain edellyttämässä menettelyssä ja sallimalla tavalla rajoitettu.⁹⁸

Perustuslakivaliokunta on määritellyt perusoikeuksien sallitut rajoitusedellytykset, ja ne määräytyvät joko eräisiin perusoikeussäännöksiin liittyvien lakivarausten tai perusoikeuksia koskevien yleisten oppien perusteella. Osa perusoikeussäännöksistä on kirjoitettu täsmällisiksi ja ehdottomiksi kielloiksi, jotka kohdistuvat myös lainsäätäjään. Näistä kielloista ei voida poiketa tavallisella lailla, vaan niistä poikkeamiseksi säännökseen on tullut sisällyttää nimenomainen lakivaraus. Osa säännöksistä puolestaan on turvattu oikeuden muodossa ilman nimenomaista lakivarausta tai rajoituslauseketta. Kysymys tällaisten perusoikeuksien rajoittamisesta ratkaistaan perusoikeuksia koskevien yleisten rajoitusperusteiden mukaan.⁹⁹

3.1.1 PERUSOIKEUKSIEN LAKIVARAUKSET

Useat perusoikeussäännökset sisältävät lakivarauksen eli lausekkeen, joka nimenomaan edellyttää kyseisen perusoikeuden rajoittamisen tai sen käytön sääntelyn tapahtuvan lailla tai lain nojalla.¹⁰⁰ Perustuslakivaliokunnan mukaan kyseisenlaisilla lakiviittauksilla voi yleisellä tasolla olla itsenäistä oikeudellista merkitystä ainakin neljässä suhteessa.¹⁰¹

Ensinnäkin lakivarauksella pidätetään perustuslaissa tarkoitettu asia lain alaan ja rajoitetaan siten toisaalta eduskunnan valtaa siirtää sille kuuluvaa lainsäädäntövaltaa alemmalla

⁹⁷ HE 309/1993 vp, s. 15.

⁹⁸ Viljanen 1999, II.3 Perusoikeuksien rajoittaminen. Perusoikeuksien rajoittaminen ja niiden soveltamisalan rajaaminen.

⁹⁹ PeVM 25/1994 vp. s. 4–5.

¹⁰⁰ Viljanen 1999, II.3 Perusoikeuksien rajoittaminen. Lakivaraukset.

¹⁰¹ PeVM 10/1998 vp. s. 11.

säädösten käytettäväksi ja toisaalta alemmanasteisen norminantajan toimivaltaa antaa säännöksiä lakiviittauksessa tarkoitetuista asioista. Toiseksi lakivaraukseen voi sisältyä lainsäätäjälle osoitettu valtuutus siten, että tavallisella lailla voidaan valtuutuksen nojalla antaa perustuslaissa tarkoitettua pääsäännöstä joiltakin osin poikkeavia säännöksiä. Kolmanneksi lakivaraukseen voi liittyä lainsäätäjälle osoitetun toimeksiannon piirteitä. Lakiviittauksessa voidaan esimerkiksi edellyttää, että jostakin asiasta säädetään yksityiskohtaisemmin lailla, jottei sääntely jäisi aukolliseksi.¹⁰² Neljänneksi lakivaraus saattaa sisältää lainsäätäjän toimivaltaa rajoittavia säännöksiä. Siinä voidaan esimerkiksi täsmentää, missä tarkoituksessa tai millaisissa olosuhteissa jotakin perusoikeutta voidaan lailla rajoittaa. Mikäli kyseiset edellytykset eivät täyty, on kyseessä olevan perusoikeuden rajoittaminen lailla niiltä osin mahdotonta.¹⁰³

Perusoikeussäännöksiin sisältyvät lakivaraukset voidaan kirjoittamistapansa perusteella jakaa kolmeen päätyyppiin: 1) yksinkertaiset lakivaraukset, 2) kvalifioidut eli yksilöidyt lakivaraukset ja 3) sääntelyvaraukset. Yksinkertainen lakivaraus määrää perusoikeuden rajoittamisesta lailla, mutta ei aseta lainsäätäjän harkintavallalle mitään rajoituksia. Kvalifioitu lakivaraus puolestaan antaa lainsäätäjälle valtuudet rajoittaa perusoikeutta, mutta sisältää lisäksi tämän harkintavallaa rajoittavia kriteerejä.¹⁰⁴ Sääntelyvarauksella taas tarkoitetaan lakivarausta, jossa viitataan lainsäätäjän tehtävään antaa perusoikeuden käyttöä koskevia tarkempia säännöksiä eikä niinkään suoranaisesti oikeuteta rajoittamaan perusoikeutta. Perusoikeuksien yleiset rajoitusedellytykset (yleiset opit) tulee ottaa perusoikeuksia rajoitettaessa huomioon, vaikka perusoikeussäännös sisältäisikin jonkin edellä esitellyistä lakivaraustyypeistä.¹⁰⁵

¹⁰² PeVM 10/1998 vp. s. 11–12.

¹⁰³ Viljanen 1999, II.3 Perusoikeuksien rajoittaminen. Lakivaraukset.

¹⁰⁴ Kvalifioidussa lakivarauksessa voidaan esimerkiksi sitoa perusoikeuden rajoitus tiettyjen edellytysten täyttymiseen, kieltää tietyt rajoittamisperusteet, asettaa nimenomainen rajoitusten välttämättömyysvaatimus tai määrätä, että perusoikeutta voidaan rajoittaa vain tietyn tarkoituksen toteuttamiseksi. Ks. lisää esim. Viljanen 1999, II.3 Perusoikeuksien rajoittaminen. Lakivarausten lajit.

¹⁰⁵ Viljanen 1999, II.3 Perusoikeuksien rajoittaminen. Lakivarausten lajit.

3.1.2 PERUSOIKEUKSIEN YLEISET RAJOITUSEDIELLYTYKSET

Perustuslakivaliokunta on määritellyt perusoikeuksien yleiset rajoitusedellytykset (tai yleiset opit), jotka tulee aina ottaa harkinnassa huomioon perusoikeuksia rajoitettaessa. Perusoikeuksien yleisiä rajoitusedellytyksiä, ovat:

1. *Lailla säätämisen vaatimus*: Perusoikeuksien rajoitusten tulee perustua eduskunnan säätämään lakiin. Kyseiseen rajoitusedellytykseen liittyy kielto delegoida perusoikeuksien rajoittamista koskevaa toimivaltaa lakia alemmalle säädöstasolle.

2. *Tarkkarajaisuus- ja täsmällisyysvaatimus*: Rajoitusten on oltava tarkkarajaisia ja riittävän täsmällisesti määritettyjä, ja rajoitusten olennaisen sisällön tulee ilmetä laista.

3. *Hyväksyttävyyden vaatimus*: Rajoitusperusteiden tulee olla hyväksyttäviä sekä rajoittamisen painavan yhteiskunnallisen tarpeen vaatima¹⁰⁶.

4. *Ydinalueen rajoittamattomuuden vaatimus*: Tavallisella lailla ei voida säätää perusoikeuden ytimeen ulottuvaa rajoitusta.

5. *Suhteellisuusvaatimus*: Rajoitusten tulee olla välttämättömiä hyväksyttävän tarkoituksen saavuttamiseksi eli rajoitus on sallittu ainoastaan, jos tavoite ei ole saavutettavissa perusoikeuteen vähemmän puuttuvin keinoin. Rajoituksessa on suhteutettava rajoituksen taustalla olevan yhteiskunnallisen intressin painavuus rajoitettavaan oikeushyvään.

6. *Oikeusturvavaatimus*: Perusoikeuksia rajoitettaessa on huolehdittava riittävästä oikeusturvajärjestelystä.

7. *Ihmisoikeusvelvoitteiden noudattamisvaatimus*: Rajoitukset eivät saa olla ristiriidassa Suomen kansainvälisten ihmisoikeusvelvoitteiden kanssa.¹⁰⁷

¹⁰⁶ Hyväksyttävyyden arvioinnissa merkitystä voi perustuslakivaliokunnan mukaan olla esimerkiksi Euroopan ihmisoikeussopimuksen vastaavanlaista oikeutta koskevilla määräyksillä, ainakin siltä osin kuin niihin sisältyy tyhjentävä luettelo ihmisoikeuksien hyväksyttävistä rajoitusperusteista. Perusoikeussäännöksiä on perusteltua tulkita yhdenmukaisesti ihmisoikeuksien kanssa niin, että vain ihmisoikeussopimuksen asianomaisen sopimusmääräyksen mukaan hyväksyttävät rajoitusperusteet voivat olla vastaavan perusoikeussäännöksen sallittuja rajoitusperusteita. PeVM 25/1994 vp., s. 5.

¹⁰⁷ PeVM 25/1994 vp., s. 5.

3.2 PERUS- JA IHMISOIKEUDET RIKOSPROSESSISSA

Perustuslaki, erityisesti perusoikeudet, sekä kansainväliset ihmisoikeussopimukset asettavat lainsäätäjälle rajoituksia ja toimintavelvoitteita kriminalisoinneista säädettäessä. Rajoitusten lähtökohtana on, ettei lailla voida kieltää toimia, joihin perustuslaki ja kansainväliset ihmisoikeussäädökset nimenomaisesti oikeuttavat. Yksittäisiin perusoikeuksiin liittyvien kriminalisointien sallittavuutta joudutaan arvioimaan samalla tavoin kuin perusoikeuksien rajoittamista yleensä. Tällaisten rangaistussäännösten tulee siis täyttää perusoikeuksien rajoittamiselle asetetut yleiset rajoitusedellytykset sekä kulloisestakin perusoikeussäännöksestä mahdollisesti johtuvat erityisedellytykset.¹⁰⁸

Perus- ja ihmisoikeussäännökset asettavat eräitä ehdottomia rajoituksia rangaistussäännöksille. Nämä rajoitukset koskevat lähinnä sitä, mitä tekoja lailla voidaan ylipäätään säätää rangaistaviksi ja millaisia rangaistusseuraamuksia rikoksiin voidaan liittää.¹⁰⁹ Lainsäätäjän toimintavelvoitteena, puututtaessa kriminalisoinnilla yksilön suojattuihin perus- ja ihmisoikeuksiin (esim. henkilökohtainen vapaus, yksityisyyden suoja), on erityisesti siitä huolehtiminen, ettei kyseisiin oikeuksiin puututa tarpeettomasti tai tuoteta kohtuutonta haittaa epäillylle, muille osallisille tai ulkopuolisille.¹¹⁰

Rikosprosessin kannalta tärkeimmät¹¹¹ kansainvälisten ihmisoikeussopimuksien määräykset ovat EIS 6 artikla ja KP-sop. 14 artikla, joissa säädetään oikeudenmukaista oikeudenkäyntiä koskevista vaatimuksista.¹¹² Vastaava oikeusturvaa koskeva kansallinen perussäännös löytyy PL 21 §:stä.

EIS 6(1) ja KP-sop. 14(1) artiklojen mukaan jokaisella on oikeus oikeudenmukaiseen ja julkiseen oikeudenkäyntiin¹¹³ kohtuullisen ajan kuluessa. Asiaa käsittelevän tuomioistui-

¹⁰⁸ PeVL 23/1997, vp., s. 2–3.

¹⁰⁹ PeVL 23/1997 vp., s. 2.

¹¹⁰ Virolainen 1998, s. 22.

¹¹¹ Luonnollisesti kaikilla perus- ja ihmisoikeussäännöksillä on merkitystä rikoslainkäytössä. En kuitenkaan katso tarpeelliseksi ryhtyä järjestelmällisesti esittelemään jokaisen perus- ja ihmisoikeussäännöksen sisältöä, vaan pitäydyn tutkimusaiheeni kannalta olennaisimmissa säännöksissä.

¹¹² Kyseiset säännökset koskevat myös siviili- ja hallintoprosessia. Tässä esityksessä säännöksiä tarkastellaan kuitenkin vain rikosprosessin näkökulmasta.

¹¹³ Oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin tarkemmasta sisällöstä jälj. jaksossa 4.3.4.

men tulee olla laillisesti perustettu, riippumaton ja puolueeton. Oikeudenkäynnin tulee lähtökohtaisesti olla suullista ainakin yhdessä oikeusasteessa, ellei artikloissa määritellyistä poikkeuksista muuta johdu¹¹⁴.

EIS 6(2) ja KP-sop. 14(2) artiklat sisältävät säännökset syyttömyysolettamasta¹¹⁵. Säännösten mukaan jokaista rikoksesta syytettyä on pidettävä syyttömänä siihen asti, että hänen syyllisyytensä on laillisesti näytetty toteen.

EIS 6(3) ja KP-sop. 14(3) artikloissa on säännökset rikoksesta syytetyn vähimmäisoikeuksista. Tässä kohtaa EIS ja KP sop. eroavat hieman toisistaan, sillä KP-sop. 14(3) artiklaan sisältyy myös säännös itsekriminointisuojusta. Vastaavaa säännöstä ei ole nimenomaisesti mainittu EIS:ssa.¹¹⁶

Suomen kannalta ongelmalliseksi oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin edellytykseksi on noussut erityisesti oikeudenkäynnin kestoa koskeva vaatimus. Suomi on saanut EIT:ltä useita langettavia tuomioita oikeudenkäynnin kohtuutonta kestoa koskien. Vuoden 2009 lokakuuhun mennessä EIT on Suomen osalta antamissaan tuomiossa todennut oikeudenkäynnin pituutta koskeva rikkomuksen yhteensä 41 tapauksessa. Noin puolet tuomioista on koskenut rikosprosessia.¹¹⁷

Muita rikosprosessin kannalta tärkeitä säännöksiä ovat EIS 7 ja 13 artiklat. EIS 7 artiklan mukaan ketään ei saa tuomita sellaisesta teosta tai laiminlyönnistä, joka ei tekohetkellä ole kansallisen lainsäädännön tai kansainvälisen oikeuden mukaan ollut rikos. Lisäksi rikosentekijää ei saa tuomita rikoksen tekohetkellä sovellettavissa ollut rangaistusta ankarampaan rangaistukseen.¹¹⁸

¹¹⁴ Pellonpää 2005, s. 364.

¹¹⁵ Syyttömyysolettamasta ja sen sisällöstä tarkemmin jälj. jaksossa 5.4.1.

¹¹⁶ Säännöksiä tarkemmasta sisällöstä myöh. jaksossa 5.4.1.

¹¹⁷ HEL7813-243, s. 1–3. Langettava tuomio on annettu esimerkiksi tapauksissa Knaster 22.9.2009, Aiminin 15.9.2009 sekä Kaura 23.6.2009. Suomi on vuoden 2009 jälkeenkin saanut useita langettavia tuomioita samoin perustein. Esimerkkinä viimeisimmistä rikosprosessia koskevista tuomioista mainittakoon Kalle Kangasluoma-tapaus 15.2.2011 ja Nousiainen-tapaus 23.2.2010.

¹¹⁸ Vastaava säännös löytyy myös KP-sop. 15 artiklasta sekä PL 8 §:stä. EIS 7(2) art. täsmennetään, ettei EIS 7(1) art. säännös estä ryhtymästä oikeudenkäyntiin henkilöä vastaan ja tuomitsemasta häntä rangaistukseen teosta tai laiminlyönnistä, joka sivistyskansojen hyväksymien yleisten oikeusperiaatteiden mukaisesti oli tekohetkellä rikollinen teko.

EIS 13 artiklassa taataan jokaiselle oikeus tehokkaaseen oikeussuojakeinoon. Artiklan mukaan jokaisella, jonka oikeuksia ja vapauksia on loukattu, on oltava käytettävissään tehokas oikeussuojakeino kansallisen viranomaisen edessä siinäkin tapauksessa, että oikeuksien ja vapauksien loukkauksen ovat tehneet virantoimituksessa olevat henkilöt. Lisäksi EIS 7. lisäpöytäkirjan 2 ja 4 artikloissa taataan rikoksesta tuomitulle oikeus hakea muutosta sekä kielletään syyttämästä ja tuomitsemasta kahdesti samasta teosta.¹¹⁹

4 RIKOSPROSESSIN ARVOT, TAVOITTEET JA PERIAATTEET

Oikeusperiaatteet edustavat oikeuden sisällöllistä ulottuvuutta¹²⁰, erityisesti siihen liittyviä arvoja ja harkintaa. Oikeusperiaatteiden voimassaolo perustuu niiden arvon, merkityksen ja painon ulottuvuudelle, sekä institutionaalisen tuen vaatimukselle. Institutionaalisen tuen tarkoitetaan oikeusperiaatteen kiinnekohtaa oikeudellisissa systeemeissä. Mikäli institutionaalinen tuki puuttuu, on kyseessä oikeusperiaatteen sijaan moraalinen periaate.¹²¹

Oikeusperiaatteet ovat ensisijaisesti oikeudenalakohtaisia (on olemassa myös koko oikeusjärjestystä koskevia periaatteita) ja niiden merkitys, tehtävät ja asema vaihtelevat oikeudenaloittain. Yleispätevästi voidaan kuitenkin sanoa, että oikeusperiaatteet tiivistävät oikeudenalan tärkeän arvon tai tavoitteen, ja ikään kuin luovat arvoihin sidotun tiivistetyn näkökulman oikeudenalan yksityiskohtaisten säännösten tarkastelua varten. Oikeusperiaatteet ovat luonteeltaan harkinnanvaraisia ja väljiä, ja ne määrittävät ratkaisun lopputuloksen suuntaa-antavasti.¹²² Oikeusperiaatteita voidaan myös pitää optimointikäskyinä, jotka määräävät toteuttamaan tietyn tavoitteen tai arvon niin täydellisesti kuin mahdollista,

¹¹⁹ Myös näitä säännöksiä käsitellään tarkemmin jäljempänä jaksossa 5.4.

¹²⁰ Tolonen jakaa oikeuden (tai tarkemmin oikeuslähdekäsitteen) formaaliseen ja materiaaliseen muotoon. Formaalisesta käsityksestä oikeus on käskyjä, tarkoitettuja normeja tai lainsäätäjän tahdon ilmentymiä. Materiaalisesta käsityksestä oikeuden puolestaan nähdään koskevan oikeuden sisältöä eli oikeus on oikeusajatuksia tai periaatteita, joihin sisältyy harkintaa. Tolonen näkee oikeusperiaatteet materiaalisena oikeuden peruskategoriaksi. Tolonen 2003, s. 29–36.

¹²¹ Tolonen 2003, s. 42–43 ja s. 132.

¹²² Tolonen 2003, s. 39–43. Normit on tapana jakaa sääntöihin ja periaatteisiin, joista säännöt ovat yksiselitteisiä ja ehdottomia käyttäytymisen ohjeita ja periaatteet yllä mainitulla tavalla väljiä ja yleisiä. Erityisesti sääntöjen ja periaatteiden eroista ja jaottelusta ks. esim. Tolonen 2003, alkaen s. 43., Virolainen - Pölonen 2003, s. 159., Virolainen 2007, 1.4 Periaatteet prosessioikeudessa. Prosessisäännöt ja -periaatteet. Virolainen tuo sääntöjen ja periaatteiden erona esiin mm. sen, että normiristiriitatilanteessa kahden oikeussäännön välillä on tehtävä valinta, kun taas kahta oikeusperiaatetta voidaan soveltaa yhtäaikaaisesti painottamalla toista enemmän kuin toista.

ottaen huomioon erilaiset oikeudelliset ja tosiasialliset rajoitukset. Tiettyyn tapaukseen soveltuva oikeusperiaate ei aseta ehdotonta vaatimusta sisältönsä mukaisesta lopputuloksesta.¹²³

—
Prosessiperiaatteita (prosessioikeuden oikeusperiaatteita) koskevat samat ulottuvuudet ja edellytykset kuin muitakin oikeusperiaatteita. Prosessiperiaatteet voidaan ryhmitellä eri tavoilla. Esimerkiksi Virolainen ja Pölönen jakavat prosessiperiaatteet menettely-, rooli-, ja ratkaisuperiaatteisiin sekä tavoite- ja arvoperiaatteisiin.¹²⁴

4.1 YLEISET OPIT

Tietyn oikeudenalan yleisillä opeilla (esimerkiksi prosessioikeuden yleiset opit) tarkoitetaan asianomaisen oikeudenalan normi- ja oppirakennelmaa, jonka avulla oikeudenalaa sääntelevät oikeusnormit jäsennetään järkeväksi kokonaisuudeksi.¹²⁵ Yleisiin oppeihin katsotaan yleensä kuuluviksi 1) kyseisen oikeudenalan peruskäsitteet, 2) oikeudenalan periaatteet sekä koko oikeusjärjestyksen yleiset oikeusperiaatteet sekä 3) oikeudenalan juridiset teoriat.¹²⁶ Oppien rajat eivät ole selvät, joten jonkin asian voidaan toisinaan katsoa kuuluvan esimerkiksi prosessikäsitteisiin ja toisinaan taas prosessiperiaatteisiin. Yleisille opeille on ominaista tietty muuttumattomuus, sillä ne eivät ole riippuvaisia lainsäädännön tai oikeuskäytännön muutoksista kuten yksittäiset oikeussäädökset ja -säännöt.¹²⁷

—
Yleisten oppien asemasta oikeuslähteenä ei ole päästy yksimielisyyteen. Yleisten oppien voitaneen kuitenkin katsoa muodostavan niin koko oikeusjärjestelmän kuin kunkin oikeudenalankin perusrungon, johon näiden systematisointi voidaan perustaa. Yleisiä oppeja pidetään usein lähtökohtana myös sekä oikeustieteellisessä tutkimuksessa että tuomioistuinten ratkaisuisissa.¹²⁸

¹²³ Virolainen 2007, I.4 Periaatteet prosessioikeudessa. Prosessisäännöt ja -periaatteet.

¹²⁴ Virolainen – Pölönen 2003, s. 166. Prosessiperiaatteiden jaotteluun liittyvästä keskustelusta ja kritiikistä ks. sama, s. 166–167 alaviitteineen.

¹²⁵ Virolainen – Pölönen 2003, s. 157. Vrt. myös esim. rikosoikeuden yleiset opit, joiden osalta termi on saanut virallisen vahvistuksen lainsäädännössä. HE 44/2002, s. 7.

¹²⁶ Mm. Frände on katsonut myös oikeuslähteet yleisiin oppeihin kuuluviksi. Frände 2009, s. **27. TARKISTA!**

¹²⁷ Virolainen 2007, I.3 Prosessioikeuden oikeuslähteet, normit ja peruskäsitteet. Prosessioikeuden peruskäsitteet.

¹²⁸ Virolainen – Pölönen 2003, s. 157–158.

4.2 RIKOSPROSESSIN TAVOITTEET JA ARVOT

4.2.1 VARMUUSPERIAATE

Rikosprosessin tärkeimpänä tavoitteena pidetyllä varmuusperiaatteella tarkoitetaan aineellista oikeusvarmuutta, joka edellyttää oikeudenkäyntien järjestämistä siten, että ne mahdollisimman pitkälti varmistavat aineellisesti oikeaan ratkaisuun pääsemisen niin näyttökuin oikeuskysymystenkin osalta.¹²⁹ Kyse on ns. tuomio-oikeellisuuden¹³⁰ tavoitteesta eli pyrkimyksestä saada ratkaisu sekä näyttö- että oikeuskysymyksen osalta vastaamaan sitä mitä todellisuudessa on tapahtunut. Tämä edellyttää sekä käsiteltävän oikeusriidan toiseikaston täydellistä selvittämistä että oikeusnormien virheetöntä soveltamista siihen. Aineellisesta oikeusvarmuudesta tulee pitää erillään ns. muodollinen oikeusvarmuus, joka puolestaan tarkoittaa lainkäytön ennustettavuutta.¹³¹

Edellä esitellystä tuomio-oikeellisuuden tavoitteesta tulee erottaa aineellisen totuuden periaate, jota on perinteisesti¹³² pidetty johtavana rikosprosessiperiaatteena. Aineellisen totuuden periaatteen mukaan prosessissa tulee pyrkiä perusteellisesti selvittämään, mitä asiassa todellisuudessa on tapahtunut. Aineellisen totuuden periaatteella pyritään sekä tehokkaaseen rikosvastuun toteuttamiseen että välttämään syyttömän tuomitsemista. Rikosprosessissa tavoiteltavaa totuutta voidaan kutsua aineelliseksi siinä mielessä, että se perustuu vapaan todistusteorian¹³³ mukaisesti aineelliseen eikä muodolliseen todistelujär-

¹²⁹ Virolainen 2007, I.4 Periaatteet prosessioikeudessa. Varmuusperiaate.

¹³⁰ Havansi on määritellyt tuomio-oikeellisuuden aineellisen totuuden esiinsaanniksi ja aineellisten normien oikeaksi soveltamiseksi tapauksessa esiin tuotuihin faktoihin. Havansi 2007, s. 19–22.

¹³¹ Virolainen – Pölönen 2003, s. 168.

¹³² Näin esim. Tirkkonen 1969, s. 24–25, Virolainen 1995, s. 104–105, Pölönen 2003, s. 21, Helminen - Lehtola - Virolainen 2006, s. 9. Aineellisesti oikean ratkaisun löytäminen on otettu lähtökohdaksi myös rikosasioiden oikeudenkäyntimenettelyn uudistamista koskevissa lainvalmisteluasiakirjoissa. Näin esim. LaVM 9/1997, s. 6–7 ja HE 82/1995, s. 16.

¹³³ Vapaa todistusteoria pitää sisällään sekä vapaan todistusharkinnan että vapaan todistelun. Teorian mukaan tuomioistuimen tulee saada määrätä todisteiden näyttöarvosta vapaan harkinnan perusteella. Lisäksi todistelua ei pidä sitoa normeihin, vaan kaikkia jutussa ilmeneviä asianhaaroja tulee saada käyttää todisteena. Vapaa todistelu ja vapaa todistusharkinta ovat yhteydessä toisiinsa, sillä vapaa todistelu vaatii yleensä jatkukseen vapaan todistusharkinnan. Vapaa todistusharkinta mahdollistaa vapaaseen todisteluun liittyvien moninaisten todistelun luotettavuuteen vaikuttavien tekijöiden huomioon ottamisen vaatimalla tavalla. Sen sijaan vapaan todistusharkinnan asema on itsenäisempi suhteessa siihen, noudatetaanko ja missä laajuudessa vapaata todistelua. Vapaata todistusharkintaa voidaan noudattaa, vaikka oikeutta näytön esittämiseen olisi rajoitettu. Lappalainen 2007, V.1 Yleistä todistelusta. Vapaa todistusteoria. Vrt. legaalinen todistusteoria, jonka mukaan vain tiettyjen todisteiden esittäminen oli sallittua, ja lain mukaan täydeksi näy-

jestelmään. Ongelmallista aineellisen totuuden periaatteessa on sen selvittäminen, mikä on totuus ja mikä on oikea ratkaisu.¹³⁴

—
Oikeuskirjallisuudessa esitetyn toisen kannan mukaan rikosprosessissa on mahdollista päästä aineellisen totuuden sijaan vain prosessuaaliseen totuuteen. Prosessuaalinen totuus on oikeudenkäynnissä kertyneestä prosessiaineistosta rikosoikeudellisten ja prosessuaalisten normien pohjalta ”luotu” totuus, joka on sellaisenaan olemassa vain itse prosessissa. Tarkoituksena ei siis ole selvittää todellista tapahtumainkulkua, vaan prosessissa määritellään konflikti, jonka asianosaiset haluavat tuomioistuimen ratkaisevan. Tämän jälkeen kukin osapuoli pyrkii näyttämään oikeaksi oman käsityksensä totuudesta.¹³⁵ Tuomioistuimen tehtäväksi ei ole prosessilakeja tulkittaessa katsottu ratkaista sitä, vastaako esitetty näyttö aineellista totuutta, vaan se, mitä tapauksessa on esitetyn aineiston perusteella pidettävä totena. Tuomarin tulee siten ainoastaan huolehtia, että tapaus tulee asianosaisten hankkiman ja esittämän prosessiaineiston perusteella asianmukaisesti ja perusteellisesti selvitettyksi ja että itse prosessi on reilu ja oikeudenmukainen.¹³⁶

—
Prosessuaalisen totuuden kannattajat katsovat toki rikosprosessin yhdeksi tavoitteeksi olennaisten faktojen mahdollisimman perusteellisen selvittämisen, mutta vain siinä mitta-kaavassa kuin on tarpeellista hyväksyttävästi perustellun ratkaisun aikaansaamiseksi. Annettavan ratkaisun legitimitetti perustuu prosessin järjestämiseen tavalla, joka toteuttaa sekä vastaajan että asianomistajan oikeusturvaa ja varaa jokaiselle osapuolelle tilaisuuden esittää näkemyksensä.¹³⁷ Totuuden selvittämiseksi pyritään rikosprosessissa näyttöä esittämällä hahmottelemaan syytteessä tarkoitetun teon tapahtumainkulku. Näytön esittelyssä käytetyt todistuskeinot eivät useimmiten pysty välittämään varmaa tietoa siitä, mitä todelli-

töksi kelpasi yleensä vain joko tunnustus tai kahden todistajan yhtenevät kertomukset. Virolainen 1995, s. 42.

¹³⁴ Lainkäytön ammattilaisten käsitykset siitä, minkä pitäisi olla oikea lopputulos, poikkeavat usein toisistaan. Erimielisyydet voivat koskea laintulkintaa, oikeuslähteiden käyttöä, oikeudellista argumentointia yleensä, todistusten arviointia, näyttökynnystä tai seuraamusharkintaa. Ks. tarkemmin Virolainen – Pölönen 2003, s. 171–173.

¹³⁵ Tolvanen DL 2003, s. 1016 sekä siinä mainitut lähteet. Lisäksi Pölönen 2003, s. 21.

¹³⁶ Virolainen – Pölönen 2003, s. 174–175.

¹³⁷ Tolvanen DL 2003, s. 1016.

suudessa on tapahtunut. Tämänkin vuoksi tulee tyytyä aineellisen totuuden sijaan prosessissa löydettävissä olevaan muodolliseen totuuteen.¹³⁸

4.2.2 PROSESSIEKONOMIA

Prosessiekonomian periaatteella eli taloudellisuusperiaatteella pyritään siihen, että prosessin toimijat suorittavat vain prosessin kannalta ehdottoman tarpeellisia toimenpiteitä välttämättömässä laajuudessaan, mahdollisimman joutuisasti ja vähin kustannuksin. Tarkoituksena on siis saada asiat käsitellyiksi ja ratkaistuksi joutuisasti ilman aiheetonta viivytystä sekä niin, että prosessaamisesta aiheutuisi mahdollisimman vähän työtä ja kustannuksia niin asianosaisille kuin tuomioistuimillekin.¹³⁹

Oikeudenkäynnin kustannuksista puhuttaessa ei kyse ole yksinomaan taloudellisista kustannuksista. Prosessin kustannukset voidaan jakaa neljään ryhmään: 1) taloudellisiin kustannuksiin, 2) asianosaisille aiheutuviin haittoihin ja vaivoihin, 3) oikeudenkäynnin aiheuttamaan ajanhukkaan ja 4) perusoikeuksien rajoituksiin/ loukkauksiin. Jokaiselle ryhmälle on löydettävissä institutionaalista tukea lainsäädännöstä.¹⁴⁰

Hidas prosessi aiheuttaa aina lisäkustannuksia kaikille prosessitahoille. Se saattaa kohonneiden kustannuksiensa vuoksi nostaa asianosaisten prosessikynnystä eli estää prosessin käynnistymisen kokonaan silloinkin, kun sille olisi perusteita. Toisaalta tieto prosessin hitaudesta houkuttaa käynnistämään aiheettomia oikeudenkäyntejä sekä perusteettomia, viivytystarkoituksessa tehtäviä muutoksenhakuja.¹⁴¹

Ratkaisujen viipyminen käsittelyjen hitauden, lykkäysten ja muutoksenhakujen vuoksi on arveluttavaa myös oikeusturvan kannalta. Prosessin hitaus saattaa pahimmillaan johtaa siihen, että oikeatkin ratkaisut menettävät tosiasiallisen merkityksensä, ja ratkaisu saattaa myöhästymisensä vuoksi osoittautua myös voittaneelle osapuolelle arvottomaksi.¹⁴²

¹³⁸ Virolainen 1998, s. 14.

¹³⁹ Virolainen 2007, I.4 Periaatteet prosessioikeudessa. Prosessiekonomian periaate.

¹⁴⁰ Huovila LM 1999, s. 1168–1169.

¹⁴¹ Virolainen 2007, I.4 Periaatteet prosessioikeudessa. Prosessiekonomian periaate.

¹⁴² Virolainen – Pölönen 2003, s. 176.

4.2.3 TARKOITUKSENMUKAISUUS- JA TEHOKKUUSPERIAATE

Tarkoituksenmukaisuusperiaatteen mukaan oikeudenkäyntimenettely on järjestettävä mahdollisimman varmaksi, nopeaksi ja halvaksi. Kyseinen periaate ei itsessään ilmaise, millaiseksi oikeudenkäyntimenettely tulee käytännössä järjestää, minkä vuoksi muiden prosessiperiaatteiden avulla määritellään ne tavoitteet, joiden avulla halutaan edistää oikeudenkäynnin tarkoituksenmukaisuutta.¹⁴³

—

Tarkoituksenmukaisuusperiaatteessa yhdistyvät varmuusperiaate ja prosessiekonomian periaate. Kuten edellä todettiin, kyseiset periaatteet ovat usein ristiriidassa keskenään, ja sekä lainsäädäntötyössä että yksittäistapausta ratkaistaessa joudutaan kyseisiä periaatteita punnitsemaan toisiaan vasten. Tämä lienee ymmärrettävää, koska prosessi ei voi yhdellä kertaa olla sekä täysin varma ja perusteellinen että mahdollisimman nopea ja halpa. Tasapainon löytämisen kyseisten tavoitteiden välillä onkin katsottu olevan yksi lainsäätäjän tärkeimmistä ja vaikeimmista tehtävistä.¹⁴⁴

—

Tarkoituksenmukaisuusperiaatetta kutsutaan myös nimellä prosessin tehokkuusperiaate, mistä ehkä selvemmin ilmenee edellytys prosessin varmuuden ja taloudellisuuden oikeasuhtaisesta yhteensovittamisesta. Taloudelliset resurssit ovat tässäkin kohtaa rajalliset, minkä vuoksi prosessin varmuutta (aineellista totuutta) ei siis voi eikä tule etsiä hinnalla millä hyvänsä. Toisaalta taas varmuudesta tinkiminen saattaa johtaa vääriin tuomioihin, joista aiheutuu lisäkustannuksia (= virhekustannukset). Tämän on rikosoikeudessa erityisesti tuomio-oikeellisuuden vaatimuksen vuoksi katsottu johtavan siihen, että varmuusperiaatetta pidetään lähtökohtaisesti prosessiekonomiaa tärkeämpänä periaatteena.¹⁴⁵

4.2.4 OIKEUDENMUKAINEN OIKEUDENKÄYNTI

Oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin vaatimuksesta säädetään EIS 6(1) artiklassa, KP-sop. 14(1) artiklassa sekä PL 21 §:ssä. Missään näistä säädöksistä ei ole määritelty tyhjentävästi sitä, mitä kyseinen vaatimus sisältää. Oikeuskirjallisuudessa on oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin vähimmäisehdoiksi katsottu ainakin oikeudenkäynnin saavutetta-

¹⁴³ LaVM 9/1997 vp., s. 6.

¹⁴⁴ Virolainen 2007, I.4 Periaatteet prosessioikeudessa. Tehokkuus- eli tarkoituksenmukaisuusperiaate.

¹⁴⁵ Virolainen – Pölönen 2003, s. 178–179.

vuus, asianosaisten tasa-arvoisuus oikeudenkäynnissä, kontradiktorisuus¹⁴⁶, julkisuus sekä päätösten perusteleminen. Keskeisinä elementteinä on pidetty myös oikeudenkäyntiin osallistuvien henkilöiden asianmukaista kohtelua prosessin aikana, lainkäyttäjien puolueettomuutta, menettelyn eettisyyttä sekä muutoksenhakumahdollisuutta.¹⁴⁷

Oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin toteutuminen edellyttää, että jokaiselle on taattu tosiasiainen mahdollisuus saada asiansa ratkaistuksi riippumattomassa ja puolueettomassa tuomioistuimessa. Kyseisen edellytyksen on katsottu sisältävän jokaisen oikeuden sekä päästä asioimaan tuomioistuimessa (*access to court*) että saada oikeutensa toteutetuksi tuomioistuinmenettelyssä (*access to justice*).¹⁴⁸ Oikeudenkäynnin oikeudenmukaisuusvaatimuksen täyttymiseksi ei kuitenkaan riitä, että menettelyn lopputuloksena aikaansaatu ratkaisu on aineellisesti oikea ja asianmukaisesti perusteltu, vaan myös itse prosessin tulee olla niin asianosaisten kuin yleisönkin kannalta uskottava ja luottamusta herättävä.¹⁴⁹

Ratkaisevinta oikeudenkäynnin oikeudenmukaisuutta arvioitaessa ei siis ole aina se, että menettely täyttää sille asetetut muodolliset oikeudenmukaisuusvaatimukset. Tutkimusten mukaan tärkeää on myös se, että menettely koetaan asianosaisten keskuudessa oikeudenmukaiseksi. Tapauksen hävinneen osapuolen on helpompi hyväksyä itselleen epäedullinen ratkaisu, jos se on syntynyt asianmukaisen menettelyn lopputuloksena.¹⁵⁰ Toisaalta taas tuomioistuimen sinänsä lainmukaiseen ratkaisun oikeudenmukaisuuteen ei välttämättä luoteta, mikäli itse prosessi koetaan epäoikeudenmukaiseksi. Täten itse menettely oikeuttaa lopputulostaan.¹⁵¹

Oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin toteutuminen edellyttää myös osapuolten prosessuaalista tasa-arvoisuutta. Osapuolia on kohdeltava oikeudenkäynnissä yhdenvertaisesti ja heille on annettava samantyyppiset mahdollisuudet asiansa ajamiseen (*equality of arms* -periaate). Tasa-arvoisuuden periaate on merkityksisällöltään samankaltainen kontradikto-

¹⁴⁶ Ks. lisää jakso 4.3.2.

¹⁴⁷ Virolainen – Pölönen 2003, s. 255–256.

¹⁴⁸ Näin esim. Virolainen – Pölönen 2003, s. 255–260, Ervo 2005, s. 116–117, Leppänen 1998, s. 59–61.

¹⁴⁹ Virolainen – Pölönen 2003, s. 253–255.

¹⁵⁰ Tyler 1990, esim. s. 104–109.

¹⁵¹ Näin esim. Virolainen – Pölönen 2003, s. 12–13, Leppänen 1998, s. 49–54 ja Huovila 2003, s. 80–81.

risuuden kanssa, mutta kyseisiä periaatteita ei voitane pitää identtisinä.¹⁵² Osapuolten tasa-arvoisuuden toteutumista arvioitaessa tulee painottaa tosiasiallista tasa-arvoisuutta eikä sitä, millainen mielikuva asianosaisilla on sen toteutumisesta.¹⁵³

Lisäksi oikeudenkäynnin oikeudenmukaisuusvaatimuksen täyttyminen edellyttää luonnollisesti asianosaisten, erityisesti vastaajan, perusoikeuksien toteutumisen turvaamista. Julkisen vallan tehtävänä on rikosprosessissa minimoida prosessiin osallistuville aiheutuvat haitat ja huolehtia asianosaisten asianmukaisesta kohtelusta.¹⁵⁴

4.3 RIKOSPROSESSIN MENETTELYPERIAATTEET

4.3.1 JULKISUUSPERIAATE

Oikeudenkäynnin julkisuusperiaate juontaa juurensa yleisestä viranomaisten toiminnan julkisuutta koskevasta periaatteesta, jolla turvataan jokaiselle oikeus saada tietoja viranomaisten toiminnasta ja asiakirjoista sekä omissa asioissaan että asioissa, jotka eivät suoranaisesti koske häntä itseään. Julkisuusperiaatteen tavoitteena on taata jokaiselle oikeus valvoa julkista valtaa sekä tehostaa osallistumis- ja vaikuttamisoikeuksiensa tosiasiallisia käyttömahdollisuuksia. Julkisuusperiaatteella on tärkeä merkitys tuomioistuimien toiminnan kontrolloimisessa. Se mahdollistaa kansalaisten tuomioistuihin kohdistaman valvonnan sekä on omiaan lisäämään kansalaisten lainkäyttöä kohtaan tuntemaa luottamusta. Lisäksi julkisten oikeudenkäyntien kautta ihmiset saavat tietoa oikeusjärjestyksen sisällöstä.¹⁵⁵

Julkisuusperiaatteella tarkoitetaan yleensä yleisön oikeutta olla läsnä oikeudenkäynnissä ja saada siitä tietoja (*yleisöjulkisuus*). Julkisuusperiaate sisältää myös oikeudenkäynnin osapuolena olevan asianosaisen vastaavan oikeuden olla yleisöjulkisuutta koskevien rajoitusten estämättä läsnä itseään koskevien asioiden käsittelyssä sekä saada kyseisiä asioita koskevia tietoja (*asianosaisjulkisuus*). Asianosaisjulkisuus on keskeinen oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin osa-alue, ja se liittyy kiinteästi asianosaisen kuulemisperiaattee-

¹⁵² Kyseisten periaatteiden sisällön vertailusta ks. Ervo 2005, erit. s. 133–136 alaviitteineen.

¹⁵³ Ervo 2005, s. 132–140.

¹⁵⁴ Virolainen – Pölönen 2003, s. 273.

¹⁵⁵ HE 13/2006 vp., s. 4.

seen¹⁵⁶. Julkisuusperiaate sisältää oikeudet saada tietoja oikeudenkäynneistä, käydä seuraamassa tuomioistuimissa järjestettäviä suullisia käsittelyjä, saada tietoja tuomioistuinten tekemistä ratkaisuista sekä tutustua oikeudenkäynneissä kertyneisiin asiakirjoihin.¹⁵⁷

Julkisuusperiaate turvaa yksilön oikeuksia suhteessa julkiseen valtaan ja luo perusedellytykset yksilön oikeusturvan toteutumiseksi prosessissa. Lisäksi se edistää lainkäytön objektiivisuutta sekä turvaa muodollista oikeusvarmuutta. Oikeudenkäyntien julkisuudella on nähty olevan myös ihmisten tulevaan käyttäytymiseen ennalta vaikuttava ja käyttäytymistä ohjaava funktio.¹⁵⁸

4.3.2 KONTRADIKTORISUUS

Kontradiktorinen periaate eli asianosaisten kuulemisperiaate edellyttää, että asianosaista kuullaan tai hänelle varataan tilaisuus tulla kuulluksi vastapuolen esittämästä oikeudenkäyntiaineistosta. Tuomioistuin ei saa ratkaista asiaa ennen kuin kaikkia asianosaisia on kuultu eikä tuomiota saa perustaa sellaiseen aineistoon, josta asianosaiselle ei ole varattu asianmukaista tilaisuutta lausua. Asianosaisten kuulemismenettely ei saa olla pelkkä muodollisuus, vaan asianosaisille tulee varata tosiasiallinen tilaisuus lausua asiasta. Kuulemisperiaatteen on katsottu sisältävän myös sen, että asianosaiselle tulee ilmoittaa häntä koskevasta lainkäyttöratkaisusta ennen sen tuleamista yleiseen tietoon.¹⁵⁹

Kontradiktorisuuteen sisältyvät oikeudet esittää omat vaatimuksensa ja väitteensä perusteelliseen sekä niitä koskeva todistelu, antaa vastineensa vastapuolen prosessiaineistosta sekä saada tieto asiasta, vastapuolen oikeudenkäyntiaineistosta ja käsittelyn kulusta. Kontradiktorisuus koskee tasapuolisesti kaikkia tapauksen osapuolia.¹⁶⁰ Kontradiktorinen menettely luo edellytykset asian monipuoliselle ja perusteelliselle selvittämiselle, ja on siksi tärkeä myös prosessin varmuuden toteutumisen ja oikean lopputuloksen saavuttamisen

¹⁵⁶ Asianosaisten kuulemisperiaatteesta lisää jälj. jaksossa 4.3.2.

¹⁵⁷ HE 13/2006 vp., s. 4.

¹⁵⁸ Virolainen – Pölönen 2003, s. 298–300. Ks. myös Virolainen 1995, s. 202–203 sekä Huovila 2003, s. 49–50.

¹⁵⁹ Virolainen – Pölönen 2003, s.341–342.

¹⁶⁰ Näin esim. Virolainen 1995, s. 215, Ervo 2005, s. 61, Jokela 2008, s. 33–34.

vuoksi. Lisäksi kontradiktorisuus edistää oikeudenkäynnin oikeudenmukaisuutta ja turvaa asianosaisten prosessuaalista tasa-arvoisuutta.¹⁶¹

4.3.3 SUULLISUUS-, KESKITYS- JA VÄLITTÖMYYSPERIAATTEET

Käsittelyn suullisuus, keskitys ja välittömyys ovat oikeudenkäynnin päätavoitteita. Niiden avulla mahdollistetaan oikeudenkäyntiaineistoon sisältyvien epäselvyyksien, tulkinnanvaraisuuksien ja ristiriitaisuuksien selvittäminen ja poistaminen sekä koko aineiston yksityiskohtainen arviointi.¹⁶² Suullisuus-, keskitys- ja välittömyysperiaatteet liittyvät kiinteästi toisiinsa. Ne edellyttävät toistensa olemassaoloa sekä tukevat toisiaan.¹⁶³ Tärkeimpänä kyseisistä periaatteista pidetään välittömyysperiaatetta, ja suullisuus- ja keskitysperiaatteiden on katsottu olevan keinoja välittömyyden turvaamiseksi.¹⁶⁴

Suullisuusperiaate tarkoittaa sitä, että oikeudenkäyntiaineisto on esitettävä pääkäsittelyssä suullisesti, jotta se voidaan ottaa huomioon tuomiosta päätettäessä. Suullinen käsittely turvaa käsittelyn välittömyyttä ja keskittämistä sekä parantaa mahdollisuuksia johtaa oikeudenkäyntiä tehokkaasti ja jäsentyneesti.¹⁶⁵ Oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin vaatimuksen toteutumisen on katsottu edellyttävän käsittelyn suullisuutta. Oikeudenkäynnin suullisuutta ei ole katsottu voitava toteuttaa pelkästään järjestämällä suullinen pääkäsittely, vaan on nimenomaisesti edellytetty, että koko prosessiaineiston esittäminen sekä asianosaisten välinen kommunikointi kyseisessä pääkäsittelyssä tapahtuu suullisesti.¹⁶⁶

Keskitysperiaatteen mukaan tapauksen käsittely tapahtuu yhdessä yhtäjaksoisessa pääkäsittelyssä, jossa esitetään ja käsitellään koko oikeudenkäyntiaineisto. Pääkäsittelyä ei siis pääsääntöisesti saa jakaa useampaan erilliseen istuntoon, vaan asian käsittelyn ja ratkaisun tulee tapahtua yhdellä kertaa. Oikeudenkäynnin keskityksen on katsottu olevan sen välittömyyden välttämätön edellytys; vain keskitetyssä käsittelyssä voidaan luopua kirjelmistä ja estää tuomioistuimen kokoonpanon muuttuminen kesken oikeudenkäynnin.

¹⁶¹ Virolainen – Pölönen 2003, s. 342–344.

¹⁶² Virolainen 1995, s. 225.

¹⁶³ Lappalainen 1995, s. 73.

¹⁶⁴ Näin esim. Virolainen 1995, s. 225–227, Lappalainen 1995, s. 73 ja Huovila 2003, s. 215.

¹⁶⁵ LaVM 9/1997 vp., s. 7.

¹⁶⁶ Virolainen – Pölönen 2003, s. 363–364.

Yhtäjaksoinen oikeudenkäynti luo prosessin osallisille parhaat mahdollisuudet hallita ja arvioida koko oikeudenkäyntiaineistoa. Lisäksi se on omiaan lyhentämään oikeudenkäynnin kestoa ja vähentämään siten siitä aiheutuvia kustannuksia.¹⁶⁷

Pääkäsittelyn lykkääminen on lähtökohtaisesti kiellettyä¹⁶⁸. Lykkäämisen sijaan pääkäsittely on laajoissa asioissa mahdollista keskeyttää. Keskitysperiaate vaatii, että keskeytettyä pääkäsittelyä on mahdollisuuksien mukaan jatkettava heti seuraavana arkipäivänä¹⁶⁹. Keskeyttämisen ja lykkäämisen erona on se, että lykkääminen johtuu jostain muusta syystä kuin siitä, ettei asiaa ole ehditty käsitellä yhdessä istunnossa.¹⁷⁰

Välittömyysperiaatteessa on kysymys siitä, miten oikeudenkäyntiaineisto otetaan tuomioistuimessa vastaan sekä siitä, millä tavoin ja missä prosessin vaiheessa vastaanotettuun aineistoon tuomio voidaan perustaa. Välittömyydellä pyritään toteuttamaan oikeudenkäynnin varmuutta tapauksen mahdollisimman perusteellisen ja luotettavan selvittämisen avulla.¹⁷¹ Välittömyysperiaatteen mukaan asian voi ratkaista vain sellainen tuomioistuimen jäsen, joka on osallistunut asian käsittelyyn koko käsittelyn ajan ja ottanut ilman välikäsiä vastaan koko oikeudenkäyntiaineiston. Lisäksi asian ratkaisu saadaan perustaa vain edellä mainitulla tavalla vastaanotettuun aineistoon ja tehtyihin havaintoihin. Asianosaisen kannalta välittömyys tarkoittaa sitä, että hän voi itse esitellä tuomioistuimelle asiansa ja oikeudenkäyntiaineistonsa. Parhaaksi tavaksi turvata oikeudenkäynnin välittömyys on katsottu yhtäjaksoisen suullisen ja keskitetyn pääkäsittelyn järjestäminen.¹⁷²

¹⁶⁷ Virolainen – Pölönen 2003, s. 383–384.

¹⁶⁸ Pääkäsittelyn lykkääminen on ROL 6:10:n nojalla mahdollista ainoastaan, jos 1) pääkäsittely on aloitettu saman lain 3 §:n nojalla, 2) tuomioistuimen tietoon on tullut uusi tärkeä todiste, joka voidaan ottaa vastaan vasta myöhemmin tai 3) lykkääminen on välttämätöntä ennalta arvaamattoman seikan johdosta tai muusta tärkeästä syystä.

¹⁶⁹ Tämä ei aina välttämättä ole käytännössä mahdollista esimerkiksi yhteensopimattomien aikataulujen vuoksi. Kyseisiä tilanteita varten on ROL 6:9:ssä säädetty, että asiaa on käsiteltävä vähintään kahtena arkipäivänä viikossa ja että pääkäsittely voidaan laajassa ja vaikeassa asiassa keskeyttää enintään kolmeksi arkipäiväksi suullisen loppulausunnon esittämiseen valmistautumisen vuoksi.

¹⁷⁰ Jokela 2008, s. 365–370.

¹⁷¹ Virolainen – Pölönen 2003, s. 370–371.

¹⁷² LaVM 9/1997 vp., s. 7.

Oikeudenkäynnin välittömyys ei ole prosessiperiaatteena ehdoton, vaan siitä on tietyin edellytyksin mahdollista poiketa. Pääsääntöisesti oikeudenkäynti tulisi kuitenkin pyrkiä järjestämään välittömyysperiaatteen vaatimalla tavalla.¹⁷³

4.3.4 AKKUSATORINEN JA INKVISITORINEN MENETELMÄ

Akkusatorisesta ja inkvisitorisesta menetelmästä puhuttaessa kyse on lähinnä syyttäjän ja tuomioistuimen välisestä rooliosta sekä siitä, kummalla prosessissa on aloite- ja määräämisvalta. Akkusatoriselle menetelmälle eli syyttämismenetelmälle on tyypillistä tuomioistuimen passiivisuus ja syytettä ajavan syyttäjän aktiivinen rooli. Inkvisitorisessa menetelmässä eli tutkimismenetelmässä puolestaan tuomioistuin huolehtii tuomitsemisen lisäksi syyttäjälle kuuluvista tehtävistä.¹⁷⁴

Akkusatorisessa menetelmässä oikeudenkäyntimenettely määräytyy asianosaisten toimenpiteiden mukaan ja aloite oikeudenkäyntiin tulee tuomioistuimen ulkopuolelta, yleensä syyttäjältä¹⁷⁵. Syyttäjän tehtävänä on hankkia ja esittää tuomioistuimelle koko oikeudenkäyntiaineisto, ja rajata syytteellään tuomioistuimen tutkimisvaltaa. Tuomioistuin saa tuomita vain siitä teosta, josta vastaajalle on vaadittu rangaistusta. Kyseisen menetelmän mukaisessa käsittelyssä oikeudenkäynti rakentuu kaksiasianosaissuhteen pohjalle, jolloin toisella puolella on syyttäjä ja toisella puolella vastaaja. Tuomioistuimen tulee pysytellä puolueettomana ja ratkaista asia osallistumatta varsinaisesti sen selvittämiseen.¹⁷⁶

Akkusatorisessa menetelmässä oikeudenkäyntialoite kuuluu syyttäjälle eikä tuomioistuin voi oma-aloitteisesti ottaa rikosasiaa käsiteltäväkseen. Syyttäjällä on myös oikeus peruuttaa nostamansa syyte. Kuten edellä todettiin, syyttäjän nostama syyte rajaa sitovasti tuomioistuimen tutkinnan kohteen eikä tuomioistuin voi tuomita rangaistusta sellaisesta teosta,

¹⁷³ Poikkeaminen on mahdollista esimerkiksi todistelua vastaanotettaessa. Sitä koskevista poikkeamisen edellytyksistä säädetään OK 17 luvussa. Lisäksi teknisten apuvälineiden kehittyminen on antanut uusia mahdollisuuksia pääkäsitteilyn ulkopuolella olevien henkilöiden kuulemiseen oikeudenkäynnissä. Virolainen – Pölönen 2003, s. 380–383.

¹⁷⁴ Virolainen – Pölönen 2003, s. 390.

¹⁷⁵ Aloite voi tietyin edellytyksin tulla myös asianomistajalta, mutta kyseisten tilanteiden käsittelyn olen rajannut tutkielmani ulkopuolelle.

¹⁷⁶ HE 82/1995 vp., s. 15–16.

josta rangaistusta ei nimenomaisesti ole vaadittu¹⁷⁷. Syyttäjän näkemys teon rikosoikeudellisesta arvioinnista sekä hänen esittämänsä tuomittavaa seuraamusta koskevat vaatimukset sen sijaan eivät sido tuomioistuinta.¹⁷⁸

Inkvisitorisessa menetelmässä aloite oikeudenkäyntiin ja toimivalta sen eteenpäin viemiseen on tuomioistuimella. Tuomioistuin vastaa asian tutkimisesta ja oikeudenkäyntiaineiston hankkimisesta sekä tekee ratkaisunsa keräämänsä oikeudenkäyntiaineiston perusteella. Asian tutkiminen ja selvittäminen kuuluu yksin tuomioistuimen vastuulle, ja sitä kautta se määrää koko menettelyn laajuuden.¹⁷⁹

Suomessa rikosprosessi on nykyisin järjestetty akkusatorisen menetelmän mukaisesti. Ennen vuoden 1997 lakiuudistusta rikosasian oikeudenkäyntiä koskevat säännökset perustuivat pitkälti inkvisitoriseen menetelmään, mutta käytännössä oikeudenkäyntialoite ei ole kymmeneen vuosiin ollut tuomioistuimella. Oikeudenkäyntimenettelyn rakentumisen inkvisitorisen menetelmän varaan on katsottu osaltaan johtuneen siitä, ettei meillä alkujaan vielä ollut siten kehittyntä syyttäjälaitosta, että rikosoikeudenkäynnin tarkoitus olisi riittävässä määrin toteutunut muulla tavalla.¹⁸⁰

Akkusatorinen menetelmä on katsottu tarkoituksenmukaiseksi vaihtoehdoksi järjestää oikeudenkäynnistä aiheutuvat työt nykyisissä yhteiskuntaoloissa. Tärkeäksi on nähty erityisesti se, että tuomioistuin voi kyseisen menetelmän vallitessa puolueettomasti ratkaista rikosasian osallistumatta itse sen selvittämiseen, jolloin myös aineellisesti virheellisen ratkaisun todennäköisyys pienenee. Lisäksi akkusatorisen menetelmän mukaan järjestetyn oikeudenkäynnin on katsottu helpottavan rikosasian vastaajan puolustautumista, kun hän saa etukäteen tietoonsa vaatimukset, joihin hänen on vastattava. Vastaaja voi täten luottaa siihen, ettei häntä voida tuomita muusta teosta kuin siitä, josta hänelle on vaadittu ran-

¹⁷⁷ Kysymyksessä on akkusatoriseen menetelmään kuuluva ns. syytesidonnaisuus. Syytesidonnaisuudesta tarkemmin jälj. jaksossa 5.2.1.

¹⁷⁸ Virolainen – Pölönen 2003, s. 390–397.

¹⁷⁹ Tirkkonen 1969, s. 85–86.

¹⁸⁰ HE 82/1995 vp., s. 15.

gaistusta. On myös katsottu epäasianmukaiseksi järjestää oikeudenkäynti siten, että vastaajan vastapuolena oikeudenkäynnissä olisi syyttäjän lisäksi myös tuomioistuin.¹⁸¹

4.3.5 VIRALLISPERIAATE

Akkusatorisen menetelmän ohella rikosprosessissa noudatetaan virallis- eli offisiaaliperiaatetta. Virallisperiaatteella tarkoitetaan oikeussuojan antamista viran puolesta, yksityisen tahdosta riippumatta.¹⁸² Kyseisen periaatteen noudattaminen perustuu siihen, että rikosasiassa tulee aina pyrkiä aineellisesti oikeaan ratkaisuun asianosaisten tahdosta ja omasta menettelystä riippumatta.¹⁸³

Tuomioistuimen kannalta virallisperiaate tarkoittaa sitä, että oikeudenkäynnissä tuomioistuimen on toimittava omasta aloitteestaan asian tultua sen käsiteltäväksi. Viime kädessä tuomioistuimella on vastuu oikeudenkäynnin edellytysten luomisesta sekä menettelyn loppuun saattamisesta.¹⁸⁴ Tuomioistuin ei ole sidottu syytteessä esitettyyn teon rikosoikeudelliseen luonnehdintaan eikä syyttäjän rangaistusvaatimukseen tai muuta rikosoikeudellista seuraamusta koskevaan vaatimukseen, vaan ratkaisee nämä kysymykset viran puolesta. Vastaajan tunnustus ja rangaistusvaatimuksen myöntäminen eivät sido tuomioistuinta, koska rikostuomion tulee perustua tapauksen materiaaliseen tutkintaan. Tuomioistuin ai-noastaan arvioi niiden merkitystä todisteena. Tuomioistuimella on lisäksi oikeus hankkia oma-aloitteisesti syytettä vastaan puhuvaa näyttöä.¹⁸⁵

Syyttäjän kannalta virallisperiaate tarkoittaa, että syyttäjä on laissa säädetyin edellytyksin velvollinen nostamaan syytteen eikä hänellä ole lain mukaan oikeutta vapaasti harkintansa mukaan luopua ajamastaan syytteestä. Syyttäjä on velvollinen näyttämään toteen ne seikat, joihin hän on syytteensä tueksi vedonnut. Vastaajalla ei sen sijaan ole rikosoikeudenkäynnissä varsinaista toimimisvelvollisuutta, vaan hän voi olla täysin passiivinen.¹⁸⁶

¹⁸¹ HE 82/1995 vp., s. 15–16.

¹⁸² LaVM 9/1997 vp., s. 7.

¹⁸³ Virolainen 2007, I.4 Periaatteet prosessioikeudessa. Rooliperiaatteet.

¹⁸⁴ LaVM 9/1997 vp., s. 7.

¹⁸⁵ Virolainen 2007, I.4 Periaatteet prosessioikeudessa. Rooliperiaatteet.

¹⁸⁶ HE 82/1995 vp., s. 16. Vastaajan velvollisuuksista jälj. jaksossa 5.3.2.

Virallisperiaatetta täydentävät seuraavat periaatteet:

- *in dubio pro reo* -periaate, jonka mukaan epäselvissä tapauksissa asia on ratkaistava vastaajan eduksi,
- *in dubio mitius* -periaate, joka edellyttää lakia tulkittavan epäselvissä tilanteissa niin, että se johtaa vastaajan kannalta lievempään lopputulokseen, ja
- *favor defensionis* -periaate, joka ilmenee rikosprosessissa heikomman osapuolen eli vastaajan (t. puolustuksen) suosimisena tietyissä tilanteissa.¹⁸⁷

5 RIKOSPROSESSIN OSALLISET

Rikosprosessiin osallisia ovat kaikki, jotka jollakin tavalla osallistuvat prosessiin eli käytännössä poliisi, syyttäjä, tuomioistuin, asianomistaja, vastaaja, vastaajan ja asianomistajan avustajat, todistajat, asiantuntijat sekä muut esitutkinnassa ja oikeudenkäynnissä kuultavat henkilöt. Prosessin osalliset ja prosessin asianosaiset tulee käsitteinä pitää erossa toisistaan. Asianosaisilla tarkoitetaan niitä, joiden nimissä oikeutta käydään. Asianosaisten lukumäärä rajoittuu rikosasioissa aina kahteen, kantajaan (käytännössä yleensä syyttäjä ja asianomistaja) ja vastaajaan. Mikäli samalla puolella on useita henkilöitä, kutsutaan heitä toistensa myötäpuoliksi.¹⁸⁸

Käsittelen seuraavaksi tarkemmin syytteestä sopimisen kannalta merkityksellisten rikosprosessin osallisten asemaa ja toimenkuvia. Tarkasteluni keskittyy syyttäjään, tuomioistuimeen ja vastaajaan. Poliisin tehtäviä sivuan tarpeellisin osin syyttäjää koskevassa osiossa sekä vastaajan avustajan tehtäviä vastaajaa koskevassa osiossa. Asianomistajan olen rajannut tarkastelun ulkopuolelle.

5.1 SYYTTÄJÄ

5.1.1 SYYTTÄJÄN TEHTÄVÄT JA ASEMA RIKOSPROSESSISSA

Syyttäjän tehtävistä rikosprosessissa säädetään lain yleisistä syyttäjäistä (199/1997, YSjäl) 1 §:ssä. Lainkohdan mukaan syyttäjän tehtävänä on huolehtia rikosvastuun toteuttamis-

¹⁸⁷ LaVM 9/1997 vp., s. 7.

¹⁸⁸ Virolainen – Pölönen 2004, s. 27–28.

ta rikosasian käsittelyssä, syyteharkinnassa ja oikeudenkäynnissä.¹⁸⁹ Rikosvastuun toteuttamisen katsotaan alkavan esitutkintaviranomaisen toimittamasta esitutkinnasta. Syyttäjän tehtävänä on arvioida esitutkintaa ja huolehtia sen kohdistamisesta siten, että kaikki tapaukseen liittyvät asianhaarat tulevat syyteharkinnan kannalta riittävän perusteellisesti selvitettyiksi¹⁹⁰. Syyttäjän tehtäviin kuuluvat lisäksi rangaistusmääräysten ja rikesakkomääräysten antaminen.¹⁹¹

Syyttäjä päättää syyteharkinnassa itsenäisesti esitutkinnassa kerätyn aineiston perusteella, tuleeko tapauksessa nostaa syyte vai ei. Syyttäjän on asiaa harkitessaan arvioitava, ovatko kaikki rikosoikeudellisen vastuun yleiset edellytykset olemassa ja onko epäillyn syyllisyydestä rikokseen sellaista näyttöä, jota syytteen nostaminen edellyttää. Syyttäjän on lisäksi syyteharkintaa suorittaessaan arvioitava, onko tarkoituksenmukaista edetä asiassa oikeudenkäyntiin ja vaatia rangaistusta vai onko toimenpiteistä mahdollista luopua ns. seuraamusluonteisella syyttämättä jättämisellä.¹⁹²

¹⁸⁹ Tällä hetkellä on vireillä hanke syyttäjälaitosta koskevan lainsäädännön uudistamiseksi. Asiaa koskien laadittu hallituksen esitys on valiokuntakäsittelyssä. Hallituksen esityksessä ei ole juuri ehdotettu syyttäjän tehtäviä tai asemaa koskevia muutoksia nykyiseen lakiin nähden. HE 286/2010 vp., s. 18. Esitutkinta- ja pakkokeinolainsäädännön uudistamista koskevassa hallituksen esityksessä puolestaan on kaavailtu joitakin muutoksia syyttäjän asemaa koskien. Esimerkkinä tässä kohtaa mainittakoon syyttäjän asema muuttuminen poliisin tekemäksi epäiltyjen rikosten tutkinnassa. Uuden lain myötä syyttäjä toimisi kyseisissä rikoksissa lähtökohtaisesti tutkinnanjohtajana vain, jos rikos epäillään tehdyksi virkatehtävää suoritettaessa. HE 222/2010 vp., esim. s. 1.

¹⁹⁰ Tässä kohtaa on syyttäjälaitosta koskevan lainsäädännön uudistamiseksi laaditussa hallituksen esityksessä syyttäjän nimenomaiseksi velvollisuudeksi määritelty esitutkintayhteistyö poliisin kanssa. HE 286/2010 vp., s. 18. Aiemmasta lainsäädännöstä kyseistä velvollisuutta ei ole löydetty. Lisäksi esitutkintalain uudistamista koskevaan ehdotukseen on laadittu oma lukunsa esitutkintaviranomaisen ja syyttäjän välistä yhteistyötä koskien. HE 222/2010 vp., s. 206–210. Myös perustuslakivaliokunta on uutta esitutkintalakia koskevassa lakivaliokunnalle antamassa lausunnossaan ottanut kantaa esitutkintayhteistyöhön syyttäjän ja poliisin välillä. Valiokunta on todennut, että poliisin ja syyttäjän yhteistyötä koskevien säännösten tulee olla velvoittavampia ja täsmällisempiä kuin hallitus on esittänyt. PeVL 66/2010 vp., kohdassa Valiokunnan kannanotot. Yksityiskohtaiset perustelut. Esitutkintalaki. Esitutkintayhteistyön merkitys ja lisäämisen tarve ovat olleet esillä jo aikaisempia lakeja säädettäessä, mutta nimenomaisia säännöksiä ei sitä koskien ole annettu. Ks. esim. LaVM 9/1997, s. 8.

¹⁹¹ Tässä kohtaa lain sanamuotoa on muutettu vastaamaan eduskunnan hyväksymää lakia sakon ja rikesakon määräämisestä 27.8.2010/754. Kyseinen laki ei ole vielä astunut voimaan, vaan voimaantulosta säädetään erikseen lailla. Uuden lain mukaisen menettelyn soveltamisala tulisi asiallisesti vastaamaan voimassa olevia rangaistusmääräys- ja rikesakkomenettelyjä. Aiempi, kirjoittamishetkellä voimassa ollut, sanamuoto kuuluu: ”Syyttäjän tehtävänä on myös rangaistusmääräysten antaminen siten kuin siitä erikseen säädetään.” Uudella lailla rangaistusmääräys- ja rikesakkomenettelyistä on ollut tavoitteena vapauttaa syyttäjien voimavaroja vaativampien ja vakavampien rikosasioiden käsittelyyn siirtämällä ratkaisutoimivaltaa po. asioissa valvontaa suorittaville virkamiehille (käytännössä poliisille, tullille ja rajavartiolaitolle). HE 94/2009 vp., s. 21

¹⁹² HE 131/1996 vp., s. 36.

Mikäli syyttäjä syyteharkinnan päätteeksi päättää nostaa syytteen¹⁹³, rikosvastuun toteuttaminen jatkuu oikeudenkäynnissä. Siinä syyttäjä toimii akkusatorisen menetelmän mukaisesti aktiivisena prosessia eteenpäin vievänä asianosaisena. Nimenomainen säännös syyttäjän velvollisuudesta nostaa rikoksesta syyte ja ajaa sitä on oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain (689/1997, ROL) 1:2:ssa. Alioikeuskäsittelyn jälkeen syyttäjän tulee arvioida, onko tapauksen lopputulos yleisen edun mukainen. Hänen tulee tarvittaessa hakea muutosta alioikeuden päätökseen.¹⁹⁴

Syyttäjällä on tehtäviensä perusteella katsottu olevan rikosprosessissa eräänlainen kaksoisrooli. Ensiksi syyttäjä pyrkii tehokkaaseen rikosvastuun toteuttamiseen eli rikosten selvittämiseen sekä syytteen nostamiseen ja ajamiseen. Toiseksi hän kantaa osavastuun rikosprosessin voimavarojen järkevästä kohdentamisesta, lähinnä esitutkintaa rajoittamalla ja seuraamusluonteisella syyttämättä jättämisellä. Syyttäjän tehtäviksi on täten katsottu yhtäältä karsia syyteharkinnassa ne tapaukset, joita ei ole tarkoituksenmukaista ja perusteltua viedä tuomioistuinkäsittelyyn, ja toisaalta viedä prosessia eteenpäin.¹⁹⁵

Oikeuskirjallisuudessa on kannatettu käsitystä syyttäjän kriminaalipoliittisesta kolmoisroolista, jonka mukaan syyttäjälle kuuluisi myös tuomiovallan käyttöä.¹⁹⁶ Kyseisen käsityksen vahvistumiseen ovat vaikuttaneet seuraamusluonteisen syyttämättä jättämisen käyttöalueen laajentaminen sekä rangaistusmääräysten antamisen siirtäminen syyttäjän tehtäväksi.¹⁹⁷

5.1.2 SYYTTÄJÄN TOIMINTAA OHJAAVAT PERIAATTEET

Syyttäjän tulee toiminnassaan pyrkiä edistämään asianosaisten perus- ja ihmisoikeuksien, yleisten prosessiperiaatteiden (lähinnä menettelyperiaatteet) sekä yleisten esitutkintaperi-

¹⁹³ ROL 1:6 mukaan syyttäjä on velvollinen nostamaan syytteen, kun on olemassa todennäköisiä syitä rikoksesta epäillyn syyllisyyden tueksi.

¹⁹⁴ HE 131/1996 vp., s. 36.

¹⁹⁵ Virolainen – Pölönen 2004, s. 35.

¹⁹⁶ Näin esim. Virolainen 1998, s. 88 ja Jokela 2008, s. 58–59.

¹⁹⁷ Vasta-argumentteina kyseiselle syyttäjän kolmoisroolille on esitetty, ettei kyse edellä mainituissa tehtävissä ole nimenomaisesti tuomitsemisesta eikä syyttäjä näitä tehtäviä suorittaessaan ratkaise kysymystä tekijän syyllisyydestä. Näin esim. Virolainen – Pölönen 2004, s. 35–37.

aatteiden¹⁹⁸ toteutumista.¹⁹⁹ Syyttäjän on tehtäviinsä liittyviä oikeudellisia ratkaisuja ja muita toimenpiteitä tehdessään otettava huomioon asianosaisten oikeusturvan lisäksi yleinen etu sekä noudatettava tasapuolisuutta, joutuisuutta ja taloudellisuutta. Kaikki syyttäjän toimintaa koskevat vaatimukset on vahvistettu YK:n kriminaalipoliittisen maailmankongressin antamissa syyttäjän roolia koskevissa ohjeissa.²⁰⁰

Syyttäjän toiminnan tasapuolisuudella tarkoitetaan paitsi puolueettomuutta, myös yhdenvertaisuusperiaatteen eri ulottuvuuksia. Joutuisuusvaatimuksen tarkoituksena puolestaan on turvata asioiden käsittely ilman aiheetonta viivytystä, ja sillä on erityisen tärkeä merkitys epäillylle ja asianomistajalle sekä oikeudenkäynnin onnistumiselle. Syyttäjän toiminnan taloudellisuus pitää sisällään muun muassa kussakin tapauksessa tarkoituksenmukaisimman ja kustannuksiltaan edullisimman prosessikeinon valinnan.²⁰¹

Syyttäjän on tehtäviään hoitaessaan noudatettava objektiviteettiperiaatetta. Objektiviteettiperiaatteen mukaan syyttäjän on huolehdittava asian perusteellisesta selvittämisestä. Hänen tulee päätöksiä tehdessään ottaa huomioon myös rikoksesta epäillyn syyttömyyden puolesta puhuvat seikat. Syyttäjä ei voi toiminnassaan pyrkiä vain rikosvastuun toteuttamiseen, vaan hänen tavoitteenaan tulee olla oikeudenmukaisen lopputuloksen saavuttaminen.²⁰²

Syyttäjän tulee ratkaisuja tehdessään huomioida myös yhteiskunnan intressit²⁰³. Joskus yleinen etu saattaa esimerkiksi vaatia, ettei järjestelmää tarpeettomasti kuormiteta vähäisillä rikkomuksilla, jolloin vakavammat rikokset saattavat jäädä vaille tarpeellista huomiota. Syyttäjän tulee tällöin tehdä yleisen edun kannalta tarvittavat toimenpiteet.²⁰⁴

¹⁹⁸ Yleisten esitutkintaperiaatteiden jaottelusta ja tarkemmasta sisällöstä ks. esim. Virolainen 1998, s. 261 ss. ja Helminen – Lehtola – Virolainen 2006, s. 60 ss.

¹⁹⁹ Vuorenpää 2007, s. 189

²⁰⁰ UN 1990, s. 1–4.

²⁰¹ HE 131/1996 vp., s. 36.

²⁰² Virolainen – Pölönen 2003, s. 439.

²⁰³ Syyttäjän tulee tietyissä puitteissa huomioida myös asianomistajan intressit. Kyseisen aihepiirin käsittely jätetään kuitenkin johdannossa esitetyin perustein tarkastelun ulkopuolelle.

²⁰⁴ HE 131/1996 vp., s.36

5.2 TUOMIOISTUIN

5.2.1 TUOMIOISTUIMEN MATERIAALINEN PROSESSINJOHTO JA SYYTESIDONNAISUUS

Materiaalista prosessinjohtoa koskevan säännöksen (ROL 6:5.2) mukaan tuomioistuimen tulee valvoa, että tapaus tulee asianmukaisesti käsitellyksi eikä tapaukseen sekoiteta mitään siihen kuulumatonta. Lisäksi tuomioistuimen tulee kysymyksin poistaa asianosaisten lausuntojen epäselvyyksiä ja puutteellisuuksia.

Materiaalisen prosessinjohton tarkoituksena on turvata menettelyn asianmukaisuus rajaamalla siihen kuulumattomat asiat käsittelyn ulkopuolelle, selvittämällä oikeudenkäyntiaineistossa olevat epäselvyydet ja ristiriitaisuudet sekä hankkimalla tarvittaessa täydennystä oikeudenkäyntiaineistoon. Lisäksi sillä vahvistetaan asiaosaisten asemaa, kun varmistetaan heidän todelliset tavoitteensa ja tarkoituksensa.²⁰⁵ Materiaalisen prosessinjohton tarkoituksena ei sen sijaan ole antaa tuomioistuimelle parempia mahdollisuuksia selvittää asiaa itse, vaan saada kysymyksin ja huomautuksin asianosaiset ryhtymään tarvittaviin toimiin.²⁰⁶

Akkusatoriseen menetelmään kuuluvan syytesidonnaisuuden (ROL 11:3) mukaan tuomioistuin voi lukea vastaajan syyksi vain sellaisen teon, josta hänelle on nimenomaisesti vaadittu rangaistusta tai josta tuomioistuin voi omasta aloitteestaan lain mukaan määrätä rangaistuksen. Kyseisen säännöksen tarkoituksena on turvata vastaajan mahdollisuudet puolustautua ja vastata yksityiskohtaisesti syyttäjän esittämiin seikkoihin. Tavoitteena on myös estää tuomion tuleminen vastaajalle yllätyksenä.²⁰⁷

Tuomioistuin ei sen sijaan ole sidottu rikosnimikkeeseen tai lainkohtaan, johon rangaistusvaatimus on perustettu. Näiden osalta tuomioistuin saa asian perusteellisesti tutkittuaan harkita, mihin rikokseen vastaaja on syytteessä kuvatulla toiminnallaan syyllistynyt. Tuo-

²⁰⁵ Ervo 2005, s. 395–396.

²⁰⁶ Jokela 2008, s. 378.

²⁰⁷ Virolainen – Pölönen 2003, s. 397–398.

mioistuimen tulee kuitenkin menettelyn kontradiktorisuuden turvaamiseksi tiedottaa asianosaisia rikosnimikkeeseen ja sovellettavan lainkohdan mahdollisista muutoksista.²⁰⁸

5.2.2 TUOMIOISTUIMEN RIIPPUMATTOMUUS JA PUOLUEETTOMUUS

Tuomioistuimen riippumattomuudella tarkoitetaan sitä, että tuomioistuimen tulee olla lainkäyttötoiminnassaan riippumaton niin sisäisesti ja suhteessa toisiin tuomioistuimiin kuin suhteessa valtiovallan muihin toimielimiin. Tuomioistuimen tuomitsemis- ja muun lainkäyttötoiminnan sisällöllinen ja asiallinen riippumattomuus ovat loukkaamattomia.²⁰⁹

Tuomioistuimen riippumattomuus liittyy kiinteästi oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin vaatimukseen, ja loppujen lopuksi tuomioistuimen riippumattomuuden turvaaminen on välttämätöntä juuri yksilön oikeusturvan takaamiseksi. Tuomioistuimen riippumattomuutta turvataan muun muassa tuomarien vahvalla virassapysymisoikeudella.²¹⁰

Tuomioistuimen riippumattomuudella ja puolueettomuudella halutaan lisäksi ylläpitää yleisön luottamusta²¹¹ tuomioistuinlaitokseen. Riippumattomuus ja puolueettomuus eivät ole yhteneväisiä, vaikkei niiden erottaminen toisistaan aina olekaan mahdollista. Riippumattomuus on puolueettomuuden perusedellytys. Toiminnallisesti riippumattoman tuomioistuimenkin osalta tulee vielä varmistaa, että se on yksittäistapauksessa puolueeton.²¹² Oikeudenkäyntimenettelyn puolueettomuuden ja luotettavuuden tulee olla nähtävissä ulkopäin, jolloin yleisöllä on mahdollisuus kyseisten vaatimusten täyttymisen toteamiseen ja kontrollointiin.²¹³

²⁰⁸ Virolainen – Pölönen 2003, s. 408–409.

²⁰⁹ OMTR 16/2005, s. 5.

²¹⁰ HE 1/1998 vp., s. 76.

²¹¹ Tuomioistuimiin kohdistuvan luottamuksen kannalta merkittäviksi osatekijöiksi tutkimuksissa todettu ainakin 1) tuomioistuinten organisatorinen itsenäisyys (riippumattomuus) ja eriytyminen muista julkisista organisaatioista, 2) tuomarin ammattitaitoa, objektiivisuutta ja vastuunalaisuutta koskevat säännökset (esim. kelpoisuusvaatimukset ja esteellisyyssäännökset), 3) päätöksentekoa koskevat säännöt (esim. perusteluvelvollisuus), 4) oikeudenkäyntimenettelyä koskevat säännökset, 5) oikeudenkäynnin julkisuutta koskevat säännökset ja 6) muutoksenhakua ja tuomioistuinten valvontaa koskevat säännökset. Tala LM 2002, s. 9–15.

²¹² KM 2003:3, s. 74–75.

²¹³ LaVM 9/1997, s. 7.

5.3 VASTAAJA

5.3.1 VASTAAJAN OIKEUDET RIKOSPROSESSISSA

Vastaajalle²¹⁴ taataan EIS 6(3) ja KP-sop. 14(3) artikloissa tietyt prosessuaaliset vähimmäisoikeudet, joita ovat:

- a) oikeus saada viipymättä yksityiskohtainen tieto häneen kohdistettujen syytteiden sisällöstä ja perusteista ymmärtämällään kielellä;
- b) oikeus saada riittävästi aikaa ja riittävät edellytykset valmistella puolustustaan;
- c) oikeus puolustautua henkilökohtaisesti tai itse valitsemansa oikeudenkäyntiavustajan välityksellä sekä oikeus tarvittaessa ilmaiseen oikeusapuun;
- d) oikeus sekä nimetä todistajia että kuulla muiden nimeämiä todistajia;
- e) oikeus saada maksutta tulkin apua, mikäli hän ei ymmärrä tai puhu tuomioistuimessa käytettyä kieltä.

EIS 6(3) ja KP-sop. 14(3) artikloissa määriteltyjen vähimmäisoikeuksien lisäksi vastaajan oikeuksien turvaksi on säädetty syyttömyysolettamasta sekä itsekriminointisuoja. Syyttömyysolettama pohjautuu EIS 6(2) ja KP-sop. 14(2) artikloihin. Se vaatii viranomaisilta laajaa ja vakuuttavaa näyttöä vastaajan syyllisyydestä, ja pienentää sitä kautta riskiä syyttömän tuomitsemisesta. Syyttömyysolettaman ydin on syyttäjän todistustaakka sekä tuomioistuimen velvollisuus arvioida esitetyn näytön puutteet ja epäselvyydet syytetyn eduksi. Syyttömyysolettaman mukaan tuomioistuimella ei saa olla ennakkokäsitystä vastaajan syyllisyydestä ja sen on parhaan kykynsä mukaan pyrittävä aineellisesti oikean ratkaisun löytämiseen. Vastaajalla sitä vastoin on oikeus valmistella puolustustaan ja esittää vastatodistelua sekä oikeus vaieta ja olla todistamatta itseään vastaan. Todistustaakka on syyttömyysolettaman mukaan syyttäjällä ja epäselvyydet näyttökysymyksissä tulkitaan vastaajan eduksi. Vastaajaa on kohdeltava prosessissa syyttömänä eikä syytteen hylkäävän tuomion perustelut saa sisältää vihjauksia vastaajan syyllisyydestä.²¹⁵

²¹⁴ Ihmisoikeussopimuksissa sekä oikeuskirjallisuudessa käytetään tässä kohtaa "vastaajan" sijasta "syytetty" ja "epäilty" -termejä. Ks. esim. EIS 6(3) art., Virolainen – Pölönen 2004, s. 267, Jokela 2008, s. 77.

²¹⁵ Virolainen – Pölönen 2004, s. 283–285.

Itsekriminointisuoja²¹⁶ nimenomaisesti koskeva säännös löytyy KP-sop. 14(3) artiklasta²¹⁷. Vastaavaa määräystä ei löydy EIS:sta, mutta kyseisen periaatteen voidaan katsoa olevan johdettavissa EIS 6 artiklasta.²¹⁸ KP-sop. 14(3) artiklan g) -kohdan mukana jokaisella on tutkittaessa rikossyytettä häntä vastaan oikeus olla tulematta pakotetuksi todistamaan itseään vastaan tai tunnustamaan syyllisyytensä.²¹⁹ Itsekriminointisuojan tarkoituksena on turvata syyttäjän ja vastaajan välinen prosessuaalinen tasavertaisuus sekä parantaa vastaajan asemaa syyttäjään nähden. Sen pääsisältö on vastaajan vaitiolo-oikeus joka tarkoittaa sitä, ettei vastaajalla ole prosessissa toimimisvelvollisuutta, vaan hänellä on oikeus pysyä passiivisena. Tähän sisältyy se, ettei vastaajalla asioista lausueksaan ole velvollisuutta pysyä totuudessa.²²⁰

Edellä mainittujen lisäksi ihmisoikeussopimuksissa säännellään vastaajan oikeudesta hakea muutosta sekä kiellosta syyttää ja rangaista kahdesti samasta teosta (ne bis in idem -sääntö). EIS 7. lisäpöytäkirjan 2 artiklan mukaan jokaisella rikoksesta tuomitulla on oikeus saattaa syyllisyyskysymys tai tuomittu rangaistus ylemmän tuomioistuimen tutkittavaksi. Kyseiseen oikeuteen voidaan tietyin edellytyksin tehdä poikkeuksia²²¹. Saman lisäpöytäkirjan 4 artiklassa säännellään kiellosta syyttää ja rangaista kahdesti samasta rikoksesta. Artiklan mukaan ketään ei saa tutkia uudelleen tai rangaista oikeudenkäynnissä rikoksesta, josta hänet on jo lopullisesti vapautettu tai tuomittu syylliseksi kyseisen valtion lakien ja

²¹⁶ Kyseiselle vastaajan oikeudelle ei ole täysin vakiintunutta suomenkielistä nimitystä. Virolainen – Pölönen 2004, s. 300.

²¹⁷ Periaate on tunnustettu myös suomalaiseen lainsäädäntöön kuuluvaksi. Ks. esim. HE 82/1995, s. 70.

²¹⁸ Pellonpää 2006, s. 407–408.

²¹⁹ Myös korkein oikeus on ottanut kantaa kyseiseen näkemykseen ratkaisuisaan KKO 63/1993 ja KKO 156/1993. Korkein oikeus on todennut perusteluissaan: ”Nykyaikaisten Suomen lainsäädännössä tunnustettujen rikosprosessuaalisten periaatteiden mukaan rikoksesta epäilty ei ole velvollinen myötävaikuttamaan syyllisyyskysymyksen selvittämiseen.”

²²⁰ Virolainen – Pölönen 2004, s. 299–304.

²²¹ Poikkeuksia voidaan säännöksen mukaan tehdä tapauksissa, joissa 1) rikos on vähäinen (ko. rikokset määrättävä laissa), 2) ylin tuomioistuin on toiminut ensimmäisenä asteena tai 3) vapauttavan tuomion saanut henkilö on muutoksenhakuasteessa todettu syylliseksi (EIS 7. lisäpöytäkirja 2.2 art.). Vastaava säännös löytyy KP-sop. 14(5) artiklasta.

oikeudenkäyntimenettelyn mukaisesti²²². Vastaajan oikeuksien toteutumisesta huolehtii lähtökohtaisesti hänen avustajansa.²²³

5.3.2 VASTAAJAN VELVOLLISUUDET RIKOSPROSESSISSA

Vastaajalle on lainsäädännössä asetettu tiettyjä prosessuaalisia velvollisuuksia. Vastaaja on esitutkintalain (449/1987, ETL) 17 ja 18 §:ien nojalla velvollinen saapumaan noudon uhalla esitutkintaan. Lisäksi vastaaja on ROL 8:1 nojalla velvollinen sakon uhalla saapumaan oikeudenkäyntiin, mikäli hänen henkilökohtainen läsnäolonsa on tarpeen asian selvittämiseksi. Saman luvun 4 § mahdollistaa myös tässä kohtaa vastaajan noutamisen paikalle.

Rangaistukseen tuomittu vastaaja voidaan ROL 9:1 mukaan velvoittaa korvaamaan valtiolle sen varoista suoritettut oikeudenkäyntikulut²²⁴. ROL 9:2 nojalla vastaaja voidaan puolestaan velvoittaa korvaamaan myös lisäkustannukset, joita on aiheutunut hänen velvollisuuksiensa vastaisesta menettelystä. Lisäksi vastaajan velvollisuudeksi voidaan poliisilain (493/1995, PolL) 10.1 §:n ja rikoslain (39/1889, RL) 16:5 perusteella katsoa omien, oikeiden henkilötietojen ilmoittaminen.

6 KATSAUS ERÄIDEN MUIDEN MAIDEN PLEA BARGAIN - JÄRJESTELMIIN

6.1 YHDYSVALLAT

Plea bargain -menettely teki läpimurtonsa Yhdysvalloissa 1800-luvulla, josta se levisi muualle maailmaan. Plea bargainingin yleistymisen syyksi on yhdysvaltalaisessa kirjallisuudessa perinteisesti katsottu rikosasioiden taukoamatta kasvaneen määrän aiheuttamat paineet. Muina merkittävinä syinä on nähty rikosprosessin monimutkaistuminen ja sitä

²²² Tässäkin tilanteessa tapauksen saa poikkeuksellisesti ottaa uudelleen tutkittavaksi, mikäli on näyttöä uusista tai vasta esiin tulleista tosiseikoista, tai jos aiemmassa prosessissa on tapahtunut sellainen perustavaa laatua oleva virhe, joka on voinut vaikuttaa lopputulokseen (EIS 7. lisäpöytäkirja 4.2 art.). Vastaava säännös löytyy KP-sop. 14(7) artiklasta.

²²³ Virolainen – Pölönen 2004, s. 389.

²²⁴ Vastaajan suoritettavaksi tuomittavaa korvausta tulee kuitenkin lainkohdan mukaan alentaa tai jättää se kokonaan määräämättä, mikäli se muodostuisi vastaajan tekemän rikoksen laadun tai henkilökohtaiset ja taloudelliset olosuhteet huomioon ottaen kohtuuttomaksi.

kautta sen muodostuminen mahdottomaksi käsitellä jury-menettelyssä sekä tapausten käsittelyjen keston yleinen pitkittyminen.²²⁵

—

Yhdysvalloissa on käytössä kolme erityyppistä plea bargain -menettelyä. *Charge bargainingissa* syyttäjä tarjoutuu vastaajan tunnustusta vastaan syyttämään vastaajaa ainoastaan osasta hänen tekemistään rikoksista tai lievemmästä tekemuodosta kuin teossa tosiasiassa on kyse. *Sentence bargaining* puolestaan tarkoittaa sitä, että vastaaja saa tunnustuksellaan alennusta hänelle tuomitavasta rangaistuksesta²²⁶.²²⁷ *Fact bargainingissa* syyttäjä pidättäytyy esittämästä tuomioistuimelle kaikkia tapauksen kannalta olennaisia tosiseikkoja vastaajan tunnustuksen vastineeksi. Syyttäjä ja vastaajan avustaja sopivat tuomioistuimelle esitettävistä todisteista siten, että vastaaja saa mahdollisimman lievän rangaistuksen.²²⁸

—

Plea bargainingiin sisältyvien toimenpiteiden jälkeen järjestetään valmisteleva istunto tuomioistuimessa. Siellä syyttäjä esittää vaatimuksensa tuomarille ja vastaajalle varataan tilaisuus lausua niistä. Mikäli vastaaja tässä istunnossa tunnustaa teon, päättyy asian käsittely tuomioistuimen antamaan tuomioon. Tuomioistuin määräämä rangaistus noudattaa yleensä syyttäjän asiasta tekemää ehdotusta. Tuomioistuimen tehtävänä on valmistelevalle istunnossa tuomitsemisen lisäksi kontrolloida syyttäjän toimintaa plea bargain -menettelyssä sekä vastaajan tunnustuksen aitoutta ja vapaaehtoisuutta.²²⁹

—

Yhdysvaltojen plea bargain -menettelyihin sisältyy myös elementtejä niin sanotusta kruununtodistajajärjestelmästä. Vastaajilla on siis mahdollisuus saada lievennystä tuomioonsa auttamalla syyttäjää muiden kuin itsensä tekemien rikosten selvittämisessä.²³⁰

²²⁵ Fisher 2003, s. 3–12.

²²⁶ Yhdysvalloissa rangaistuksen pituus määräytyy tuomitsemiskomitean antamien valtakunnallisten ohjeiden mukaisesti. (The United States Sentencing Guidelines). Fisher 2003, s. 210 ss.

²²⁷ Fisher 2003, s. 12. Vrt. seuraavassa jaksossa käsitellyt Englannin ja Walesin vastaavat menettelyt.

²²⁸ Fisher 2003, s. 228. Syyttäjät ja puolustusasianajajat käyvät fact bargain -menettelyn mukaisia neuvotteluja, vaikka ne ovat tuomitsemiskomitean antamissa ohjeissa nimenomaisesti kielletty. Ks. United States Sentencing Commission's publications 2010, s. 482–483.

²²⁹ SOU 2005:117, s. 53. Tuomioistuinkontrolli on katsottu erityisen tärkeäksi mm. sen vuoksi, ettei syyttäjän ja vastaajan välisiä neuvotteluja yleensä dokumentoida. Tällöin syyttäjillä voitaneen katsoa olevan tavallista suurempi mahdollisuus epäasianmukaisten keinojen käyttöön.

²³⁰ SOU 2005:117, s. 53–54.

6.2 ENGLANTI JA WALES

Englannissa ja Walesissa on käytössä niin sanottu perinteinen plea bargain -järjestelmä, joka vastaa pitkälti Yhdysvalloista 1800-luvulla läpimurtonsa tehnyttä menettelyä. Rikosprosessin kulku on riippuvainen syyttäjän ja vastaajan välisestä toiminnasta. Vastaajan vedotessa syyttömyyteen, tapaus siirtyy asianmukaisen tutkinnan päätteeksi tuomioistuimen käsiteltäväksi. Jos vastaaja taas tunnustaa syyllisyytensä, varsinaista oikeudenkäyntiä ei järjestetä. Syyttäjä antaa tällöin tuomioistuimelle lausunnon tapauksesta ja siihen liittyvistä tosiasioista. Mikäli puolustus ei kiistä lausuntoa, tuomioistuin tuomitsee vastaajan syyttäjän antaman lausunnon perusteella.²³¹

Englannin ja Walesin plea bargain -järjestelmä jakautuu kolmeen osaan sen mukaan, mitä vastaaja myöntää oikeaksi. *Charge bargaining* käsittää kaksi erilaista tilannetta. Ensiksi sitä voidaan soveltaa tilanteessa, jossa vastaajaa tulnaisiin syyttämään useammasta kuin yhdestä rikoksesta. Mikäli vastaaja myöntää syyllistyneensä johonkin kyseessä olevista teoista, syyttäjä voi luopua syyttämästä häntä toisesta teosta. Toisessa sovellustilanteessa vastaajaa, joka on kiistänyt teon, odottaa syyte vakavasta rikoksesta. Syyttäjä voi, katsoessaan sen asianmukaiseksi, syyttää vastaajaa saman rikoksen lievemmästä tekemuodosta, mikäli vastaaja suostuu tunnustamaan tämän lievemmän tekemuodon.²³²

*Fact bargaining*issa syyttäjä ja vastaaja sopivat tapaukseen liittyvien tosiseikkojen esittämisestä oikeudessa tietyllä tavalla. Syyttäjä ja vastaaja voivat esimerkiksi sopia, että syyttäjä ei vetoa tiettyihin tapaukseen liittyviin ankaroitaviin tosiseikkoihin tai hän jättää mainitsematta jonkin toisen osallisuuden asiaan, mikäli vastaaja tunnustaa teon.²³³

Kolmantena plea bargain -järjestelmän osana on *plea (sentence) bargaining*. Tämä järjestelmän osa kattaa lähtökohtaisesti kaikki ne tilanteet, joihin edellä esitellyt charge ja fact bargaining eivät sovellu. Plea (sentence) bargainingissa vastaajalla on tekonsa tunnustamalla mahdollisuus saada lievennystä tuomittavaan tuomioon²³⁴. Lievennys on sitä suu-

²³¹ Ashworth – Redmayne 2005, s. 264.

²³² Ashworth – Redmayne 2005, s. 269–272.

²³³ Ashworth – Redmayne 2005, s. 274–275.

²³⁴ Lievennys määrätään noudattaen kaikille tuomioistuimille annettuja yhteisiä ohjeita (ohjeet on antanut Sentencing Guidelines Council). Normaali vähennys on n. 1/3 siitä tuomiosta, jonka vastaaja olisi saanut, jos

rempi mitä aikaisemmassa vaiheessa prosessia teko tunnustetaan. Vastaajan on tunnustamisen lisäksi mahdollisuus esittää oma ehdotuksensa hänelle tuomittavaa rangaistusta koskien.²³⁵

6.3 RUOTSI

Ruotsissa on käyty keskustelua plea bargain -tyyppisen järjestelmän käyttöönottomahdollisuudesta. BRU toteaa mietinnössään SOU 2005:117 vallitsevien syyttämisen- ja esitutkintavelvollisuuksien²³⁶ olevan periaatteina ehdottomia eikä niistä sallittujen poikkeuksien puitteissa olisi mahdollista ottaa käyttöön plea bargain -menettelyn kaltaista järjestelmää. Mikäli kyseinen menettely haluttaisiin ottaa Ruotsissa käyttöön, tulisi mietinnön mukaan edellä mainittuja periaatteita koskevaa sääntelyä muuttaa ratkaisevasti.²³⁷

Mietinnössä SOU 2005:117 suhtaudutaan myönteisesti mahdollisuuksiin lieventää rangaistusta vastaajan tunnustuksen ja oman rikoksen selvittämisen perusteella. Pelkkää tunnustusta ei kuitenkaan katsota riittäväksi syyksi lieventää rangaistusta, vaan tunnustuksen on tullut tosiasiallisesti ja merkittävästi vaikuttaa tutkinnan edistymiseen. Kruununtodistajajärjestelmän käyttöönottoon suhtaudutaan sen sijaan hyvin kielteisesti.²³⁸

Mietinnössä SOU 2005:117 tarkastellaan myös ruotsalaisessa oikeuskirjallisuudessa plea bargainingin osalta vallitsevia näkemyksiä. Plea bargain -menettelyn eduiksi on oikeuskirjallisuudessa katsottu muun muassa tiettyjen rikosten selvittämisen helpottuminen, poliisin resurssien tarkoituksenmukaisempi kohdentuminen sekä vanhentumisen vuoksi tuomitsematta jäävien rikosten väheneminen. Lisäksi kyseisen menettelyn on katsottu vähentävän oikeuslaitoksen työmäärää ja tehostavan sen toimintaa. Menettelyn haitoiksi puolestaan on nähty mahdollisuudet väärin tunnustuksien lisääntymiseen sekä vastaajien jou-

hän ei olisi tunnustanut. Tästä määrästä voidaan kuitenkin poiketa. Ashworth – Redmayne 2005, s. 275–277.

²³⁵ Ashworth – Redmayne 2005, s. 275–285.

²³⁶ Lisää kyseisten periaatteiden sisällöstä SOU 2005:117, s. 54–57.

²³⁷ SOU 2005:117, s. 49.

²³⁸ SOU 2005:117, s. 79–88. Myös Suomessa kruununtodistajajärjestelmään on perinteisesti suhtauduttu kielteisesti. Näin esim. He 44/2002 vp., s. 182, LaVL 9/2005 vp., s. 3. Suomessa on kuitenkin esitetty näkemyksiä myös sen käyttöönoton puolesta, näin esim. VKSV 2001, s. 32, Virolainen – Pölönen 2003, s. 194, KM 47/2010, s. 46.

tuminen eriarvoiseen asemaan avustajien henkilökohtaisten ominaisuuksien vuoksi. Lisäksi plea bargainingilla saavutettavat edut katsotaan menetettävän, mikäli vastaajan tunnustuksen aitoutta tarvitsee laaja-alaisesti selvittää.²³⁹ Ruotsalainen ongelmanasettelu vastaa pitkälti Suomessa esitettyjä näkemyksiä. Myös Ruotsissa nähdään tärkeäksi saatujen tunnustuksien oikeellisuuden kontrollointi ja sitä kautta syyttömien tuomitsemisen estäminen.

Mietinnössä SOU 2004:47 on pohdittu ratkaisuja talousrikosasioiden esitutinnan ja käsittelyn viipymisen estämiseksi. Mietinnössä on selvitetty mahdollisuuksia muuttaa oikeudenkäymiskaaren säännöksiä plea bargainingin tyyppisen järjestelmän käyttöönoton mahdollistamiseksi. Menettelyn on katsottu olevan tietyin edellytyksin sovitettavissa yhteen syyttämisen- ja esitutkintavelvollisuuksien kanssa.²⁴⁰ Ehdotettu uudistus sai lausuntokierroksella varovaista kannatusta osalta lausunnonantajista. Suurin osa kyseiseen mietintöön lausuntonsa antaneista tahoista kuitenkin suhtautui ehdotukseen kielteisesti todeten sen olevan yhteen sopimaton Ruotsin oikeusjärjestelmän kanssa.²⁴¹

Myös Ruotsin valtakunnansyyttäjän asettama työryhmä on käsitellyt mietinnössään plea bargainingin tyyppisen menettelyn soveltumista ruotsalaiseen oikeusjärjestelmään. Työryhmä menee ehdotuksessaan astetta pidemmälle kuin BRU vuonna 2005 antamassaan mietinnössä. Se ehdottaa, että syyttäjä määritteli seuraamusvaatimuksen lisäksi seuraamukselle tietyn ylärajan, jota tuomioistuin ei voisi ylittää. Syyttäjä voisi keskustella vastaajan kanssa tulevasta seuraamusvaatimuksestaan ja sen ylärajasta jo esitutinnan aikana, ja pyrkiä toimintavelvollisuuksiensa asettamissa rajoissa motivoimaan vastaajaa myötävaikuttamaan tutkinnan edistymiseen tai tunnustamaan tekonsa. Tällöin vastaajalla olisi tilaisuus omalla toiminnallaan vaikuttaa hänelle tuomittavan rangaistuksen suuruuteen.²⁴²

Työryhmä on lisäksi ehdottanut, että syyttämisen- ja esitutkintavelvollisuuksia koskevaa sääntelyä muutettaisiin siten, että esitutinnan rajoittaminen helpottuisi ja syyttämättä jättäminen sellaisista kiistetyistä, vähäisistä rikoksista, joilla ei ole todellista vaikutusta tuomit-

²³⁹ SOU 2005:117, s. 57–59.

²⁴⁰ SOU 2004:47, s. 385–388.

²⁴¹ SOU 2005:117, s. 51–52.

²⁴² Effektivare hantering av stora och komplicerade brottmål 2006, s. 82–83.

tavaan kokonaisrangaistukseen, mahdollistuisi. Kyseisen muutoksen todetaan vaativan lainsäädäntötoimia.²⁴³

—
Työryhmä on pohtinut myös vastaajan tunnustuksen merkitystä rangaistusta lieventävänä seikkana. Työryhmän mukaan vastaajan tunnustukselle tulisi antaa enemmän painoarvoa, ja sitä tulisi voida käyttää laajemmin langettavien tuomioiden perusteena. Lisäksi tunnustetut rikokset pitäisi pystyä entistä laajemmin käsittelemään yksinkertaistetussa prosessissa ilman pääkäsittelyä. Myös näiden tavoitteiden toteuttamisen todetaan vaativan lainsäädännöllisiä toimia. Tunnustuksen asemaa vahvistettaessa tulee väärin tunnustuksien mahdollisuus ottaa huomioon ja pyrkiä rajoittamaan sitä voimakkaasti. Työryhmä näkee Suomessa tunnustetuissa tapauksissa sovellettavissa olevan kirjallisen menettelyn eräänlaisena plea bargainingin muotona ja ehdottaa samankaltaisen menettelyn käyttöönottoa myös Ruotsissa.²⁴⁴

—
Työryhmä toteaa mietintönsä lopuksi, että rikollisuuden kansainvälistyminen ja rikostyyppien muutokset vaativat uusien menetelmien käyttöönottoa rikosprosessissa. Työryhmä kuitenkin korostaa, että uusia menetelmiä kehitettäessä tulee huolehtia oikeusvarmuuden kaikkien osatekijöiden toteutumisen turvaamisesta.²⁴⁵

6.4 NORJA

Norjassa tuomioistuin voi huomioida vastaajan tunnustuksen lieventävänä seikkana rangaistusta määrätessään. Tuomioistuimen tulee tapauskohtaisesti harkita tunnustuksen painoarvo, ja harkinnassa tulee ottaa huomioon, missä vaiheessa prosessia tunnustus on annettu sekä millaisia muita todisteita poliisilla on tapaukseen liittyen. Tuomioistuimen tulee aina ottaa kantaa tunnustuksen merkitykseen rangaistuksen määräämisessä, mutta sen ei pidä yksityiskohtaisesti eritellä, kuinka suuri konkreettinen rangaistuksen lievennys

²⁴³ Effektivare hantering av stora och komplicerade brottmål 2006, s. 27–31.

²⁴⁴ Effektivare hantering av stora och komplicerade brottmål 2006, s. 71–77.

²⁴⁵ Effektivare hantering av stora och komplicerade brottmål 2006, s. 86–87. Syytteestä sopiminen on Suomessa usein nähty ongelmalliseksi ihmisoikeussopimusten oikeudenmukaista oikeudenkäyntiä koskevien säännösten sekä vastaavien kansallisten säännösten kannalta. Ruotsin valtakunnansyyttäjän asettama työryhmä puolestaan on katsonut, että syytteestä sopiminen on järjestettävissä ihmisoikeussopimusten asettamat vaatimukset toteuttavalla tavalla.

on kussakin tapauksessa ollut.²⁴⁶ Vastaaja voi saada lievennystä rangaistuksestaan tunnustuksen lisäksi edesauttamalla toisen tekemän rikoksen selvittämistä.²⁴⁷

Norjan rikosprosessilaisissa (lov om rettergangsmåten i straffesaker 1981-05-22 nr 25, Strpl.) on määritelty erityismenettely tunnustettuja asioita koskien (Strpl. 248 §). Kyseisessä menettelyssä tuomioistuin voi syyttäjän pyynnöstä ja vastaajan suostumuksella ratkaista asian ilman pääkäsittelyä, mikäli tuomioistuin ei pidä menettelyä arveluttavana, asia koskee rikosta, josta ei voi seurata enempää kuin 10 vuotta vankeutta ja vastaaja on oikeuden edessä antanut varauksettoman tunnustuksen, jota tapauksen tutkinnassa esiin tulleet tosiseikat tukevat.²⁴⁸

6.5 TANSKA

Tanskassa ei ole käytössä varsinaista plea bargain -järjestelmää, mutta voimassaolevalainsäädäntö sisältää säännöksiä, joissa voitaneen havaita plea bargainingin piirteitä. Kyseiset säännökset koskevat rangaistuksen mittaamista ja rangaistusasteikkoa.²⁴⁹

Tanskan rikoslain (straffeloven nr. 1034 af 29/ 2009, Strfl.) mukaan rangaistuksen lieventämisperusteina voidaan ottaa huomioon ensinnäkin vastaajan itsensä ilmiantaminen sekä täysi tunnustus. Toiseksi lieventävänä asianhaarana voidaan huomioda vastaajan antamat tiedot, jotka vaikuttavat ratkaisevasti toisen tekemän rikoksen selvittämiseen (Strfl. 82 § 9) ja 10) -kohdat).

Tanskassa on katsottu mahdolliseksi motivoida vastaajaa myötävaikuttamaan tutkinnan edistymiseen tuomalla esiin mahdollisuudet tuomion lievennykseen avustamisen johdosta. Tanskan valtakunnansyyttäjä on antanut tarkemmat ohjeet siitä, miten vastaajaa tulee tiedottaa kyseisestä mahdollisuudesta vaikuttaa oman rangaistuksensa pituuteen. Vastaajalle tulee ilmoittaa, että syyttäjä tulee esittämään vastaajan toimet rikoksen selvittämisen edesauttamiseksi oikeudelle rangaistuksen lieventämisperusteina. Lisäksi vastaajalle tulee

²⁴⁶ Andenæs 2004, s. 443. Tunnustuksen painoarvoa lisättiin vuoden 2001 lainmuutoksella. Uudistusta perusteltiin prosessiekonomisilla syillä.

²⁴⁷ Andenæs 2004, s. 474–475.

²⁴⁸ HE 271/2004 vp., s. 12. Kyseinen menettely on käytössä myös rattijuopumusasioissa, jos vastaaja oikeudessa selittää olevansa syyllinen syytteen mukaisesti sekä ajo-oikeudetta ajoa koskevilla asioilla, mikäli vastaaja oikeudessa kertoo olevansa syyllinen syytteen mukaisesti.

²⁴⁹ SOU 2005:117, s. 73–76.

ilmoittaa, ettei ole mahdollista antaa minkäänlaisia takeita rangaistuksen alenemisesta, sillä rangaistuksen määrää viime kädessä tuomioistuin. Edellä kuvattu menettely tulee dokumentoida kokonaisuudessaan. Kyseistä menettelyä saa käyttää ainoastaan vakavien rikosten tutkinnassa. Lisäksi vastaajalla tulee olla avustaja jo menettelyä aloitettaessa.²⁵⁰

6.6 SAKSA

Saksassa on 4.8.2009 voimaantulleella lainmuutoksella säädetty mahdollisuudesta sopia tuomioistuimen, syyttäjän ja vastaajan kesken vastaajalle tuomittavasta rangaistuksesta. Lisäksi Saksan rikosprosessilain (Strafprozessordnung 12.9.1950 I 455, StPO) 153a §:ssä säännelty ehdollinen syyttämättä jättäminen on yleensä nähty eräänlaisena plea bargain -menettelynä.

Tuomioistuin voi sopivassa tapauksessa ehdottaa vastaajalle sopimusta tuomittavasta rangaistuksesta (StPO 257c §). Asianmukaisesti perustellusta sopimusehdotuksesta tulee ilmetä rangaistuslaji sekä rangaistusasteikko, johon tuomittava rangaistus tulee sijoittumaan. Sopimus perustuu vastaajan tunnustukseen, jonka oikeellisuuden tuomioistuin tutkii viran puolesta. Asianosaisille varataan tilaisuus lausua sopimuksen sisällöstä. Sopimuksen voimaan saattamiseksi sekä syyttäjän että vastaajan tulee hyväksyä esitetty ehdotus. Sopimuksen voimassaolo lakkaa automaattisesti, mikäli käy ilmi, että sopimus on perustunut virheellisiin tietoihin.

Ehdollisessa syyttämättä jättämisessä (StPO 153a) vastaaja ja syyttäjä voivat sopia, että vastaaja suorittaa tietyn rahasumman valtiolle, yleishyödyllisille yhteisöille tai rikostensa uhreille, jolloin syyttäjä esittää tuomioistuimelle, että tutkinta lopetetaan. Jutun jääminen sikseen edellyttää tuomioistuimen hyväksyntää. Kyseinen järjestelmä on käytössä ainoastaan rikoksissa, joista ei ole säädetty ankarampaa rangaistusta kuin vuosi vankeutta. Menettely on siinä mielessä ehdollinen, että mikäli sovittua summaa ei makseta, asia palautuu syyttäjän harkittavaksi. Rikosta ei siis tunnusteta eikä maksettava korvaus ole rikosoikeudellinen seuraamus.²⁵¹

²⁵⁰ RM 11-1998, s. 1-2. Tanskalainen menettely poikkeaa hyvinkin paljon Suomessa tällä hetkellä vallitsevista toimintatavoista ja asenteista. Vrt. jälj. jakso 7.2.

²⁵¹ Meyer-Goßner 2010, s. 718–725.

7 PLEA BARGAININGIN KALTAISET MENETTELYT SUOMEN RIKOSPROSESSISSA JA ASiantuntijamielipide Syytteestä Sopimisesta

7.1 PLEA BARGAININGIN KALTAISET PIIRTEET SUOMEN TÄMÄNHETKISESSÄ LAINSÄÄDÄNNÖSSÄ

Suomen tämänhetkisessä lainsäädännössä²⁵² plea bargainingin kaltaisia piirteitä on nähty erityisesti RL:ssa, ROL:ssa ja ETL:ssä.²⁵³ Syytteestä sopimista koskevan keskustelun yhteydessä on pohdittu myös sovittelun merkitystä syytteestä sopimisella tavoiteltujen hyötyjen kannalta.²⁵⁴ Plea bargainingin kaltaisia piirteitä sisältäviksi katsotut RL:n säännökset, koskevat rangaistuksen ja rangaistusasteikon lieventämistä sekä rangaistuksen tuomitsematta jättämistä. Rangaistuksen lieventämisperusteista säädetään RL 6:6:ssä. Kyseisen lainkohdan mukaisista rangaistuksen lieventämisperusteista merkittävin tässä yhteydessä on 6:6.3:n säännös tekijän ja asianomistajan välillä saavutetusta sovinnosta, tekijän muusta pyrkimyksestä estää tai poistaa rikoksensa vaikutuksia taikka edistää rikoksensa selvittämistä.

Rangaistusasteikon lieventämisestä ja rangaistuksen tuomitsematta jättämisen edellytyksistä säädetään RL 6 luvun 8 ja 12 §:ssä. 8 § 5 kohdan mukaan rangaistus määrätään²⁵⁵ noudattaen lievennettyä rangaistusasteikkoa, jos siihen on 6 tai 7 §:ssä²⁵⁶ mainituilla tai muilla poikkeuksellisilla perusteilla tuomiossa mainittavia erityisiä syitä. 12 § 3 kohdan mukaan tuomioistuin saa jättää rangaistuksen tuomitsematta, jos sitä on pidettävä kohtuutto-

²⁵² Tämänhetkiseen lainsäädäntöön suunniteltuja uudistuksia käsittelemme tarkemmin jäljempänä jaksossa 8.

²⁵³ Näin esim. Loiva 2008, s. 81–88, KM 47/2010, esim. s. 15 ja 29.

²⁵⁴ Osa on nähnyt sovittelun eräänlaisena plea bargain -menettelynä. Näin esim. KM 47/2010, s. 15. Toiset taas katsovat, etteivät plea bargainingin ja sovittelun taustalla vallitsevat näkökulmat ole lähelläkään toisiaan. Näin esim. Linna 2010, s. 211–212.

²⁵⁵ Rangaistuksen määrääminen käsitteenä kattaa tässä kohtaa sekä rangaistuksen mittaamisen että lajinvalinnan. HE 44/2002 vp. s. 24.

²⁵⁶ RL 7 § sisältää tuomion kohtuullistamisperusteet. Lainkohdan mukaan rangaistusta lieventävänä seikkana on 6 §:ssä säädetyn lisäksi tarpeen vaatiessa otettava huomioon 1) tekijälle rikoksesta johtunut tai hänelle tuomiosta aiheutuva muu seuraus, 2) tekijän korkea ikä, heikko terveydentila tai muut henkilökohtaiset olot sekä 3) rikoksen tekemisestä kulunut huomattavan pitkä aika.

mana tai tarkoituksettomana. Tässä kohtaa otetaan erityisesti huomioon 6 § 3 kohdassa ja 7 §:ssä tarkoitetut seikat.

Plea bargainingin kaltaisina piirteinä on lisäksi pidetty ROL 1:7-8:n syyttämättä jättämistä koskevia säännöksiä, ROL 1:8a:n syyttäjän ja asianosaisten välistä neuvottelua sekä ROL 5a:ssa säänneltyä kirjallista menettelyä. Syyttämättäjättämisperusteista säädetään ROL 1:7-8:ssa. Tässä kohtaa ratkaisevana on nähty erityisesti 8 § 1 kohdan säännös, jonka mukaan syyttäjä saa jättää syytteen nostamatta, jos oikeudenkäyntiä ja rangaistusta on pidettävä kohtuuttomina tai tarkoituksettomina ottaen huomioon tekijän ja asianomistajan välillä saavutettu sovinto²⁵⁷, muu tekijän toiminta rikoksensa vaikutusten estämiseksi tai poistamiseksi tai muut seikat.²⁵⁸

Syyttäjä voi ROL 1:8a²⁵⁹ mukaan ennen syyteratkaisun tekemistä kutsua asianosaisten ja hänen avustajansa tai asiamiehensä suulliseen neuvotteluun, jos se on eduksi syyteratkaisun tekemiselle tai asian käsittelylle tuomioistuimessa. Kyseinen menettely muistuttaa suuresti plea bargainingia. Merkittävimpänä erona näiden kahden menettelyn välillä on kuitenkin nähty se, että ROL 1:8a:n mukaisessa neuvottelussa ei saa eikä ole tarkoitus käydä kauppaa syytteen sisällöstä, vaan tarkoituksena on selvittää asianosaisten kanta syyttäjän vaatimuksiin sekä tarvittaessa keskustella todistelua koskevista kysymyksistä ja sovittelun edellytyksistä.²⁶⁰ Estettä ei kuitenkaan ole nähty sille, että neuvotteluissa keskusteltaisiin vapaamuotoisesti myös esitutkinnan tuloksista sekä siitä, mihin päätelmiin nämä tulokset mahdollisesti antavat aihetta.²⁶¹

Kirjallista menettelyä koskevat säännökset ovat ROL 5a luvussa. Kyseisen menettelyn tärkeimmäksi edellytykseksi on tässä kohtaa nähty vastaajan tunnustus ja suostumus kyseiseen menettelyyn sekä hänen nimenomainen ilmoituksensa suullisesta käsittelystä luo-

²⁵⁷ Tolvanen on katsonut sovittelun hyväksi vaihtoehtoiseksi konfliktinratkaisumuodoksi etenkin omaisuusrikkoksissa. Hänen mukaan asianosaisten välillä saavutettua sovintoa tulisi käyttää rohkeammin syyttämättäjättämisperusteena. Tolvanen DL 2003, s. 1023–1024.

²⁵⁸ Lisäksi edellytetään, ettei tärkeä yleinen tai yksityinen etu vaadi syytteen nostamista. Syyttäjän voi myös ROL 1:12 mukaan lähtökohtaisesti peruuttaa syytteen, mikäli sen nostamisen jälkeen tulee ilmi sellainen seikka, jonka perusteella hän olisi voinut jättää syytteen nostamatta.

²⁵⁹ Aikaisemmin säännös löytyi ETL 42.2 §:stä.

²⁶⁰ Jokela 2008, s. 209. Ks. myös HE 82/1995 vp., s. 161.

²⁶¹ Näin esim. Tolvanen DL 2003, s. 1025 ja Loiva 2008, s. 88–89.

pumisesta. Pääkäsittelyn toimittamisen tulee lisäksi olla asian selvitettyyn tilaan nähden kokonaisuutena arvioiden tarpeetonta. Kirjallisessa menettelyssä ei voida tuomita ankarampaa rangaistusta kuin yhdeksän kuukautta vankeutta.

ETL 4 §:ssä säädetään tutkinnan rajoittamisesta ja toimittamatta jättämisestä. Lainkohdan mukaan syyttäjä voi tutkinnanjohtajan esityksestä määrätä, ettei esitutkintaa toimiteta tai että se lopetetaan, mikäli hän tulisi laissa säädetyillä perusteilla jättämään syytteen nostamatta. Esitutkinnan rajaaminen tai lopettaminen on tietyin edellytyksin mahdollista myös prosessiekonomisista syistä²⁶².

Sovittelulla tarkoitetaan rikosasioiden ja eräiden riita-asioiden sovittelusta annetun lain (9.12.2005/1015, SovL) 1:1.1:ssä määriteltyä menettelyä. Sovittelumenettelyn tarkoituksena on tarjota rikoksen osapuolille mahdollisuus kohdata toisensa luottamuksellisesti sekä käsitellä rikoksesta sen uhrille aiheutuneita henkisiä ja aineellisia haittoja puolueettoman henkilön läsnä ollessa. Sen tavoitteena on saada aikaan sovinto ja osapuolia tyydyttävä sopimus siitä, millä tavoin rikoksentekijä hyvittää ja korvaa uhrille aiheuttamansa haitan ja vahingon sekä sopia sellaisista tapauksesta liittyvistä rikosoikeudellisista seikoista, jotka ovat osapuolten sovittavissa. Sovittelulla tarjotaan rikoksentekijälle mahdollisuus ottaa vastuu teostaan.²⁶³

7.2 ASiantuntijoiden mielipide syytteestä sopimisesta

Asiantuntijoiden mielipide syytteestä sopimisen käyttöönottoa kohtaan Suomessa on perinteisesti ollut hyvin kielteinen. Syytteestä sopiminen on katsottu ongelmalliseksi erityisesti rikosprosessiamme voimakkaasti ohjaavien virallisperiaatteen ja legaliteettiperiaatteen kannalta. Kyseinen menettely on nähty ongelmalliseksi myös perus- ja ihmisoikeuksien,

²⁶² Kyseisen lainkohdan 4 momentin mukaan tutkinnan rajaaminen tai lopettaminen on mahdollista, mikäli tutkinnan jatkamisesta aiheutuvat kustannukset olisivat selvässä epäsuhteessa tutkittavana olevan asian laatuun ja siitä mahdollisesti odotettavaan seuraamukseen tai jos jo suoritettujen esitutkintatoimenpiteiden perusteella on varsin todennäköistä, että syyttäjä tulisi jättämään syytteen nostamatta.

Esitutkintain uudistamista koskevassa hallituksen esityksessä on esitutkinnan rajoittamisen nimenomaiseksi tavoitteeksi asetettu viranomaisten voimavarojen säästäminen. Rajoittamista koskevan pykälän sisältöä it-sessään ei lainmuutoksen myötä muuteta. HE 222/2010 vp., s. 186–188.

²⁶³ HE 93/2005 vp., s. 10.

erityisesti vastaajan oikeusturvan, kannalta. Tunnustuksen asemaa ja sen vahvistamista²⁶⁴ sekä oman rikoksen selvittämisen vaikutusta rangaistuksen lieventämisperusteena on pohdittu laajasti. Rangaistuksen lieventämistä kyseisillä perusteilla ei sinänsä ole nähty ongelmallisena.²⁶⁵

—
Valtakunnansyyttäjänvirasto on vuonna 2001 antamassaan syyttäjän toimenkuvan kehittämistä koskevassa mietinnössä käsitellyt syytteestä sopimisen käyttöönottomahdollisuuksia Suomessa. Kyseistä aihetta on sivunnut vuonna 2003 antamassaan mietinnössä myös tuomioistuinlaitoksen kehittämiskomitea. Oikeusministeriö on lisäksi vuonna 2010 antanut kaksi mietintöä, joista toinen koskee nimenomaisesti plea bargainingin kaltaisen menettelyn käyttöönottomahdollisuuksia suomalaisessa rikosprosessissa. Toisessa syytteestä sopimista käsitellään yhtenä ratkaisuvaihtoehtona oikeudenkäyntien pitkittymisongelmiin.²⁶⁶

—
Erityisen ongelmalliseksi valtakunnansyyttäjänvirasto ja tuomioistuinlaitoksen kehittämiskomitea katsovat plea bargainingin suomalaisessa rikosprosessissa vallitsevien virallisperiaatteen ja legaliteettiperiaatteen kannalta. Mietinnöissä todetaan kyseisten periaatteiden sisältävän sen pääsäännön, että esitutkinnassa tulee pyrkiä selvittämään aineellisen totuuden mukainen tapahtumainkulku ja syyte tulee nostaa siitä rikoksesta, josta on saatu hankittua todennäköisiin syihin perustuvaa näyttöä. Esitutkintaa ja syyteharkintaa ei ole katsottu voitavan rajata johonkin lievempään rikokseen, vaikka epäilty olisi sellaisen valmis tunnustamaan. Valtakunnansyyttäjänvirasto ja tuomioistuinlaitoksen kehittämiskomitea toteavat lisäksi plea bargainingin kaltaisen menettelyn voivan vaikuttaa vahingollisesti rikosoikeusjärjestelmän uskottavuuteen sekä sen rikoksia ennalta estävään vaikutukseen, mikäli rikosten seuraamuksista sovitaan pääsääntöisesti niin, etteivät ne vastaa tekojen todellista rangaistusarvoa.²⁶⁷

²⁶⁴ Tunnustusta koskevat säännökset löytyvät OK 17:4:stä. Lainkohdan mukaan asianosaisen tunnustus on sitova ainoastaan asioissa, joissa sovinto on sallittu. Rikosasioissa sekä tilanteissa, joissa tunnustus peruutetaan, tuomioistuimen tulee tutkia tunnustuksen painoarvo todisteena. Oikeuskirjallisuudessa erityisesti Halijoki on pohtinut tunnustuksen merkitystä rikosprosessissa. Halijoki DL 2004, erit. s. 791–795.

²⁶⁵ Näin esim. VKSV 2001, s. 32, KM 2003:3, s. 74. ja OMML 87/2010, s. 35.

²⁶⁶ VKSV 2001, s. 29–34, KM 2003:3 (liiteosa), s. 71–74, KM 47/2010 ja OMML 87/2010, erit. s. 33–35.

²⁶⁷ VKSV 2001, s. 29–31 ja KM 2003:3 (liiteosa), s. 73. Myös tuomioistuinlaitoksen kehittämiskomitean mietintöön lausunnon antaneista tahoista valtaosa suhtautui kielteisesti plea bargainingin kaltaisen menettelyn käyttöön ottamiseen Suomessa. OMLS 2004:27, s. 105–108.

Sekä valtakunnansyyttäjänvirasto että tuomioistuinlaitoksen kehittämiskomitea ovat kuitenkin sen kannalla, että vastaajan tulisi saada huomattavampi hyöty teon tunnustamisesta ja oman rikoksensa selvittämisen edistämisestä. Lisäksi valtakunnansyyttäjänvirasto kannattaa palkitsemista myös toisen tekemän rikoksen selvittämisen edistämisestä.²⁶⁸

Oikeusministeriön laatimassa arviomuistiossa sekä siihen annetuissa lausunnoissa syytteestä sopimiseen suhtaudutaan varauksellisesti. Parempana vaihtoehtona syytteestä sopimiselle pidetään jo käytössä olevien menetelmien tehostamista ja kehittämistä. Erityisesti tunnustuksen aseman vahvistaminen katsotaan tarpeelliseksi. Mietinnössä todetaan kuitenkin, että syytteestä sopimismenettelyn käyttöönottomahdollisuudet tulee selvittää perusteellisesti.²⁶⁹

Oikeusministeriön ja sisäasiainministeriön oikeudenkäyntien pitkittymisen estämistä pohdimaan asettama työryhmä on mietinnössään omaksunut aiempaa myönteisemmän kannan syytteestä sopimiseen. Työryhmä laajentaisi erityisesti esitutinnan rajaamismahdollisuuksia sekä antaisi vastaajan tunnustukselle nykyistä suuremman painoarvon rangaistusta mitattaessa. Mietinnössä todetaan, että kyseiset muutokset voidaan toteuttaa vaaran-
tamatta asianosaisten oikeusturvaa tai rikosoikeusjärjestelmän uskottavuutta.²⁷⁰

Oikeuskirjallisuudessa syytteestä sopimisen soveltumista suomalaiseen rikosprosessiin ei ole käsitelty kovinkaan laajasti. Asiaan ovat ottaneet kantaa lähinnä Linna, Loiva, Tolvanen, Virolainen ja Pölönen. Käsittelen seuraavaksi kokoavasti heidän aiheesta esittämiään näkökulmia.

Linna käsittelee syytteestä sopimista erityisesti oikeusturvan ja itsekriminointisuojaan näkökulmasta. Hän suhtautuu kyseisen menettelyn käyttöönottoon kielteisesti ja näkee sen ongelmalliseksi perus- ja ihmisoikeuksien kannalta. Hän katsoo sopimisella mahdollisesti saavutettavan todellisen hyödyn riippuvan liiaksi vastaajan (avustajan) neuvottelutaidoista, mikä on ristiriidassa erityisesti vastaajien yhdenvertaisuuden kanssa.²⁷¹ Linna näkee syytteestä sopimisen ongelmalliseksi myös sovitusteorioiden kannalta sekä toteaa mahdolli-

²⁶⁸ VKSV 2001, s. 32 ja KM 2003:3 (liiteosa), s. 74.

²⁶⁹ Ks. KM 47/2010. Kyseistä mietintöä käsitellään tarkemmin jälj. jaksossa 8.1.

²⁷⁰ OMML 87/2010, s. 34–35. Kyseistä mietintöä käsitellään tarkemmin jälj. jaksossa 8.2.

²⁷¹ Linna 2010, esim. s. 211 ja 213.

suuden saada rangaistuksesta lievennystä neuvottelemalla heikentävän rangaistusjärjestelmän preventiivistä tehoa.²⁷²

—
Linnan mukaan syytteestä sopimisella mahdollisesti syntyvät prosessiekonomiset hyödyt menetetään, mikäli oikeusturvasta huolehditaan asianmukaisesti kyseisessä menettelyssä.²⁷³ Hän näkee syytteestä sopimisen olevan ristiriidassa myös syyttäjän objektiviteettiperiaatteen sekä tuomioistuimen riippumattomuuden ja puolueettomuuden kanssa.²⁷⁴

—
Loiva suhtautuu kielteisesti varsinaisen syytteestä sopimisjärjestelmän käyttöönottoon suomalaisessa rikosprosessissa. Hän katsoo erityisesti syyttäjän objektiviteettiperiaatteen syytteestä sopimisen esteeksi. Loivan mukaan syyttäjän ei olisi mahdollista saavuttaa hänelle asetettua aineellisen totuuden selvittämistavoitetta, mikäli syytteestä sopiminen olisi sallittua.²⁷⁵ Loiva sen sijaan suhtautuu myönteisesti oman rikoksen selvittämisestä palkitsemiseen, laajentaisi kyseisen rangaistuksen lieventämisperusteen koskemaan myös muun henkilön tekemän rikoksen selvittämisen edistämistä.²⁷⁶

—
Tolvanen katsoo syytteestä sopimisella olevan saavutettavissa prosessiekonomisia hyötyjä myös Suomessa, mutta toteaa sen soveltuvan huonosti suomalaisen rikosprosessin perusarvoihin. Hän pitää kuitenkin rangaistuksen lievennystä tunnustuksen perusteella hyväksyttävänä.²⁷⁷ Tolvanen pitää ROL 1:8a:n mahdollistamaa neuvottelua syyttäjän ja

²⁷² Linna 2010, s. 214–216. Tolvanen puolestaan näkee tunnustuksesta seuraava rangaistuksen lievennyksen sopivan hyvin sovitussajatuksen. Tolvanen perustelee näkemystään sillä, että sovituksen ideana on ensiksikin se, että tekijä katu tekoaan. Katumus puolestaan edellyttää tosiasioiden tunnustamista. Katumusta seuraa toiseksi oman toiminnan uudelleen arviointi. Kolmas vaihe on uudelleen integroituminen yhteiskuntaan sitten, kun rikos on tullut sovitetuksi. Tolvanen näkee siis rikoksen tunnustamisen ilmaukseksi valmiudesta katumukseen ja sitä seuraavaan prosessiin. Rangaistusjärjestelmän preventiivisen tehon osalta Tolvanen toteaa, ettei ole olemassa empiiristä tietoa siitä, että tunnustuksella kaupankäyminen alentaisi kyseistä tehoa. Preventiotehon säilymisen puolesta puhuvaksi seikaksi kyseisessä menettelyssä Tolvanen näkee puolestaan sen, että tunnustuksen kautta saadaan parannettua rikosten selvittämistä ja sitä kautta kiinnijäämisen riskin kokemusta. KM 47/2010, s. 37.

²⁷³ Linna 2010, s. 217–218. Linnan mukaan perusteellinen oikeusturvan varmistaminen johtaa ainoastaan siihen, että käytetyt resurssit vaihtavat kohdetta eikä todellista säästöä synny.

²⁷⁴ Linna 2010, s. 220–223.

²⁷⁵ Loiva 2008, s. 76–77.

²⁷⁶ Loiva 2008, s. 79–81.

²⁷⁷ Tässä kohtaa Tolvasen mukaan tulee antaa painoarvoa myös vastaajan tunnustamisen motiiveille sekä huomioida se, missä vaiheessa prosessia tunnustus on annettu. Tolvanen DL 2003, s. 1021–1022. Tolvanen kehittäisi nykyistä järjestelmää siten, että jo ennakkolisesti voitaisiin sitovasti luvata epäillylle tunnustusta

asianosaisten välillä hyödyllisenä. Tolvanen näkee lisäksi sovittelun hyväksi vaihtoehtoiseksi konfliktinratkaisumuodoksi etenkin omaisuusrikoksissa. Tolvasen mukaan asianosaisten välillä saavutettua sovintoa tulisi käyttää rohkeammin syyttämättäjättämisperusteena.²⁷⁸

—
Virolainen ja Pölönen katsovat rikosprosessioikeudellisten virallisperiaatteen ja legaliteetti-periaatteen estävän plea bargainingin kaltaisen menettelyn soveltamisen Suomessa. He pitävät kuitenkin valtakunnansyyttäjänviraston syyttäjän toimenkuvan kehittämistä koskevassa mietinnössä esitettyjä ehdotuksia vastaajan palkitsemisesta niin oman rikoksen selvittämisen edistämisen ja tunnustamisen kuin toisen tekemän rikoksen selvittämisen edistämisen perusteella kannatettavina. Virolaisen ja Pölösen mukaan rikoksen selvittämisestä palkitseminen ei itsessään merkitse kruunun todistajajärjestelmän tai plea bargain -menettelyn käyttöönottoa.²⁷⁹

8 SYYTEESTÄ SOPIMISTA KOSKEVAT UUDISTUSSUUNNITELMAT

Rikosoikeudenkäyntien viivästymisen ehkäisemistä koskien on annettu kaksi mietintöä. Ensimmäinen mietintö koostuu oikeusministeriön teettämästä²⁸⁰ arviomuistiosta ”Resursseja säästävä menettely, jossa rikoksen varhainen tunnustaminen voisi läpinäkyvässä menettelyssä johtaa rikoksesta muutoin seuraavaa rangaistusta lievempään rangaistukseen” sekä sen perusteella eri tahoilta saaduista lausunnoista. Arviomuistion tavoitteeksi asetetaan pyrkimys arvioida useassa valtiossa käytössä olevan plea bargain -järjestelmän soveltumista Suomen voimassa olevaan esitutkintaa, syyteharkintaa ja oikeudenkäyntiä koskevaan lainsäädäntöön ja käytäntöön.²⁸¹

—
vastaan alennusta rangaistukseen. Hän katsoo kyseisen menettelyn toteuttamisen edellyttävän tuomioistuinten myötävaikutusta. Ks. KM 47/2010, s. 36.

²⁷⁸ Tolvanen DL 2003, s. 1023–1025.

²⁷⁹ Virolainen – Pölönen 2003, s. 412.

²⁸⁰ Oikeusministeriö antoi eduskunnan perustuslakivaliokunnalle 14.10.2009 oikeudenkäynnin viivästymistä koskevan selvityksen, jossa todetaan, että ministeriössä selvitetään menettelyä, joka säästäisi resursseja ja mahdollistaisi rangaistuksen lieventämisen vastaajan tunnustuksen perusteella. OM 77/03/2009, s. 18.

²⁸¹ OM 20/41/2009, s. 1.

Toinen aiheeseen liittyvä mietintö on oikeus- ja sisäasiainministeriöiden asettaman työryhmän laatima mietintö ”Oikeusprosessin pitkittymisen estäminen”²⁸². Työryhmä käsittelee mietinnössään oikeudenkäyntien viivästymisen syitä sekä vireillä olevia toimenpiteitä viivästymisten ehkäisemiseksi. Lisäksi mietinnössä tehdään uusia ehdotuksia toimiksi, joilla viivästymisiä voitaisiin estää. Työryhmä keskittyy tarkastelussaan erityisesti rikosprosessiin.²⁸³

8.1 KOMITEAMIENTÖ 47/2010: ARVIOMUISTIO SYYTTEESTÄ SOPIMISESTA (plea bargain). LAUSUNTOTIIVISTELMÄ.

Oikeusministeriön arviomuistioon 20/41/2009 ”Resursseja säästävä menettely, jossa rikoksen varhainen tunnustaminen voisi läpinäkyvässä menettelyssä johtaa rikoksesta muutoin seuraavaa rangaistusta lievempään rangaistukseen” pyydettiin lausuntoa 31 eri viranomaiselta, yhteisöltä ja henkilöltä. Näistä vastaus saatiin 25:ltä. Lisäksi lausunnon antoivat yksi taho sille varatun tilaisuuden mukaisesti sekä kolme muuta tahoa, joilta lausuntoa ei pyydetty.²⁸⁴

Lausuntojen pohjana olleessa arviomuistiossa käydään läpi Suomen lainsäädännön nykytilaa. Keskeisimpänä aiheeseen liittyvänä lainsäädäntönä kiinnitetään huomiota RL 6 lukuun sisältyvään rangaistuksen mittaamista koskevaan sääntelyyn, erityisesti rangaistuksen lieventämistä (RL 6:6), rangaistusasteikon lieventämistä (RL 6:8) sekä tuomitsematta jättämistä (RL 6:12) koskeviin lainkohtiin. Huomiota on pyritty kiinnittämään erityisesti nimenomaan tunnustuksen ja muun oman rikoksen selvittämisen vaikutukseen tuomittuun rangaistukseen. Edellä mainittujen lainkohtien vaikutusta oikeuskäytännössä havainnollistetaan tilastollisen aineiston avulla. Aineistosta käy ilmi, että tunnustuksen merkitys niin rangaistuksen lieventämisperusteena kuin tuomitsematta jättämisperusteena on vähäinen. Arviomuistiossa todetaan kuitenkin, ettei tilastoista ole saatavissa tarkkaa vastausta siihen, milloin rangaistuksen lieventäminen tai tuomitsematta jättäminen on perustunut

²⁸² Työryhmän tehtävänä oli laatia kokonaissuunnitelma oikeusprosessin pitkittymisen estämiseksi vaadittavista toimenpiteistä, ja se perustui perustuslakivaliokunnan mietintöön ja eduskunnan sen perusteella antamaan kirjelmään. PeVM 1/2010 vp., s. 8 ja siihen liittyen EK 5/2010 vp., s. 1.

²⁸³ OMMML 87/2010, s. 7. Keskityn työryhmämietintöä koskevassa esityksessäni tulevia hankkeita ja ehdotuksia koskeviin osioihin. Nykytilaa ja sen ongelmia käsittelem vain sen verran kuin tässä kohtaa on tarpeellista ymmärrettävän kokonaiskuvan luomiseksi.

²⁸⁴ KM 47/2010, s. 9. Lausunnonantajille esitetyt kysymykset OM 20/41/2009, s. 12.

nimenomaan edellä mainittuihin lainkohtiin. Selvitetyksi katsotaan tästä huolimatta se, että tunnustuksella on hyvin harvoissa tapauksissa ollut merkitystä.²⁸⁵

Arviomuistiossa tarkastellaan tunnustuksen merkitystä prosessilajin valinnassa; erityisesti ROL 5a luvun mukaisen kirjallisen menettelyn sekä rangaistusmääräys- ja rikesakkomenettelyn käyttöä. Esiin tuodaan myös lievien rikosasioiden käsittelemiseksi valmisteilla oleva tuomioistuimen ulkopuolinen summaarinen menettely²⁸⁶. Lopuksi todetaan, ettei vastaaja saa tunnustuksesta edellä esiteltyjä menettelyjä käytettäessä minkäänlaista seuraamukseen liittyvää etua, vaan tunnustus toimii ainoastaan ohjaimena prosessilajia valittaessa.²⁸⁷

Viimeiseksi lainsäädännön nykytilaa käsittelevässä osiossa tarkastellaan tunnustuksen asemaa. Tunnustuksen todetaan olevan rikosasioissa ensisijaisesti näyttöä, ja sillä todetaan olevan selvä yhteys siihen, miten laajaa selvitystä asiassa hankitaan. Tunnustuksella todetaan siis olevan vaikutusta myös esitutkinnan laajuuteen, vaikkei siitä nimenomaisesti ETL:ssä säädetäkään.²⁸⁸

Arviomuistiossa arvioidaan plea bargain -järjestelmän olemassaoloa sekä Suomen että Ruotsin²⁸⁹ tämänhetkisessä lainsäädännössä. Lisäksi on pyritty kartoittamaan vallitseva yleinen mielipide asiaa koskien. Suomen osalta päädytään siihen lopputulokseen, että viitteitä jonkinlaisesta plea bargainingin käytöstä on tietyissä tilanteissa paikallisesti ollut havaittavissa, mutta kyseisiin toimiin on valvovissa organisaatioissa suhtauduttu kielteis-

²⁸⁵ OM 20/41/2009, s. 3–4. Arviomuistiossa pyydetään kuitenkin aineiston osalta kiinnittämään huomiota siihen, että tilastoissa näkyvät ainoastaan tuomioihin kirjatut lainkohdat. Arviomuistiossa tähdennetään, että jokin lainkohta saattaa erehdyksessä tai muusta syystä jäädä kirjaamatta tuomioon, mikä vääristää osaltaan tilastollista lopputulosta. Lisäksi todetaan, ettei lieventämisperusteena aina välttämättä ole käytetty juuri tunnustusta ja oman rikoksensa selvittämistä, vaan kenties muita RL 6 lukuun sisältyviä perusteita. Muuna mahdollisena tuomitsematta jättämisperusteena mainitaan esimerkiksi sovittelu.

²⁸⁶ Eduskunta on hyväksynyt lain, mutta se ei vielä tällä hetkellä ole tullut voimaan. Voimaantulosta säädetään erikseen lailla. HE 94/2009 vp., s. 81.

²⁸⁷ OM 20/41/2009, s. 4-5.

²⁸⁸ OM 20/41/2009, s. 5–6.

²⁸⁹ Ruotsin osalta yleisen mielipiteen todetaan olevan hieman Suomea myönteisempi. Plea bargain -järjestelmää ei Ruotsissakaan suositella otettavaksi käyttöön sellaisenaan, mutta kuitenkin katsotaan, että tunnustuksen ja oman rikoksen selvittämisen asemaa tulisi parantaa. Erityisesti tunnustusta ajatellen katsotaan, että epäillyn myötävaikutukselle olisi syytä luoda jonkinlainen kannustin. Ruotsissakin ollaan kirjallisen menettelyn käyttöalan laajentamisen kannalla, mutta rangaistuskaton määrittelemisen osalta mielipiteet ovat osittain ristiriitaisia. OM 20/41/2009, s. 8–9.

ti ja menettelyjä on pidetty virheellisinä. Yleinen mielipide niin viranomaistahoilla kuin oikeuskirjallisuudessakin näyttäisi arviomuistion mukaan päätyvän kielteiselle kannalle, mutta asian perusteellinen selvittäminen katsotaan tarpeelliseksi.²⁹⁰ Asiaa tutkineet muut työryhmät ovat päätyneet siihen, ettei plea bargaining sovellu Suomen oikeusjärjestelmään, jonka peruspiirteitä ovat legaliteettiperiaate (syytepakkoperiaate), virallisperiaate sekä pyrkimys aineellisen totuuden selvittämiseen. Työryhmät ovat kuitenkin todenneet, että tunnustukselle ja muulle oman asian selvittämiselle tulisi kuitenkin jatkossa antaa suurempi merkitys rangaistusta tuomittaessa.²⁹¹

Arviomuistiossa esitellään eri maiden plea bargain -järjestelmiä. Esiteltävinä ovat Englannin, Viron, Saksan ja Norjan plea bargain -järjestelmät.²⁹² Plea bargain -järjestelmien todetaan yleisesti olevan jaettavissa kolmeen ryhmään: 1. saksalainen ehdollinen syyttämättä jättäminen, 2. sentence bargaining (varsinainen plea bargaining) ja 3. charge/ fact bargaining.²⁹³

Arviomuistiossa arvioidaan alustavasti kyseisten mallien soveltuvuutta Suomen oikeusjärjestelmään ja mahdollisia ongelmakohtia. Saksalaisen ehdollisen syyttämättä jättämisen ongelmana on arviomuistiossa nähty se, että mallin soveltaminen saattaa johtaa preventiivisen tehon heikkenemiseen ja että kyseinen malli suosii hyvätuloisia. Lisäksi mallin katsotaan olevan vastoin aineellisen totuuden periaatetta sekä virallisperiaatetta. Sentence bargaining -järjestelmän osalta todetaan, että lainsäädäntömme tuntee jo ennestään tunnustuksen rangaistuksen lieventämisperusteena. Mallin katsotaan olevan puollettavissa sen läpinäkyvyyttä edistävien ja oikeusturvaa vahventavien elementtien vuoksi²⁹⁴. Charge/ fact bargain -järjestelmien heikkoutena nähdään läpinäkyvyyden puute. Arviomuistiossa tuo-

²⁹⁰ OM 20/41/2009, s. 7–8.

²⁹¹ Näin mm. KM 2003:3, s. 297–299; VKSV 2001, s. 31–32; OMLS 2004:27, s. 105–108.

²⁹² OM 20/41/2009, s. 2–3.

²⁹³ OM 20/41/2009, s. 10.

²⁹⁴ Näillä elementeillä tarkoitetaan arviomuistiossa sitä, että syyttäjän ja vastaajan välinen sopimus menee tuomioistuimen harkittavaksi, joka myös viime kädessä päättää rangaistuksesta.

daan lisäksi kaikkien edellä esiteltyjen mallien yhteisenä ongelmana esiin Suomessa vallitseva kansainvälisesti katsoen poikkeuksellisen vahva asianomistajan asema.²⁹⁵

8.1.1 YLEISIÄ NÄKÖKULMIA SYYTTEESTÄ SOPIMISESTA

Valtaosa lausunnon antaneista tahoista suhtautuu kielteisesti plea bargain -järjestelmän käyttööntoon Suomessa sellaisena kuin se esiintyy angloamerikkalaisessa oikeuskulttuurissa. Havaittavissa sen sijaan on välistä hyvinkin myönteistä suhtautumista jonkinlaisen syytteestä sopimisjärjestelmän käyttööntoon, kunhan lainsäädännöllä taattaisiin tietyt vähimmäisperiaatteet koskien muun muassa vastaajan oikeusturvaa, prosessin läpinäkyvyyttä, asianomistajan asemaa sekä aineellisen totuuden selvittämistä. Suurin osa lausunnon antaneista tahoista katsoo asian perusteellisemmän selvittämisen tarkoituksenmukaiseksi, vaiikkeivät suoranaisesti olisikaan sitä mieltä, että syytteestä sopiminen tulisi ottaa Suomessa käyttöön. Uuden järjestelmän käyttööntomahdollisuuksien ohella todetaan tarpeelliseksi selvittää jo käytössä olevien plea bargainingin tapaisten menettelyjen tehostamis- ja kehittämismahdollisuuksia.

Lausunnonantajien mukaan ongelmallisiksi näkökohdiksi syytteestä sopimisessa nousevat erityisesti tuomioiden ennustettavuus, yhtenäisyys ja läpinäkyvyys, vastaajan oikeusturva sekä aineellisen totuuden tavoite²⁹⁶. Ongelmallisena nähdään myös Suomen rangaistustason suhteellinen alhaisuus verrattuna niihin oikeusjärjestelmiin, joissa plea bargain -menettely on jo käytössä. Jo pidempään on pohdittu kysymystä, riittäisikö tunnustuksella rangaistuksesta saatava alennus motivoimaan syytettyjä tunnustamaan tekonsa, kun rangaistustaso muutenkin on niin alhainen. Lisäksi on pohdittu, miten syytteestä sopimisen kaltaisen menettelyn käyttööntoaminen vaikuttaisi jo ennestään matalaan rangaistustasoon sekä rangaistusjärjestelmän yleiseen uskottavuuteen; aiheuttaisiko rangaistustason madaltuminen entisestään rangaistusjärjestelmän yleisestäävyyden heikkenemistä ja missä määrin.

Ennustettavuuden ja läpinäkyvyyden osalta todetaan, että lainkäytön yhtenäisyys kärsii, kun neuvotteluihin mahdollisesti vaikuttavien sattumanvaraisten tekijöiden seurauksena

²⁹⁵ OM 20/4172009, s. 9–10.

²⁹⁶ Kuten jo edellä todettiin, myös asianomistajan vahva asema rikosprosessissa nähdään erityisen ongelmalliseksi syytteestä sopimisen yhteydessä. Useat lausunnonantajat toteavatkin, että syytteestä sopimisen käyttööntoaminen vaatii asianomistajan aseman muuttamista. KM 47/2010, erit. s. 85–91.

samanlaisista teoista saatettaisiin määrätä erilaiset rangaistukset.²⁹⁷ Lisäksi korostetaan, että syytteestä sopimisjärjestelmän mukainen sopiminen tapahtuu aina suljettujen ovien takana syyttäjän ja vastaajan (avustajan) kesken, mikä johtaa julkisuuden kautta oikeudenkäynteihin liittyvän kontrollin häviämiseen.

Lausunnonantajat tiedostavat oikeudenkäyntien viivästymisen olevan alati kasvava ongelma myös Suomessa, mutta eivät ole vakuuttuneita siitä, että syytteestä sopimismenettelyn käyttöönotto olisi suotuisin ratkaisu ongelman poistamiseksi. Lausunnonantajat ovat puolestaan yksimielisiä siitä, että jollain tavalla sekä esitutkinta- ja syyttävöviranomaisten että tuomioistuinten resursseja säästäviä menettelyjä on pyrittävä kehittämään. Yhtenä vaihtoehtona syytteestä sopimisen sijaan he näkivät tunnustuksen aseman vahvistamisen näyttönä sekä sen painoarvon kasvattamisen rangaistusta määrättäessä. Suuri osa lausunnonantajista katsoo, että tällä hetkellä Suomessa käytössä olevat keinot, erityisesti RL:iin sisältyvät rangaistuksen lieventämistä ja tuomitsematta jättämistä koskevat perusteet sekä ROL 1:7-8:ssa säännellyt syyttämättä jättämisperusteet ja 5a luvussa säännellyt kirjallinen menettely sekä rangaistusmääräys- ja rikesakkomenettely, ovat tehokkaammin sovellettuina riittäviä ratkaisemaan oikeudenkäyntien pitkittymisongelmat. Erityisesti esitutkintaa ja sen kestoa ajatellen lausunnonantajat tuovat esiin nykyisen ETL 4 §:n tutkinnan rajoittamisperusteet.

Lausunnonantajilta kysyttiin myös onko heillä käytännön kokemusta tilanteista, joissa mahdollisuus syytteestä sopimiseen olisi ollut hyödyllistä tai jopa toivottavaa. Noin puolet vastanneista toteaa, ettei heidän kohdalleen ole sattunut tapausta, jossa syytteestä sopimisella olisi voinut olla olennaista merkitystä tai hyötyä prosessin kannalta. Toinen puoli katsoo, että sellaisia tilanteita, joissa syytteestä sopimisella olisi voitu saavuttaa suurtakin hyötyä, on ilmennyt. Näiden lausunnonantajien mielipiteet siitä, millaisiin tapauksiin syytteestä sopiminen olisi ollut sovellettavissa, eroavat jossakin määrin toisistaan. Tilanteiksi, joissa syytteestä sopiminen olisi tuottanut suurtakin hyötyä, erityisesti prosessin kestoa ja asianosaisten työmääriä ajatellen, mainitaan esimerkiksi tilanteet, joissa vastaaja (avustajineen) olisi lähtökohtaisesti ollut valmis myöntämään tekonsa, mutta on syyttäjän valittua

²⁹⁷ Kyseinen mahdollisuus on nähty ongelmaksi myös yhdenvertaisuuden kannalta. Ks. tarkemmin jälj. erityisesti jakso 8.1.2.

kvalifiointiperusteista ankarimman kokenut tullessaan oikeusturvansa takaamiseksi pakotetuksi kiistämään teon kokonaisuudessaan.²⁹⁸

8.1.2 SYYTTEESTÄ SOPIMISEN EDUT JA HAITAT

Lausuntojen pohjana olleen arviomuistion liitteenä on arviomuistion laatijan luettelo perusteluista plea bargain -järjestelmien puolesta ja niitä vastaan. Monet lausunnonantajista ovat viitanneet arviomuistion liitteenä olleeseen luetteloon vastatessaan etuja ja haittoja koskeviin kysymyksiin²⁹⁹.

Kuten lausuntojen pohjana olleen arviomuistion nimestäkin on pääteltävissä, ratkaisevimpana etuna plea bargain -järjestelmän käyttöönotossa nähdään sillä saavutettavat prosessiekonomiset hyödyt. Tähän näkökulmaan on jokainen kysymykseen vastannut lausunnonantaja yhtynyt. Kuten prosessiekonomiaa käsittelevästä jaksostakin käy ilmi, prosessiekonomialla ei tarkoiteta ainoastaan taloudellisia resursseja. Keskeisimmäksi ja tärkeimmäksi saavutettavaksi hyödyksi niin lausuntotiivistelmässä kuin itse arviomuistiossa katsotaankin taloudellisten resurssien säätyminen sijaan oikeudenkäyntien ja koko rikosprosessin ajallisen keston lyheneminen. Lausunnoissa sekä arviomuistiossa nousivat prosessiekonomian kannalta merkittäviksi yksittäisiksi syytteestä sopimisen eduiksi mm. esitutkintatoimenpiteiden vähentyminen³⁰⁰, syyteharkinta- ja oikeudenkäyntiaiheiston supistuminen ja oikeudenkäynnin keventyminen³⁰¹.

Lausunnonantajien mielipiteet jakautuvat jonkin verran sen suhteen, missä vaiheessa rikosprosessia syytteestä sopimisella olisi saavutettavissa sillä tavoiteltuja tuloksia. Osa lausunnonantajista näkee syytteestä sopimismenettelyn hyödylliseksi ainoastaan silloin, kun sopiminen tapahtuu esitutkintavaiheessa. Toisen kannan muodostavat lausunnonantajat, jotka katsovat syytteestä sopimisella olevan saavutettavissa hyötyjä myös prosessin myöhemmissä vaiheissa, aina muutoksenhaussa asti.

²⁹⁸ KM 47/2010, s. 41 ja 44.

²⁹⁹ OM 20/41/2009, s. 13–14.

³⁰⁰ Tähän voitaneen katsoa liittyväksi se, että neuvotteluissa saatava tunnustus voi mahdollistaa näytön saamisen tai helpottaa sitä olennaisesti.

³⁰¹ Luonnollisesti kaikki nämä edut katsotut vaikutukset säästävät myös taloudellisia resursseja. Tarkoitukseni olikin tässä kohtaa korostaa sitä, etteivät syytteestä sopimisella tavoiteltavat ja saavutettavat edut ole *pelkästään* taloudellisia.

Vastaajan kannalta syytteestä sopimisen keskeisimpänä etuna nähdään luonnollisesti menettelyyn osallistuvan vastaajan rangaistuksestaan saama lievennys. Lievennyksen lisäksi vastaajan voidaan katsoa saavan olennaista etua prosessin keston lyhenemisestä, koska hän saisi entistä nopeammin tiedon prosessin lopputuloksesta, eli käytännössä tuomiosta, ja pääsisi näin joutuisammin eroon itseään koskevasta ikävästä ja kiusallisesta asiasta. Syytteestä sopimisella on katsottu myös voitavan vähentää vastaajan perusoikeuksiin vakavasti puuttuvien esitutkintakeinojen käyttöä. Esimerkkeinä tällaisista keinoista on mainittu mm. vangitseminen sekä telepakkokeinot.

Muiden oikeudenkäyntiin – muuten kuin työnsä puolesta – osallistuvien tahojen osalta todetaan syytteestä sopimisen vähentävän prosessista aiheutuvia kustannuksia ja haittoja. Erityisesti todistajille oikeudenkäynnin julkisuudesta ja muista rasituksista aiheutuvat haitat katsotaan saatavan minimoitua, kun todistelua ei tunnustetuissa asioissa välttämättä tarvitsisi ottaa vastaan pääkäsittelyssä.

Keskeisimmäksi syytteestä sopimisen haitaksi nähdään sekä arviomuistiossa että siitä annetuissa lausunnoissa menettelyn ongelmallisuus oikeusturvan ja yhdenvertaisuuden kannalta.³⁰² Ongelmalliseksi nähdään myös syytteestä sopimisen suhteuttaminen syyttömyysolettamaan ja myötävaikuttamattomuusperiaatteeseen. Vastaajan oikeusturvaa ajatellen useaa lausunnonantajaa huolestuttaa vastaajan heikon aseman huonontuminen entisestään. Yhdenvertaisuuden osalta nähdään suurimmassa osassa lausunnoista vakavaksi haitaksi se, että samanlaisesta teosta tuomitaan mahdollisesti eri vastaajille eri rangaistukset riippuen siitä, tunnustaako vai kiistääkö vastaaja teon. Samaa ongelmaa käsitellään myös yhden vastaajan osalta hypoteettisena tilanteena siten, että vastaaja saa ankaramman rangaistuksen, jos ei tunnusta rikosta kuin minkä olisi saanut, jos olisi tunnustanut teon³⁰³.

—

³⁰² Kyseisiä haittoja tarkastellaan sekä vastaajan että asianomistajan kannalta. Tässä keskityn ainoastaan vastaajaa koskeviin huomioihin.

³⁰³ KM 47/2010, s. 63. Tässä kohtaa voinee pohtia, miten saman vastaajan tunnustetusta ja ei-tunnustetusta teosta saamaa rangaistusta voidaan vertailla, kun hänet tuomitaan yhdestä teosta vain kerran; joko tunnustuksen perusteella tai ilman sitä. Tuomari ei luullakseni tuomiota määrittäessään pohdi sitä, mitä olisi tuominut, jos vastaaja olisi tunnustanut/ jättänyt tunnustamatta. Lisäksi lienee plea bargainingin perusidea, että vastaajalle annetaan mahdollisuus rangaistuksen lievennyksen motivoimana harkita tunnustaako hän tekonsa vai ei. Kyseinen päättelyketju on omituinen, koska se johtaa lopputulokseen, jossa vastaajaa joutuu eriarvoiseen asemaan itsensä kanssa.

Kaikki lausunnonantajat eivät näe syytteessä sopimisessa ongelmaa vastaajien yhdenvertaisuuden kannalta. Perusteluina kyseiselle kannalle esitetään muun muassa, että jo nykyjärjestelmässä oikeudenkäyntien viivästyminen voi johtaa eri vastaajien kesken rangaistuksen erilaiseen mittaamiseen samanlaisista teoista³⁰⁴. Toisena näkökulmana todetaan yhdenvertaisuuden toteutuvan, koska syytteestä sopimismenettelyssäkin keskenään samanlaisia tapauksia kohdeltaisiin samalla tavalla ja erilaisia eri tavalla³⁰⁵. Eräs tällä kannalla oleva lausunnonantaja jakaa tapaukset myönnettyihin ja kiistettyihin, jolloin myönnettyjä tapauksia käsitellään keskenään samalla tavalla kuin myös kiistettyjä tapauksia³⁰⁶.

Tunnustuksen asemaa ja vaikutuksia käsitellään lausunnoissa hyvin laajasti. Erityisesti lausunnoissa kiinnitetään huomiota tunnustuksen aitouteen ja vapaaehtoisuuteen sekä näiden kontrollointiin. Perimmäisenä ongelmana nähdään riski vääristä tunnustuksista ja sitä kautta vääristä tuomioista. Toisena painavana näkökohtana nousee esiin tunnustuksen asema ja painoarvo näyttönä nykyisen järjestelmämme puitteissa. Suuri osa lausunnonantajista näkee tunnustuksen aseman nykyisenä riittämättömäksi ja kokee sen vahvistamisen tarpeelliseksi. Tunnustuksen aseman vahvistamiseksi todetaan tarvittavan muutoksia mm. todistelusäännöksiin. Tunnustuksen painottaminen nähdään toisaalta ongelmallisena yleisen rangaistustason kannalta. Mikäli tunnustus johtaisi selvemmin rangaistuksen alentamiseen kaikissa asioissa, aiheuttaisi tämä koko rangaistusjärjestelmän lieventymisen, mikä saattaisi olla omiaan heikentämään kansalaisten yleistä luottamusta rikosoikeusjärjestelmään³⁰⁷. Lisäksi rikosoikeusjärjestelmän preventiivinen vaikutus saattaisi

³⁰⁴ KM 47/2010, s. 59.

³⁰⁵ KM 47/2010, s. 37.

³⁰⁶ Kyseisellä ajattelutavalla lienee poistettavissa yhdenvertaisuudesta aiheutuvat ongelmat myös siinä tilanteessa, että syytteestä sopiminen rajoitettaisiin koskemaan vain tiettyjä rikoksia. Tällöinhän samanlaisia tapauksia olisivat esimerkiksi kaikki talousrikokset keskenään ja kaikki pahoinpitelyt keskenään. Ajatusmalli on vietävissä vielä pidemmälle, jolloin esimerkiksi talousrikoksien sisällä voitaisiin osoittaa syytteestä sopiminen koskemaan vain tiettyä talousrikosta esim. kirjanpitorikosta.

³⁰⁷ Tässä kohtaa olisi mielestäni syytä pohtia, onko rangaistustasomme jo nykyisellään liian alhainen ja tulisiko sen koventamista harkita, vaikkei syytteestä sopimista otettaisikaan Suomessa käyttöön missään muodossa. Mielestäni rangaistustason liiallisesta alhaisuudesta indikoi jo se, että tällaista uudistusta pohdittaessa tuodaan esiin näkökulmia, joiden mukaan rikoksen tekeminen saattaisi uudistuksen myötä tulla kannattavaksi. KM 47/2010, esim. s. 80. Yleisen rangaistustason tulisi olla sellainen, että sitä voidaan tarpeen mukaan sekä lieventää että koventaa ilman, että joudutaan pohtimaan näiden toimien vaikutuksia koko järjestelmän uskottavuuteen.

vähentyä³⁰⁸. Ongelmallisena nähdään näiltä osin myös mahdollisuus esitutinnan liiallisesta painottumisesta tunnustuksen saamiseen, jonka katsotaan suurentavan riskiä tunnustukseen painostamisesta tai houkuttelemisesta.

Lausunnoissa pohditaan myös tunnustuksen vaikutusta kanssasyytettyjen asemaan. Eri-tyisesti tuodaan esiin vaara kruununtodistajajärjestelmän kaltaisen menettelyn syntymisestä. Kuten edellä todettiin, yleinen suhtautuminen kruununtodistajajärjestelmän käyttöönottoon Suomessa on lausuntojen ulkopuolisessakin keskustelussa perinteisesti ollut hyvin kielteinen. Eräs lausunnonantajista tuo kuitenkin tässä kohtaa esiin tarpeen jonkinlaisen kruununtodistajajärjestelmän käyttöönotosta myös Suomessa³⁰⁹.

Yleisellä tasolla syytteestä sopimisjärjestelmän katsotaan olevan yhteen sopimaton oikeusjärjestelmämme kanssa, koska se on peräisin meille vieraasta oikeuskulttuurista. Lisäksi tuodaan esiin huoli tapauksien prosessuaalisen oikeellisuuden liiallisesta korostumisesta aineellisen oikeellisuuden kustannuksella. Syytteestä sopimisen käyttöön ottamisen myötä oikeudenkäytön ennustettavuuden ja läpinäkyvyyden pelätään kärsivän sekä prosessin käytäntöjen muodostuvan epäyhtenäisiksi. Esiin tuodaan myös huoli prosessin asianosaisten henkilökohtaisten kykyjen ja ominaisuuksien liiallisesta vaikutuksesta menettelyllä saavutettavaan lopputulokseen sekä viranomaisten asemien väärinkäytöksistä³¹⁰. Lisäksi syytteestä sopiminen koetaan osassa lausuntoja turhaksi sillä perusteella, että erittäin suuri osa rikoksista tunnustetaan jo nykyisin ilman minkäänlaista houkutinta.

Plea bargainingin haittoja on pohdittu laajasti myös esimerkiksi Englannissa. Yksilön kannalta plea bargain -menettely on, kuten Suomessa, nähty ongelmalliseksi syyttömyysolettaman, itsekriminointisuojaan, yhdenvertaisuuden ja oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin vaatimuksien kannalta. Lisäksi on pohdittu menettelyyn liittyvien neuvottelujen vaikutuksia

³⁰⁸ Kaikki lausunnonantajat eivät pidä rikosoikeusjärjestelmän preventiivisen vaikutuksen heikentymistä itsensänselvyytenä. Osa katsoo, että preventiovaikutus saattaa jopa tehostua, kun todennäköisyys rikosten selvittämisestä ja sitä kautta kiinnijäämisriski kasvavat. KM 47/2010, esim. s. 37 ja 57.

³⁰⁹ KM 47/2010, s. 46. Lausunnonantaja vertaa kruununtodistajajärjestelmää nykyisin käytössä olevaan menettelyyn, jonka mukaan poliisi voi maksaa rahallisia palkkioita käyttämilleen tiedottajille näiden antamista vihjeistä, jotka auttavat rikoksen selvittämisessä (PoL 3:36a). Lausunnonantaja ei näe estettä menettelylle, jossa rahakorvauksen sijaan tiedottajalle annettaisiin samaisten vihjeiden perusteella lievennystä rangaistuksesta, mikäli tiedottaja on itse osallisena tutkittavassa rikoksessa.

³¹⁰ Tässä kohtaa mainitaan erityisesti eri ihmisten erilaiset neuvottelutaidot, ongelmallisuus syyttäjän objektiivisuusvelvollisuuden kanssa sekä ns. ylisyyttämisen ja muun bluffaamisen vaara.

vastaajien puolustuksen laatuun. Tässä yhteydessä on tuotu esiin huoli siitä, että kollegiaalinen yhteistyö asianajajien, syyttäjien ja tuomareiden välillä saattaa joissain tapauksissa mennä asiakkaan intressien edelle.³¹¹ Myös Suomessa on esitetty argumentteja vastaajan saaman puolustuksen laadusta, mutta ne ovat koskeneet lähinnä eroja avustajien neuvottelutaidoissa eivätkä niinkään asiakkaan intressien sivuuttamista.

Yhteiskunnan kannalta plea bargainingin keskeisiksi haitoiksi on Englannissa nähty sekä mahdollisuus syyttömän tuomitsemiseen että rikokseen syyllistyneen mahdollisuudet manipuloida järjestelmää menettelyn avulla. Syyllinen vastaaja saattaa esimerkiksi venyttää tunnustamistaan oikeudenkäyntiin saakka vain nähdäkseen, tuleeko syyttäjän avaintodistaja paikalle kertomaan tapahtumista vai ei.³¹² Suomessakin on ollut havaittavissa huolestuneisuutta syyttömien tuomitsemisen mahdollisesta yleistymisestä, mutta vastaajan mahdollisuuksia manipuloida rikosprosessijärjestelmää ei ole nähty ongelmaksi.

Englannissa suurimpana huolenaiheena on pidetty vastaajalle teon tunnustamisen ja kiistämisen välisestä valinnasta aiheutuvia henkisiä paineita ja niiden seurauksena riskiä väärin tunnustuksien lisääntymisestä. Paineiden katsotaan konkretisoituvan, kun vastaaja saa tietää, minkä suuruisen lievennyksen rangaistuksesta hän todennäköisesti saisi, jos tunnustaisi rikoksen. Erityisesti on kritisoitu tapauksia, joissa rangaistuksesta saatava lievennys on ratkaiseva tekijä rangaistuslajin valinnassa ehdottoman ja ehdollisen vankeuden välillä. Tämän on katsottu muodostuvan kohtuuttomaksi paineeksi niille vastaajille, jotka haluaisivat vedota syyttömyyteensä ja saattaa asiansa tuomioistuimen ratkaistavaksi, mutta katsovat ehdottoman vankeuden pelossa viisaammaksi hyväksyä suosiolla tarjotun ehdollisen vankeusrangaistuksen. Rangaistuksesta tunnustuksen perusteella myönnettävän lievennyksen tulisi kritiikin esittäjien mukaan olla suuruudeltaan sellainen, että se on riittävä motivoimaan syyllisen vastaajan tunnustamaan rikoksensa, mutta ei niin suuri, että se houkuttelee syyttömän vastaajan tunnustamaan jotain, mitä hän ei ole tehnyt.³¹³ Suomen kannalta ongelmaksi muodostunee ennemmin se, että rangaistustaso on jo tällä hetkellä hyvin alhainen, mikä tuskin motivoi tunnustamaan lievemmän rangaistuksen toivossa

³¹¹ Ashworth – Redmayne 2005, s. 285–292.

³¹² Ashworth – Redmayne 2005, s. 285–286.

³¹³ Ashworth – Redmayne 2005, s. 285–293.

kuin se, millainen rangaistuksesta tunnustuksen perusteella saatava lievennys olisi suhteessa kiistetystä teosta tuomittuun rangaistukseen.

8.1.3 SUOMEN OIKEUSJÄRJESTYKSEEN PARHAITEN SOPIVA PLEA BARGAIN - MENETTELY

Lausuntopyynnössä kysyttiin, mikä arviomuistiossa esitellyistä kolmesta plea bargain -järjestelmästä lausunnonantajien mielestä olisi parhaiten sovellettavissa yhteen Suomen oikeusjärjestelmän kanssa. Lausunnonantajat ovat lähes yksimielisiä siitä, että esitellyistä järjestelmistä sopivin olisi plea (sentence) bargain -järjestelmä. Kaksi lausunnon antanutta tahoa toteaa myös charge/fact bargain -järjestelmän harkinnanarvoiseksi. Saksalaisen ehdollisen syyttämättä jättämisen kaikki lausunnonantajat hylkäävät täysin Suomen oikeuskulttuuriin sopimattomana sekä yleisten oikeusperiaatteiden vastaisena.³¹⁴

Plea (sentence) bargain -järjestelmän sopivuutta Suomen oikeusjärjestelmään arvioitaessa tuodaan lähes jokaisessa lausunnossa esiin RL 6:6:n mahdollistama oman rikoksen selvittämisen huomioon ottaminen rangaistuksen lieventämisperusteena. Kyseinen syytteestä sopimisjärjestelmään perustuu rangaistuksen alentamiseen syytetyn tunnustuksen perusteella, minkä katsotaan lausunnoissa olevan osittain mahdollista jo nykyisen lainsäädännön puitteissa. Plea (sentence) bargain -järjestelmän todetaan myös vastaavan ROL 1 luvussa määritellyjä syyttämättä jättämisperusteita. Tämän syytteestä sopimisjärjestelmän koetaan siis olevan vähiten yleisen oikeustajun vastainen ja täten annetuista vaihtoehdoista parhaiten sovellettavissa Suomen oikeusjärjestelmään, koska sen perustana oleva tunnustus tunnetaan jo nykyisessä lainsäädännössä rangaistuksen lieventämisperusteena.

Arvioidessaan plea (sentence) bargainingin sopivuutta Suomen oikeusjärjestelmään lausunnonantajat korostavat kuitenkin vahvasti sitä, että kyseinenkään järjestelmä ei sellaisenaan muutoksitta ole sovellettavissa. Lausunnonantajat kannattavat tunnustuksen merkityksen lisäämistä sekä rangaistusta määrättäessä että tutkintaa suoritettaessa, mutta suhtautuvat kielteisesti tunnustuksen asemaan täytenä näyttönä. Tärkeäksi katsotaan erityi-

³¹⁴ Eräässä lausunnossa esitellään Saksassa vuonna 2009 käyttöön otettu toisenlainen syytteestä sopimisjärjestelmä. Lausunnonantaja pitää kyseistä järjestelmää hyvänä, mutta ei katso sen kaltaisen järjestelmän olevan sovellettavissa Suomessa asianomistajan vahvan aseman vuoksi. Kyseisen järjestelmän sisältöä on kuvattu tarkemmin edellä jaksossa 6.7.

sesti se, että syyttäjän ja vastaajan välisen sopimuksen lisäksi myös näyttöä koskeva kysymys saatetaan tuomioistuimen harkittavaksi.

Charge/fact bargainingin osalta suurimmassa osassa lausunnoista todetaan järjestelmien olevan ristiriidassa erityisesti aineellisen totuuden ja läpinäkyvyyden periaatteiden kanssa. Lausunnonantajista kaksi oli sitä mieltä, että charge tai fact bargaining on osittain mahdollinen jo nykyisen lainsäädännön puitteissa ja sillä perusteella eteenpäin kehitettävissä. Charge bargain -menettelyä puoltanut tuo perusteluissaan esiin konkurrenssiperusteisen esitutinnan rajoittamisen ja syyttämättä jättämisen³¹⁵. Fact bargain -menettelyä puoltanut puolestaan toteaa ainoastaan kyseisen menettelyn olevan jo nykyisen lainsäädännön puitteissa mahdollinen asiaa sen kummemmin perustelematta, ja katsoo järjestelmän tämän vuoksi olevan sovellettavissa³¹⁶.

Saksalaisen ehdollisen syyttämättä jättämisen lausunnonantajat hylkäävät yksimielisesti. Kyseinen järjestelmä katsotaan niin suomalaiseen oikeuskulttuuriin sopimattomaksi kuin yleisen oikeustajun vastaiseksi. Kyseisen järjestelmän todetaan sotivan aineellisen totuuden periaatetta ja virallisperiaatetta vastaan sekä asettavan vastaajat eri asemaan taloudellisella perusteella.

8.1.4 MAHDOLLISESTI KÄYTTÖÖN OTETTAVAN JÄRJESTELMÄN SOVELTAMISALA RAJAAMINEN

Syytteestä sopimisen soveltamisalan rajoittamisen suhteen valtaosa lausunnonantajista on yhtä mieltä siitä, että lähtökohtaisesti soveltamisalaa ei tulisi epäiltyjen yhdenvertaisuuden ja järjestelmän oikeudenmukaisuuden vuoksi rajoittaa koskemaan jotain tiettyä rikostyyppiä. Sääntelyssä ei lausunnonantajien mielestä tulisi mainita yksityiskohtaisesti rikoksia, joihin syytteestä sopimista voidaan soveltaa, vaan soveltamisalan tulisi lähtökohtaisesti kattaa kaikki RL:n erityisessä osassa yksilöidyt rikokset.³¹⁷

Suurimmassa osassa lausuntoja todetaan, että suurimmat prosessiekonomiset hyödyt syytteestä sopimisella olisi luonnollisesti saavutettavissa vaikeasti selvitettävissä ja tutkin-

³¹⁵ KM 47/2010, s. 21.

³¹⁶ KM 47/2010, s. 73.

³¹⁷ Esimerkkeinä rikoksista, joihin syytteestä sopimista voisi soveltaa, mainitaan talousrikokset, huumausainerikokset sekä ympäristörikokset.

nallisesti aikaa vievissä rikoksissa. Lausunnoissa korostetaan kuitenkin, ettei rikoksen vaikea selvitettävyyks saa olla liian painava kriteeri syytteestä sopimisen soveltamisalaa harkittaessa. Lausunnonantajien käsitykset siitä, millaisiin rikoksiin syytteestä sopimista voitaisiin käyttää tai tosiasiallisesti tulotaisiin käyttämään eroavat välillä hyvinkin paljon toisistaan³¹⁸. Monet lausunnonantajista katsovat laajojen talousrikosasioiden olevan menettelyn suurin ja varteenotettavin sovellusalue³¹⁹. Syytteestä sopimisen soveltumisesta lieviin rikoksiin ei suurissa määrin otettu lausunnoissa kantaa³²⁰.

8.1.5 MUUT KEINOT PROSESSIEKONOMISEN TAVOITTEEN SAAVUTTAMISEKSI

Lausunnonantajilta tiedusteltiin muita mahdollisia (lainsäädännöllisiä tms.) keinoja syytteestä sopimisella tavoitellun hyödyn saavuttamiseksi. Lähes jokaisessa lausunnossa todetaan, ettei nykyisen lainsäädännön suomina mahdollisuuksia käytetä riittävän tehokkaasti hyväksi. Tarkastelu koskee erityisesti aiemmin mainittuja RL:n, ROL:n ja ETL:n säännöksiä, ja valtaosa lausunnonantajista toteaaakin, että kyseisten säännösten käyttöä tulisi lisätä ja niiden soveltamisalaa mahdollisuuksien mukaan laajentaa. Erityisiä keinoja mainitun tavoitteen saavuttamiseksi ei ehdoteta, vaan todetaan ainoastaan, että kyseisten lainsäädännössä jo olevien keinojen nykyistä parempia hyödyntämismahdollisuuksia tulisi selvittää ja sitä kautta saada keinot tehokkaammin käyttöön. Myös tässä yhteydessä tuodaan esiin tarve tunnustuksen aseman ja painoarvon tarkentamisesta ja täsmentämisestä.

³¹⁸ Osa lausunnonantajista katsoo talousrikokset juuri sellaisiksi laajoiksi ja vaikeasti selvitettäviksi rikoksiksi, joiden selvittämisessä syytteestä sopimisella saataisiin aikaan merkittäviä hyötyjä. Toiset taas ovat sitä mieltä, ettei syytteestä sopiminen soveltuisi talousrikoksiin juuri niiden sisältämien vaikeasti selvitettävien elementtien vuoksi. Lisäksi tuli esiin mielipiteitä, joissa suhtauduttiin talousrikoksiin yhtenä syytteestä sopimisen sovellusalueena muiden laajojen ja vaikeasti selvitettävien rikosten joukossa. Ks. esim. KM 47/2010, s. 77 ja 83–84.

³¹⁹ Mielestäni arviomuiston johdatteleva kysymyksenasettelu on tässä kohtaa saattanut osaltaan vaikuttaa lausunnoissa esitettyihin pohdintoihin. Vähemmän johdattelevalla kysymyksellä olisi voitu saada monipuolisempia tuloksia. Vaikutus ei kuitenkaan liene huomattava, sillä yleistä keskustelua syytteestä sopimisen käyttöön otosta juuri talousrikosten selvittämisessä on käyty jo ennen arviomuiston laatimista.

³²⁰ Kahdessa lausunnosta mainittiin nimenomaisesti syytteestä sopimisen soveltuminen lieviin rikoksiin. Toinen lausunnonantaja on sitä mieltä, että ns. lievät massarikokset (esim. rattijuopumus ja muut liikenne rikokset) tulisi sulkea sääntelyn ulkopuolelle, koska niissä epäillyn tunnustuksella ei ole käytännössä suurtakaan merkitystä rikoksen toteennäyttämiseksi. Toinen lausunnonantaja taas toteaa, että ainoat rikokset, joihin plea bargainingia voisi harkita sovellettavan, ovat lievät rikokset. Lausunnonantaja perustelee kantansa sillä, että lievissä rikoksissa intressi aineellisesti oikean lopputuloksen saavuttamiseen ei ole yhtä suuri kuin vakavimmissa rikoksissa. Ks. KM 47/2010, s. 78.

Keskeisimpinä keinoina lyhentää rikosprosessin kokonaiskestoja ja saavuttaa syytteestä sopimisella tavoiteltuja prosessiekonomisia hyötyjä nähdään myös syyttäjän ja esitutkintaviranomaisten yhteistyön kehittäminen entistä tehokkaammaksi sekä syyttäjän roolin vahvistaminen esitutkinnassa. Lausunnonantajat ehdottavat esimerkkeinä keinojen toteuttamisesta muun muassa tutkinnanjohtajuuden siirtämistä syyttäjälle tai erillisen konsultoivan syyttäjän viran perustamista suurimpiin poliisiyksiköihin.³²¹ Näiden keinojen avulla katsotaan saavutettavan prosessin kaikkien vaiheiden lyheneminen erityisesti sen kautta, että tutkinta ja resurssit saataisiin ohjattua jutun jatkokäsittelyn kannalta tarkoituksenmukaisimpaan suuntaan. Lisäksi yksittäisissä lausunnoissa tuodaan esiin myös joitakin muita prosessiekonomian kannalta olennaisiksi katsottuja seikkoja. Nämä ehdotukset koskevat esimerkiksi sovittelun laajempaa käyttöä sekä muutoksenhakumahdollisuuksien kehittämistä.³²²

Osa lausunnonantajista toteaa, että rikosprosessin nopeuttaminen onnistuu parhaiten lisäämällä oikeuslaitokselle annettuja resursseja.³²³ Lienee totta, että oikeuslaitoksen resurssit ovat liian pienet suhteessa sen tehtäviin ja että paras tapa ratkaista siitä aiheutuvat ongelmat olisi resurssien lisääminen, mutta edellä esitetyn näkökulman omaksumista lähtökohdaksi tulisi tässä yhteydessä harkita, sillä arviomuistion intressinähän on lausuntojen avulla ollut selvittää nimenomaan oikeuslaitoksen resursseja säästäviä menettelyjä.

8.1.6 YHTEENVETO

Kaiken kaikkiaan suurin osa lausunnonantajista suhtautuu oikeusjärjestelmäämme ehdotettuihin muutoksiin varauksellisesti, mutta mielenkiinnolla. Täysin kielteinen suhtautuminen jonkinlaisen syytteestä sopimisjärjestelmän sovelluksen käyttöönottamiseen rajoittuu yksittäistapauksiin. Valtaosa kannattaa, ja jopa vaatii, arviomuistiossa esitetyn asian perusteellista selvittämistä mieluummin kuin tyrmää sen alkuunsa.

³²¹ KM 47/2010, esim. s. 96–98.

³²² KM 47/2010, esim. s. 92. Eräs lausunnonantaja kokee lisäksi ongelmaksi yksityisten asianajajien usein suuriksi nousevat palkkiot. KM 47/2010, s. 98–99. Kyseinen argumentti on mielestäni tässä kohtaa jokseenkin perusteeton, sillä oikeusapulain mukaista oikeusapua saavan vastaajan avustajan palkkio muodostuu samoilla laissa ja asetuksessa määritellyillä perusteilla riippumatta siitä, onko kyseessä yksityinen asianajaja tai julkinen oikeusavustaja (valtioneuvoston asetus oikeusavun palkkioperusteista 24.4.2008/290 6 §: ”Tuntipalkkio on 100 euroa.”).

³²³ KM 47/2010, esim. s. 94–95.

Valtaosa lausunnonantajista on sitä mieltä, ettei mitään rikosta tulisi lähtökohtaisesti rajata soveltamisalueen ulkopuolelle. Yllättävää lausunnoissa on kuitenkin se, miten suuresti lausunnonantajien käsitykset syytteestä sopimiseen soveltuvista rikoksista joiltakin osin eroavat toisistaan, ja ettei edes lausuntopyynnön johdatteleva kysymyksenasettelu saanut aikaan yhtenäisempää lopputulosta.

Lausuntotiivistelmän heikkoutena siitä johtopäätöksiä tehtäessä voitaneen nähdä se, että lausuntopyyntöön saaduista vastauksista on välillä hyvinkin selkeästi huomattavissa vastauksenantajan asema rikosprosessissa. Tämä herättää epäilyjä vastauksenantajan kyvystä punnita ehdotetun syytteestä sopimisjärjestelmän toimivuutta, soveltuvuutta ja hyötyjä kokonaisuutta ajatellen. Toisin sanoen, osa vastauksenantajista on arvioinut vastauksessaan ainoastaan syytteestä sopimisjärjestelmän tuomia etuja ja aiheuttamia haittoja suhteessa omaan toimialueeseensa eikä suhteessa koko prosessiin, kuten tämän laajuista uudistusta suunniteltaessa tulisi tehdä.

Lausunnonantajat tuovat useasti lausunnoissaan esiin sen, miten hyviä keinoja jo nykyinen lainsäädäntömme tarjoaa rikosprosessin nopeuttamiseksi ja prosessista aiheutuvien haittojen ja kustannusten vähentämiseksi. Kyseisellä argumentoinnilla useat lausunnonantajat perustelevat sen, miksei ehdotettua syytteestä sopimisjärjestelmää tulisi ottaa käyttöön Suomessa. Annettujen lausuntojen perusteella ei jääne epäselväksi, että oikeudenkäyntien viivästyminen aiheutuvat ongelmat olisivat yleisen mielipiteen mukaan ratkaistavissa jo käytössä olevien lainsäädännöllisten ja muiden keinojen kehittämisen avulla. Tämän vuoksi herääkin kysymys, miksei olemassa olevia keinoja käytetä enempää, jos niiden avulla olisi saavutettavissa syytteestä sopimisella tavoitellut hyödyt? Siihen ei arviomuistiossa eikä lausunnoissa tarjota vastausta.

8.2 TYÖRYHMÄMIETINTÖ 87/2010: OIKEUSPROSESSIN PITKITTÄMISEN ESTÄMINEN.

8.2.1 ONGELMANASETTELU

Työryhmämietinnössä tarkastellaan oikeudenkäynnin viivytyksettömyyttä ja sen toteutumista Suomessa Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen asettamien vaatimusten ja Suomelle langettamien tuomioiden sekä rikosten määrän ja rikosprosessin keston kautta. Rikosprosessin on todettu Suomessa viivästyvän erityisesti talousrikosasioissa, ja viivästys kos-

kee yleensä kaikkia prosessin vaiheita. Lisäksi esitutkinta-aikojen on todettu olevan pitkiä myös joissakin muissa rikoksissa (esim. jotkin seksuaalirikokset, osa huumausainerikoksista, lapsiin kohdistuvat rikokset). Massarikosten osalta käsittelyn on todettu etenevän normaalia tahtia ja viivytysten oleva harvinaisia, minkä vuoksi työryhmä katsoo, että erityisesti näiden rikosten käsittelyä tulisi tehostaa ja siten vapautta resursseja vaativimpien rikosasioiden käsittelyyn.³²⁴

—
Työryhmä on mietinnössään kartoittanut viivästysten syitä³²⁵ ja päätenyt jakamaan viivästykset kolmeen ryhmään:

1) *Juttujen laatu (laajuus ja vaikeus)*. Vaativat rikosasiat ovat usein laadultaan sellaisia, että niiden käsittely rikosprosessissa vie pitkään riippumatta siitä, liittyykö niihin erityisiä viivästymistä aiheuttavia tekijöitä.

2) *Viranomaisten toimintatavat*. Viranomaisten menettelyyn saattaa liittyä sellaisia tekijöitä, jotka viivästyttävät asian etenemistä. Tällaisiksi on katsottu esimerkiksi viranomaisyhteistyöhön liittyvät puutteet, resurssien kohdentamiseen liittyvät ongelmat sekä viranomaisten toimenpiteiden viipyminen.

3) *Asianosaisten toiminta*. Esimerkiksi vastaajan ja muiden asianosaisten pakoilun tai vaikean tavoitettavuuden, kansainvälisen oikeusavun saamisen ja vastaajan pyrkimyksen viivyttää tutkintaa on katsottu olevan seikkoja, jotka aiheuttavat merkittäviäkin viivästyksiä jutun käsittelyyn.³²⁶

—
Edellä mainittujen viivästyksen syiden lisäksi mietinnössä katsotaan oikeusjärjestelmäämme liittyvän piirteitä, jotka itsessään pitkittävät käsittelyaikoja. Työryhmä korostaa tässä kohtaa viranomaisten suppeita valtuuksia luopua toimenpiteistä rikosprosessissa, kuten rajoittaa esitutkintaa tai jättää syyttämättä. Lisäksi se kritisoi hyvinkin rohkeasti laa-

³²⁴ OMML 87/2010, s. 22–24.

³²⁵ Oikeudenkäyntien viivästymisten syitä on pohdittu myös KKO:n selvityksessä perustuslakivaliokunnalle 14.10.2009, alkaen s. 5 ja VKSV 2009, s. 6–10.

³²⁶ OMML 87/2010, s. 23.

jaa muutoksenhakumahdollisuutta sekä oikeusturvan ja aineellisen totuuden vaatimuksien asettamista nykyiselle verraten korkealle tasolle.³²⁷

8.2.2 TYÖRYHMÄN EHDOTUKSET

Työryhmä esittää useita ehdotuksia oikeudenkäyntien viivästymisen estämiseksi tehtäviksi toimenpiteiksi. Ehdotukset on jaettu neljään kategoriaan:

- 1) rikosten ennalta ehkäiseminen
- 2) voimavarat ja tulosohjaus
- 3) prosessien keston suoraan vaikuttavat toimenpiteet
- 4) toimenpiteet, joilla on välillisiä vaikutuksia oikeudenkäyntien keston.

Ensimmäisessä kategoriassa työryhmä katsoo oikeudenkäyntien viivästyksen kannalta olennaisimpana rikostorjunnan osa-alueena talousrikosten torjunnan. Mietinnössä mainitaan käyttökelpoisimmaksi työkaluksi talousrikosten vähentämisessä valtioneuvoston talousrikollisuuden torjuntaohjelmat, ja ehdotetaan uuden (kuudennen) torjuntaohjelman valmistelua ja toteuttamista.³²⁸

Toisessa kategoriassa käsitellään ensin vuoden 2011 talousarvioesityksessä poliisille, syyttäjälaitokselle sekä tuomioistuimille budjetoituja määrärahoja. Työryhmä ehdottaa ensiksi resurssien lisäämisen sijaan budjetoitujen resurssien kohdentamista vaativien rikosten käsittelyyn kaikissa viranomaisissa, millä turvataan riittävät henkilöresurssit kyseisten rikosten hoitamiseen.³²⁹

Toiseksi käsitellään oikeudenkäyntien keston liittyviä tulostavoitteita, ja todetaan rikosprosessin kokonaiskeston seurantajärjestelmät puutteellisiksi. Kyseisen havainnon pohjalta ehdotetaan rikosprosessin keston seurantajärjestelmää kehitettäväksi siten, että prosessin kokonaiskesto ja kesto eri vaiheissa voidaan kattavasti seurata esitutkinnan aloitamisesta lainvoimaiseen tuomioon. Lisäksi ehdotetaan, että seurantajärjestelmästä saa-

³²⁷ OMML 87/2010, s. 24.

³²⁸ OMML 87/2010, s. 28.

³²⁹ OMML 87/2010, s. 28–31.

tua tietoa käytetään viranomaisten tulosoikeuksissa rikosprosessin keston lyhentämiseksi. Tässä yhteydessä käsitellään myös poliisiorganisaation siirtämistä hallinnollisesti oikeusministeriön alaisuuteen. Työryhmä kokee kyseisen uudistuksen sen puolesta esitetyistä perusteluista huolimatta tarpeettomaksi. Se katsoo, että oikeusministeriön, sisäasiainministeriön ja keskusvirastojen kesken pidettävät, rikosprosessiin osallistuvien viranomaisten tavoitteita koordinoivat säännölliset tapaamiset ovat riittäviä toimenpiteitä prosessin keston kannalta tavoitellun lopputuloksen saavuttamiseksi.³³⁰

Kolmas kategoria sisältää prosessin kannalta käytännönläheisimmät uudistusehdotukset. Tässä kategoriassa otetaan kantaa prosessin osallisten nykyisen lainsäädännön sallimiin toimintamahdollisuuksiin sekä niiden kehittämistarpeisiin, ja tarkastellaan rikosasioiden käsittelyn koordinoimista ja prosessin käytäntöjen kehittämisen liityntöjä oikeudenkäyntien viivästymiseen. Lisäksi käsitellään syyttäjien alueellisen toimivallan sekä prosessin keskeisten toimijoiden³³¹ koulutuksen ja erikoistumisen vaikutuksia käsittelyn viivytyksettömyyteen.³³² Omana kohtanaan tarkastellaan myös lapsiin kohdistuvien rikosten käsittelyä, joissa esitutkinnan on todettu usein kestäväksi poikkeuksellisen pitkään.

Työryhmä käsittelee ensin ETL:n mahdollistamaa tutkinnan rajoittamista ja lopettamista sekä ROL:n säännöksiä syyttämättä jättämisestä. Lisäksi työryhmä ottaa tässä kohtaa kantaa syytteestä sopimisen käyttöönottoon Suomessa. Työryhmä katsoo talousrikosten soveltuvan parhaiten syytteestä sopimismenettelyyn, ja että niiden selvittämisessä syytteestä sopimisella olisi saavutettavissa suurimmat hyödyt.³³³

Syytteestä sopimisen yhteydessä työryhmä käsittelee Suomessa jo käytössä olevia syytteestä sopimisen kaltaisia toimintamahdollisuuksia eli RL 6 lukuun sisältyviä rangaistuksen lieventämis- ja tuomitsematta jättämisperusteita. Tässä kohtaa todetaan, että kyseisiä säännöksiä sovelletaan hyvin harvoin. Lievien rikoksien osalta todetaan, että summaaris-

³³⁰ OMML 87/2010, s. 31–33.

³³¹ Tarkoitan tässä prosessin keskeisillä toimijoilla prosessissa virkansa puolesta keskeisessä asemassa olevia eli poliiseja, syyttäjiä ja tuomareita.

³³² OMML 87/2010, s. 38–39. Poliisille, syyttäjille ja tuomareille annettavalla koulutuksella ja yhteisillä tapaamisilla todetaan olevan tärkeä merkitys rikosasioiden viivytyksettömän käsittelyn onnistumiselle. Myös asianosaisten avustajilla todetaan olevan merkittävä rooli rikosasian käsittelyn sujuvuuden kannalta, ja heillekin tulisi tarjota aiheeseen liittyvää koulutusta.

³³³ OMML 87/2010, s. 34–35.

ten menettelyjen käytöllä voidaan saada aikaan välillisiä vaikutuksia viivästymisongelmien ratkaisemiseen.³³⁴

—

Työryhmän mielestä rikosprosessia tulee rajata mahdollisimman aikaisessa vaiheessa, jotta voidaan vaikuttaa prosessin keston ja vähentää työmäärää. Esitutkinta pitäisi työryhmän mukaan pystyä nykyistä paremmin kohdentamaan laajojen tapausten törkeimpiin rikoksiin sekä rajata lievempiä rikoksia tutkinnan ulkopuolelle. Mietinnössä korostetaan tunnustuksen merkityksen lisäämistä esitutkinnan rajoittamisessa, ja todetaan sen olevan toteutettavissa vaarantamatta asianosaisten oikeusturvaa tai rikosoikeusjärjestelmän uskottavuutta.³³⁵

—

Työryhmän mielestä tulee selvittää tarkemmin, millaisia mahdollisuuksia on rajata esitutkintaa nykyistä voimakkaammin. Selvityksessä tulisi arvioida, miten esitutkinnan rajoittamissäännösten soveltamisalaa voitaisiin lievien rikosten osalta laajentaa sekä millainen merkitys epäillyn tunnustukselle voidaan törkeimpien rikosten kyseessä ollessa antaa. Lisäksi tulisi arvioida tunnustuksen asemaa syytteen nostamisessa sekä rangaistuksen mittaamisessa. Mietinnössä ehdotetaan näiltä osin erillisen työryhmän asettamista selvittämään mahdollisuudet esitutkinnan rajoittamisen laajentamiseen sekä syytteestä sopimiseen.³³⁶

—

Toiseksi työryhmä tarkastelee rikosasioiden ohjautumista oikeiden viranomaisten käsiteltäviksi. Työryhmä toteaa viivytyksiä aiheutuvan, mikäli saman tekijän rikoksia on käsiteltävänä useissa eri viranomaisissa ja viranomaisten sisällä eri yksiköissä tai asiassa on epäselvyyksiä siitä, mille viranomaiselle asian käsittely kuuluu. Mietinnössä ehdotetaan poliisin ja syyttäjälaitoksen rikosasioiden käsittelyn koordinoitua tukevien järjestelmien kehittämistä kattaviksi ja yhteensopiviksi sekä rikosasioiden käsittelyn keskittämisen lisäämistä syyteharkintavaiheessa. Työryhmä katsoo kyseisellä toimintatapojen kehittämisellä voita-

³³⁴ OMML 87/2010, s. 35. Summaaristen menettelyjen osalta ks. myös s. 44–45.

³³⁵ OMML 87/2010, s. 35. Työryhmä katsoo syytteestä sopimisen soveltuvan laajimmassa muodossaan huonosti suomalaiseen oikeusjärjestelmään, mutta toteaa sillä kuitenkin olevan saavutettavissa olennaisia hyötyjä erityisesti juuri esitutkinnan rajaamisen kautta. Mietinnössä kannatetaan tunnustuksen aseman vahvistamista myös rangaistuksen mittaamisessa, jotta epäillyllä olisi riittävä kannustin tunnustaa tekonsa ja siten osaltaan helpottaa ja nopeuttaa prosessia.

³³⁶ OMML 87/2010, s. 35.

van parantaa erityisesti laajojen rikosasioiden käsittelyedellytyksiä esitutkinnassa ja syyteharkinnassa.³³⁷

—
Syyttäjien alueellisen toimivallan osalta mietinnössä todetaan, että hallituksen eduskunnalle antaman syyttäjälaitosta koskevan esityksen mukainen syyttäjien toimivallan laajentaminen koko maahan tehostaisi laajojen rikosasioiden käsittelyä, koska syyttäjä olisi lain mukaan toimivaltainen käsittelemään kaikki samaan kokonaisuuteen liittyvät rikosasiat tekopaikasta riippumatta.³³⁸ Työryhmä pitää esitystä muiltakin osin tehokkaana ja tarkoituksenmukaisena, ja ehdottaa uutta lakia syyttäjälaitoksesta saatettavaksi voimaan.³³⁹

—
Rikosprosessissa keskeisessä asemassa olevien viranomaisten koulutuksesta ja erikoistumisesta sekä lapsiin kohdistuvien rikosten käsittelystä lausutaan lyhyesti. Ensimmäisen osalta todetaan, että poliiseille, syyttäjille, tuomareille ja asianosaisten avustajille järjestettävän koulutukseen tulisi sisällyttää oikeudenkäyntien viivästymiseen liittyvät kysymykset. Erityisesti nämä tulisi kytkeä uudistetun esitutkinta- ja pakkokeinolainsäädännön voimaantuloon liittyvään koulutukseen. Jälkimmäisen osalta ehdotetaan sovittavaksi poliisin, lastensuojeluviranomaisten ja terveydenhuoltoviranomaisten yhteisistä toimintamalleista lapseen kohdistuvien rikosten käsittelyssä siten, että esitutkinta voidaan toteuttaa joutuisasti.³⁴⁰

—
Rikosprosessin käytäntöjen kehittämistä pohdittaessa tuodaan esiin tarpeet prosessin viivästysten kirjaamisen ja istuntojen peruuntumisen ehkäisemisen kehittämiseen. Esimerkiongelmana mainitaan molemmissa tapauksissa vastaajan pakoilu ja tavoittamattomuus. Viivästysten kirjaamisen osalta tuodaan esiin kyseisen toiminnan vaikutus EIT:n oikeuden-

³³⁷ OMML 87/2010, s. 36–37. Työryhmä tuo tässä kohtaa esiin myös valtakunnansyyttäjänvirastossa selvityksessä ja valmisteilla olevat syyttäjätöiminnan valtakunnalliseen koordinointiin sekä kaikkien rikosasioiden käsittelyketjuun kuuluvien viranomaisten yhteistyöhön liittyvät hankkeet.

³³⁸ HE 286/2010 vp., s. 11–13. Uudistuksen keskeisinä tavoitteina on, että säädökset vastaisivat perustuslain asettamia vaatimuksia ja mahdollistaisivat syyttäjätöiminnan kehittämisen tulevaisuudessa. Toimivallan laajentamisen osalta todetaan, että alueellisesti rajoitettu toimivalta on hankaloittanut niin esitutkintayhteistyötä kuin syyttäjän toimintaa prosessin muissakin vaiheissa. Valtakunnallinen toimivalta edistäisi juttujen keskittämistä jo esitutkintavaiheessa ja nopeuttaisi rikosprosessia. Koko maan kattavan toimivallan katsotaan myös parantavan henkilöstön mahdollisuuksia erikoistua, koska esimerkiksi talousrikossyyttäjän toimivalta ei olisi sidottu yksittäisen viraston toimialueeseen, vaan hän voisi saada hoitaakseen talousrikosasioita laajemmalla alueella. Tämä edistäisi osaltaan syyttäjien nykyistä tasapuolisempia mahdollisuuksia palkkaukselliseen kehitykseen, jonka tiettyihin asiaryhmiin erikoistuminen mahdollistaa.

³³⁹ OMML 87/2010, s. 38.

³⁴⁰ OMML 87/2010, s. 38–39.

käyntien viivästyminen koskevassa ratkaisuharkinnassa. Työryhmä katsoo, että vastaajan tavoittamattomuuteen ja tavoittamisen edistämiseen liittyvät tapahtumat tulisi systemaattisesti kirjata, jotta tulisi helpommaksi osoittaa, ettei viivästyminen ole johtunut viranomaisen toiminnasta. Kirjaamiskäytäntöjen yhtenäistämiseksi ja parantamiseksi ehdotetaan, että poliisihallitus ja valtakunnansyyttäjänvirasto antavat ohjeen esitutinnan ja syyteharkinnan viivästyminen syiden kirjaamisesta. Viivästyminen syyt tulee kirjata myös tuomioistuimissa. Istuntojen peruuntumisen ehkäisemistä pohdittaessa esitetään, että mahdollisuus sallia esitutinnan päättymisen jälkeinen televalvonta pakoilevien vastaajien saamiseksi oikeudenkäyntiin selvitetään.³⁴¹

Mietinnössä sivutaan viranomaisten yhteistyön tehostamista aikaisemmin selvittäneiden työryhmien ehdotuksia rikosprosessin jouduttamiseksi ja ehdotetaan niiden mukaisia toimia jatkettavaksi. Rajat ylittävien rikosasioiden osalta todetaan, että niiden käsittely on nopeutettavissa syyttäjän ja poliisin välisen yhteistyön tehostamisella kyseisissä asioissa, jolloin käytettävissä olevat kansainväliset työvälineet saadaan tehokkaasti kohdistettua rikosprosessin kannalta olennaisiin kysymyksiin.³⁴²

Viimeinen kategoria käsittää välilliset vaikutukset oikeudenkäynnin keston. Tässä kategoriassa työryhmä käsittelee vireillä olevaa tietojärjestelmäuudistusta, jolla on tarkoitus saada aikaan poliisin sekä muiden turvallisuus- ja oikeusviranomaisten toimintaa tehostava ja yhtenäistävä tietoturvallinen tietojärjestelmä. Järjestelmällä on tarkoitus mahdollistaa sähköinen poikkihallinnollinen yhteistyö kyseisten viranomaisten välillä sekä tarjota kansalaisille sähköiset asiointipalvelut näihin viranomaisiin.³⁴³ Lisäksi ehdotetaan, että lievät verorikokset säädettäisiin käsiteltäviksi pääsääntöisesti hallinnollisessa menettelyssä rikospro-

³⁴¹ OMML 87/2010, s. 39–40. Istuntojen peruuntumisen osalta todetaan, että puolet peruuntumisista on johtunut siitä, ettei vastaaja joko ole saapunut istuntoon tai häntä ei ole saatu haastettua. Työryhmä näkee hyödyllisenä keinona pakoilevan henkilön tavoittamiseksi sen, että hänen matkapuhelimensa tai muu telepäälaitteensa voitaisiin paikantaa. Työryhmä kuitenkin katsoo, ettei kyseisen paikantamismahdollisuuden salliminen ole perusoikeusnäkökulmasta täysin ongelmaton, minkä vuoksi asia vaatii vielä lisäselvitystä.

³⁴² OMML 87/2010, s. 40–41.

³⁴³ OMML 87/2010, s. 42.

sessin sijaan ja että joidenkin massatapahtumien yhteydessä käytetyn nopeutetun rikosprosessin laajemmista käyttömahdollisuuksista laaditaan analyysi³⁴⁴ ³⁴⁵.

Työryhmä on laatinut mietintönsä liitteeksi taulukon, jossa se on luokitellut edellä esiteltyjen ehdotuksiansa merkityksen oikeudenkäyntien viivästymisen kannalta. Työryhmä on käyttänyt ehdotuksiansa merkityksien luokittelussa jaottelua ”suuri, kohtalainen, pieni”.³⁴⁶ Työryhmän ehdotukset jakaantuivat koko lailla tasan eri ryhmiin: kaikista 19:sta ehdotuksesta katsottiin merkitykseltään suureksi kuusi ehdotusta, kohtalaiseksi seitsemän ehdotusta ja pieneksi loput kuusi ehdotusta.

Oikeudenkäyntien viivästymisen kannalta merkityksellisimmiksi³⁴⁷ toimenpiteiksi työryhmä katsoo kuudennen talousrikollisuuden torjuntaohjelman valmistelun ja toteuttamisen, riittävien henkilöresurssien turvaamisen vaativien rikosasioiden käsittelyyn, rikosprosessin keskon seurantajärjestelmästä saatujen tulosten käytön viranomaisten tulosohjauksessa, suunnitellun tietojärjestelmä uudistuksen toteuttamisen, aiempien työryhmien ehdotusten toteuttamisen sekä lapsiin kohdistuvien rikosten tehokkaammaksi selvittämiseksi ehdotetun esitutkintayhteistyön toteuttamisen.

8.2.3 YHTEENVETO

Oikeus- ja sisäasiainministeriön asettama työryhmä tarkastelee mietinnössään oikeudenkäynnin viivästymistä ja siihen johtavia tekijöitä kohtalaisen laaja-alaisesti. Kaikkiaan mietintö sisältää suhteellisen paljon kehittämisehdotuksia, vaikka suurimmaksi osin työryhmän antamat ehdotukset koskevatkin jo käynnistettyjen uudistusten ja selvitysten jatkamista ja toteuttamisen turvaamista. Työryhmän kehittämisehdotukset painottuvat pitkälti esitutkintavaiheeseen ja sen tehostamiseen. Mietinnöstä ei juuri ole löydettävissä prosessin myöhempiä vaiheita koskevia kehitysehdotuksia, viranomaisten välistä yhteistyötä koskevia osioita lukuun ottamatta.

³⁴⁴ Kyseisessä analyysissä tulisi työryhmän mukaan lausua ainakin menettelyn hyödyistä, sopivasta käyttöalasta, käytön edellytyksistä, ongelmista sekä käytännön työtavoista. Työryhmä käyttää menettelystä nimitystä ”yhden kosketuksen periaate”.

³⁴⁵ OMML 87/2010, s. 42–44.

³⁴⁶ OMML 87/2010, taulukot s. 47–49.

³⁴⁷ Katson tässä kohtaa tarkoituksenmukaiseksi yksilöidä ainoastaan oikeudenkäyntien viivästymisen kannalta merkitykseltään suuriksi katsotut ehdotukset. Muiden luokkien osalta ks. OMML 87/2010, s. 47–49.

Työryhmän mukaan suurimmat oikeudenkäyntien viivästymiseen johtavat ongelmat ovat viranomaisten puutteellinen yhteistyö sekä viranomaisille laissa annettujen toimintamahdollisuuksien riittämättömyys. Suurin osa työryhmän esittämistä ehdotuksista koskeekin eri viranomaisten välisen kommunikaation ja muun yhteistyön kehittämistä ja vahvistamista. Lisäksi työryhmä pyrkii ehdotuksillaan laajentamaan erityisesti syyttäjän ja poliisin mahdollisuuksia tehdä tutkittavan tapauksen kannalta merkittävämpiä toimenpiteitä jo esitutkintavaiheessa.

8.3 KOKOAVIA NÄKÖKULMIA KÄSITELLYISTÄ MIETINNÖISTÄ³⁴⁸

Molemmissa mietinnöissä on pyritty ratkaisemaan lähtökohtaisesti samoja ongelmia hie-
man eri näkökulmasta. KM 47/2010 tarkastelee menettelyä, joka säästäisi kaikkia rikos-
prosessin resursseja, mukaan lukien aikaa. OMML 87/2010 puolestaan pyrkii löytämään
ratkaisun ainoastaan oikeudenkäyntien viivästymiseen. Lisäksi KM 47/2010 on esitystaval-
taan hyvin teoreettinen, kun taas OMML 87/2010:ssa omaksuttu lähestymistapa on käy-
tännönläheisempi.

Mietinnöissä perustellaan osa asioista samoin argumentein, mutta joissakin asioissa on huomattavissa päällekkäisyyksiä ja jopa ristiriitaisuuksia. Esimerkkinä mainittakoon, että KM 47/2010:ssa tarkastellaan resurssiensäästömahdollisuuksia koko rikosprosessissa, kun taas OMML 87/2010 keskittyy kehittämään ainoastaan esitutkintavaihetta. Viranomaisten välistä yhteistyötä kehitettäessä puolestaan KM 47/2010:ssa tarkastelu ja ehdotukset kohdistetaan poliisin ja syyttäjän väliseen yhteistyöhön ja vastaavasti OMML 87/2010:ssa kehitellään tuomioistuinlaitostakin koskevia uudistuksia. Yhtä mieltä mietinnöissä ollaan siitä, että tunnustuksen asemaa ja painoarvoa tulee harkita uudelleen.

Syytteestä sopimisen soveltamisalueesta mietinnöissä lausutaan jokseenkin samalla tavalla. KM 47/2010:ssa yhdeksi suurimmista ja todennäköisimmistä soveltamisalueista katsotaan talousrikokset ja OMML 87/2010:ssa syytteestä sopimista suunnitellaan juuri talousrikosten tutkintaa varten. Huomattava on kuitenkin se, että KM 47/2010:ssa on myös esitetty voimakkaita vasta-argumentteja syytteestä sopimisen soveltamisesta talousrikoksiin sekä esitetty lähtökohdaksi syytteestä sopimisen soveltuminen kaikkiin rikoksiin. OMML

³⁴⁸ Tästä eteenpäin viitataan mietintöihin selkeyden vuoksi lyhenteillä KM 47/2010 ja OMML 87/2010.

87/2010:ssa taas ei ole lainkaan otettu kantaa syytteestä sopimisen soveltumisesta muihin kuin talousrikoksiin.

Eroja käsitellyissä muistiossa omaksutuissa kannoissa voidaan nähdä myös suhtautumisessa oikeuslaitoksen käytössä oleviin resursseihin. Osa KM 47/2010:n lausunnonantajista totesi resurssien lisäämisen olevan ainoa keino nopeuttaa rikosprosessia. OMML 87/2010:ssa ei puolestaan nähty tarpeelliseksi nimenomaisesti lisätä oikeuslaitokselle budjetoitavia resursseja, vaan tärkeämmäksi keinoksi oikeudenkäyntien viivästymisen estämiseksi nähtiin olemassa olevien resurssien tarkempi kohdentaminen vaikeasti selvitettäviin ja laajoihin rikoksiin.

Yhteisenä johtopäätöksenä molemmista mietinnöistä voitaneen tehdä se, että yleinen suhtautuminen syytteestä sopimiseen on muodostumassa entistä myönteisemmäksi. Kannanmuutos on huomattavissa erityisen selkeästi verrattaessa myöhemmin annetusta OMML 87/2010:sta ilmenevää kantaa aiemmin laaditun KM 47/2010:n asennoitumiseen, sillä myöhemmässä muistiossa ei syytteestä sopimista vastaan puhuvia seikkoja juurikaan tuoda esiin. OMML 87/2010:ssa edellytetään ainoastaan sen selvittämistä, missä laajuudessa syytteestä sopiminen voidaan ottaa käyttöön eikä kyseenalaisteta lainkaan, voiko menettelyn ylipäätään ottaa käyttöön. Kannanmuutos on tässä kohtaa huomattava ottaen huomioon kyseessä olevien mietintöjen julkaisuvälin, joka on ainoastaan noin puoli vuotta³⁴⁹.

³⁴⁹ KM 47/2010 on julkaistu 13.5.2010 ja OMML 87/2010 31.12.2010.

EMPIIRINEN OSA

9 KYSELYTUTKIMUS SYYTTEESTÄ SOPIMISESTA SUOMESSA

Olen tutkimukseeni liittyen tehnyt kyselyn syytteestä sopimisen soveltumisesta suomalaiseseen oikeusjärjestelmään. Kysely on suunnattu asianajajille ja kihlakunnansyyttäjäille, ja se on toteutettu lähettämällä aihepiiriä koskeva kysymyslomake (liite 2) kaikkiaan 21 taholle eri puolilla Suomea. Kyseisistä tahoista 11 oli kihlakunnansyyttäjiä³⁵⁰ ja 10 asianajajia. Kysymyslomakkeen ohessa lähetetyssä saatekirjeessä (liite 1) kerrottiin lyhyesti tutkimuksesta ja kyselyn kannalta olennaisista ulkomaiden plea bargain -järjestelmistä.

Kysymyslomakkeet lähetettiin lokakuun 2010 alussa ja vastausaikaa annettiin yksi kuukausi. Kaikki kysymyslomakkeet eivät kyseisen kuukauden aikana palautuneet, joten kyselyn kohteena olevia tahoja muistutettiin kyselystä sähköpostitse. Ensimmäinen muistutusviesti lähetettiin marraskuun puolessa välissä, ja vastauksen määräpäivä asetettiin joulukuun alkuun. Toinen muistutusviesti lähetettiin vuosien 2010 ja 2011 vaihteessa.

Edellä esiteltyjen toimien jälkeen kyselyitä saatiin loppujen lopuksi takaisin kaikkiaan seitsemän. Viisi vastaajista oli syyttäjiä ja kaksi asianajajia. Analysoin seuraavaksi kyselyyn saamiani vastauksia teemoittain siten, että aluksi käsittelen yleistä mielipidettä ja suhtautumista koskeviin kysymyksiin saatuja vastauksia, toiseksi keskityn järjestelmän ja toimintatapojen nykytilaa kuvaaviin kysymyksiin ja viimeiseksi analysoin nykyisen järjestelmän kehittämistä koskevia kysymyksiä. Käsittelen jokaisen teeman aluksi ensin asianajajilta saamiani vastauksia ja sitten syyttäjien vastauksia. Lisäksi vertailen asianajajien ja syyttäjien esittämiä näkökulmia toisiinsa.

Saatujen vastauksien vähäisen määrän vuoksi ei ole asianmukaista yleistää tutkimuksen tuloksia kuvaamaan ammattikuntien yleistä mielipidettä. Tämän vuoksi esittämäni yleistyksset koskevat ainoastaan kyselyyn vastanneita yksittäisiä tahoja.³⁵¹

³⁵⁰ Tästä eteenpäin käytän yksinkertaisuuden vuoksi termiä ”syyttäjä”.

³⁵¹ Kun kerron yleisesti asianajajien ja syyttäjien mielipiteistä, tarkoitan siis ainoastaan kyselyyn vastanneita tahoja.

9.1 YLEINEN SUHTAUTUMINEN SYYTTEESTÄ SOPIMISEEN

Kyselyyn vastanneet asianajajat suhtautuvat syytteestä sopimiseen myönteisesti, ja toteavat, että syytteestä sopimisella olisi joissakin heidän hoitamistaan tapauksista saavutettu huomattavia resurssisäästöjä. Toinen asianajajista katsoo, että syytteestä sopiminen olisi ollut hyödyllinen menettelytapa laajoissa huumausainetapauksissa, joissakin talousrikosjutuissa sekä tapauksissa, joissa on ollut erimielisyyksiä rikoksen tekemuodosta. Hänen mukaansa oikeudenkäynneistä aiheutuneet kustannukset olisivat pienentyneet huomattavasti, koska hovioikeusvaihe olisi monessa tapauksessa vältetty kokonaan.

Toinen asianajajista puolestaan näkee sopimismenettelyn hyödyllisenä erityisesti oikeudenkäynnin esikysymysten, kuten vanhentumista koskevien kysymysten, ratkaisemisessa sekä harkittaessa osittaista syytteestä luopumista. Hän katsoo, että edellä kuvattu menettely vähentäisi tarvittavan työpanoksen määrää, mikä puolestaan pienentäisi asianajokustannuksia. Vastauksenantajan mukaan sopimismenettely myös nopeuttaisi pääkäsittelyä, koska todistelun määrä vähenisi.

Syyttäjät suhtautuvat syytteestä sopimiseen asianajajia pidättyvämmiin. Yleinen suhtautuminen näyttäisi olevan enemmän negatiivista kuin positiivista, mutta asian perusteellinen selvittäminen katsotaan tarpeelliseksi. Pidättyvä suhtautuminen johtuu vastauksenantajien mukaan siitä, että menettely on uusi ja suomalaisen rikosoikeusjärjestelmän näkökulmasta tarkasteltuna tuntematon. Lisäksi menettely nähdään ongelmallisena osapuolten tasa-arvon kannalta.

Maltillisesta suhtautumisestaan huolimatta neljä viidestä syyttäjistä katsoo, että syytteestä sopiminen olisi ollut hyödyllinen ja toivottava menettelytapa joissain heidän hoitamista tapauksista. Esimerkkitaapauksina mainitaan useita tekoja sisältäneet tapaukset, joissa osa teoista on ollut näytöllisesti selviä; tilanteet, joissa liikutaan tavallisen ja kvalifioidun tekemuodon rajalla sekä tilanteet, joissa sovittelu on mahdollinen. Valtaosa syyttäjistä katsoo, että syytteestä sopiminen olisi tuonut edellä mainituissa tilanteissa selviä sekä ajallisia että taloudellisia resurssisäästöjä etenkin pääkäsittelyn ja syyteharkinnan osalta. Ajalliset resurssisäästöt olisivat syyttäjien arvion mukaan olleet muutamasta tunnista useaan kuukauteen.

9.2 NYKYJÄRJESTELMÄ JA TÄMÄNHETKISET TOIMINTAPERIAATTEET

Kumpikaan kyselyyn vastanneista asianajajista ei ole *esitutkintavaiheessa* neuvotellut vastapuolella olevan syyttäjän kanssa tapaukseen liittyvistä asioista. *Syyteharkintavaiheessa* puolestaan molemmat asianajajat ovat muutaman kerran olleet osallisina riitaisten kysymysten selvittämiseksi järjestetyissä neuvotteluissa, eivät kumpikaan kuitenkaan viimeisen vuoden aikana.

Syyteharkintavaiheessa järjestettyihin neuvotteluihin ovat osallistuneet lähtökohtaisesti syyttäjä ja vastaajan avustaja. Toisinaan mukana on ollut myös asianomistajan avustaja. Aloite neuvotteluihin on toisen vastauksenantajan mukaan tullut aina asianajajalta³⁵². Toisen vastaajaan mukaan neuvotteluista on sovittu yhteisesti syyttäjän ja (vastaajan) avustajan välillä. Neuvotteluissa on keskusteltu ja sovittu asian oikeudelliseen arviointiin liittyvistä asioista. Vastauksenantajat mainitsevat esimerkkeinä näyttöä, vanhentumista, lisätutkinnan tarvetta sekä kvalifiointiperusteita koskevat kysymykset. Neuvottelut ovat osassa tapauksista selkeyttäneet ja nopeuttaneet asian käsittelyä ja etenemistä sekä vähentäneet kustannuksia. Osassa tapauksista vaikutuksia ei vastausten mukaan ole ollut havaittavissa. Tapauksissa, joissa päästiin yhteisymmärrykseen neuvotteluista seikoista, osapuolet ovat toimineet sovitun mukaisesti.

Toinen kyselyyn vastanneista asianajajista on ollut osana käytäntöä, jossa syyttäjä on lähettänyt syyteluonnoksen hänelle kommentoitavaksi. Kyseinen asianajaja pitää tällaista käytäntöä hyvänä menettelytapana. Molemmat vastauksenantajat katsovat lisäksi, että rikosasioiden käsittelyssä tulisi käyttää enemmän suullista valmistelua riitaisten ja riidattomien kysymyksien sekä osapuolten näkemysten selvittämiseksi.

Kyselyyn vastanneiden asianajajien mukaan vastaajan tunnustukselle ei juurikaan anneta vaikutusta rangaistusta mitattaessa. Tunnustuksen huomioon ottamiseen vetoaa lähinnä vastaajan avustaja.

Syyttäjistä vain yksi viidestä toteaa joskus neuvotelleensa avustajien kanssa tapaukseen liittyvistä kysymyksistä jo *esitutkintavaiheessa*. Neuvotteluissa on keskusteltu lähinnä lisätutkinnan tarpeesta. Vastauksissa todetaan myös, että erillisten neuvottelujen sijaan riitai-

³⁵² Olettaisin, että vastaajan avustajalta. Tätä vastauksenantaja ei kuitenkaan eritellyt.

set ja riidattomat kysymykset on pyritty jaottelemaan esitutkintaa seuraavan loppulausuntomenettelyn avulla.

Syyteharkintavaiheessakaan ei neuvotteluja³⁵³ syyttäjän ja muiden osapuolten välillä ole järjestetty kuin eräitä yksittäisiä kertoja. Aloite on näissä tapauksissa tullut syyttäjältä tai neuvottelujen järjestämisestä on sovittu yhteisesti. Neuvotteluissa on yleensä ollut mukana syyttäjä ja vastaajan avustaja, ja harvoin myös vastaaja. Neuvotteluissa on keskusteltu näytöstä, lisätutkinnan tarpeesta, vahingonkorvauksen määrästä, syyttämättäjättämismahdollisuuksista sekä tekemuodon valinnasta. Mikäli neuvotteluissa on päästy sopimukseen joidenkin käsiteltyjen asioiden osalta, on sopimukset yleensä pidetty eikä sovituista asioista ole useimmiten tarvinnut erikseen esittää todistelua pääkäsittelyssä. Neuvottelut ovat tapauksissa, joissa asioista on saanut sovittua, vähentäneet todistelun tarvetta ja siten nopeuttaneet pääkäsittelyä.

Suullisen valmistelun osalta syyttäjät toteavat sen olevan hyvä menettely etenkin laajojen asioiden käsittelyä ajatellen. Tässä kohtaa ovat alueelliset erot käytäntöjen osalta ehkä suurimmillaan. Osan mukaan suullista valmistelua käytetään paljon, ja he pitävät sitä hyvin tärkeänä osana tuomioistuinkäsittelyä, etenkin laajoissa talousrikoksissa. Toiset puolestaan toteavat kokeilleensa joitakin harvoja kertoja suullisen valmistelun järjestämistä huonoin lopputuloksin.

Kukaan kyselyyn vastanneista syyttäjistä ei ole lähettänyt syyteluonnosta vastaajan avustajalle kommentoitavaksi, ja noin puolet toteaa kyseisen menettelyn tarpeettomaksi. He perustelevat kantaansa sillä, ettei vastaajan avustajan intressissä ole auttaa syyttäjää ja että riidattomat ja riitaiset seikat saadaan eroteltua muutenkin. Toinen puoli suhtautuu asiaan hieman avarakatseisemmin. He toteavat, että kuvatulainen menettely voi toimia joissakin tilanteissa ja se voi esimerkiksi ”pakottaa” vastapuolen antamaan paremman loppulausunnon esitutkinnan johdosta.

Vastaajan tunnustuksen ja muun oman rikoksen selvittämisen vaikutuksista tuomittavaan rangaistukseen valtaosa syyttäjistä on samoilla linjoilla kyselyyn vastanneiden asianajajien kanssa. Tunnustuksen huomioon ottamisen rangaistuksen lieventämisperusteena tode-

³⁵³ Eräs vastauksenantajista toteaa, ettei ole järjestänyt neuvottelua avustajien kanssa, koska niissä ei voida sopia mitään osapuolia sitovasti.

taan olevan mahdollista, vaikkakin hyvin harvinaista. Lisäksi huomautetaan, etteivät tuomioistuimet useimmiten kirjaa tunnustuksen perusteella annettua lievennystä perusteluihin, mikä hankaloittaa osaltaan lieventämismahdollisuuden käyttöasteen arviointia. Omalta osaltaan syyttäjät toteavat hyvin harvoin, jos koskaan, vedonneensa vastaajan tunnustukseen rangaistuksen lieventämisperusteena.

9.3 NYKYJÄRJESTELMÄN KEHITTÄMISMAHDOLLISUUDET SEKÄ UUDISTUSEHDOTUKSET

Kyselyyn vastanneet asianajajat katsovat kaikkien angloamerikkalaisen mallin mukaisten plea bargain -menettelyiden olevan sovellettavissa suomalaiseseen oikeusjärjestykseen. Saksalaisen mallin molemmat puolestaan hylkäävät sillä perusteella, ettei rahan heidän mukaansa tulisi vaikuttaa tuomitsemisesta päättämiseen.

Molemmat asianajajat pitävät syytteestä sopimisen suurimpina etuina ajan, kustannusten ja muiden resurssien säästymistä. Syytteestä sopimisen avulla pääkäsittelyissä pystyttäisiin keskittymään niin yksityisten kuin julkisten intressien kannalta olennaisiin asioihin. Syytteestä sopimisen suurimmaksi haitaksi he puolestaan katsovat käytäntöjen epäyhtenäistymisen. Toinen vastauksenantajista näkee syytteestä sopimisen lisäksi ongelmallisena erityisesti oikeusturvan kannalta, toinen puolestaan tuo esiin huolen yleisön reaktiosta kyseiseen menettelyyn. Molemmat katsovat haittojen olevan vähennettävissä toimijoiden riittävällä koulutuksella ja ohjeistuksella.

Vastauksen antaneet asianajajat soveltaisivat syytteestä sopimista lähtökohtaisesti kaikkiin rikoksiin, erityisesti yhdenvertaisuuden ja menettelytapojen yhteneväisyyden vuoksi. Esimerkkeinä nousevat esiin talousrikokset, huumausainerikokset sekä tekijänoikeusrikokset. Vastauksenantajien mukaan yhteistyön syyttäjän ja vastaajan avustajan välillä tulisi alkaa mahdollisimman aikaisessa vaiheessa prosessia, jotta yhteistyöllä olisi saavutettavissa parhaat mahdolliset lopputulokset.³⁵⁴ Vastauksenantajat katsovat lisäksi, että vastaajan tunnustuksen ja muun oman rikoksen selvittämisen vaikutuksia rangaistusta lieventävinä asianhaaroina tulisi lisätä nykyisestä. Toinen vastauksenantajista katsoo, että ran-

³⁵⁴ Toinen vastauksenantajista mainitsee nimenomaisesti esitutkintavaiheen, toinen katsoo ratkaisevaksi hetkeksi sen, kun syyttäjä saa jutun vastuulleen.

gaistusta tulisi voida lieventää myös jonkun muun tekemän rikoksen selvittämisen edistämisen perusteella.

Tuomioistuimen asemaa syytteestä sopimismenettelyssä koskevassa osiossa asianajajien näkemykset eroavat jonkin verran toisistaan. Yhtä mieltä he ovat kuitenkin siitä, ettei tuomioistuimen käsiteltäväksi tulisi saattaa muuta kuin rangaistuksen määräämistä koskevat kysymykset. Toinen vastauksenantajista katsoo tuomioistuimen hyväksynnän menettelyn asianmukaisuuden ehdottomaksi edellytykseksi. Hän katsoo, ettei tuomioistuimelle kuuluvaa toimivaltaa voida kokonaisuudessaan siirtää syyttäjälle. Vastauksenantaja ei katso tarpeelliseksi erikseen säätää alemman tuomioistuimen sopimukseen ottamaa kantaa ylempää tuomioistuinta sitovaksi, koska hänen mukaansa syytteestä sopimisella vältetään valitukset ylempään oikeusasteeseen.

Toinen vastauksenantaja puolestaan toteaa, ettei tuomioistuimen hyväksyntä ole välttämätön, mutta se voidaan niin haluttaessa hankkia. Hän puolestaan katsoo syytteestä sopimismenettelyn toimivuuden ehdottomaksi edellytykseksi sen, että alemman oikeusasteen sopimukseen ottama kanta sitoo ylempiä tuomioistuimia.

Syyttäjien mielipiteet parhaiten suomalaiseen oikeusjärjestelmään sovellettavissa olevasta plea bargainingin muodosta menevät yksiin asianajajien esittämien näkökulmien kanssa. Angloamerikkalaiset mallit todetaan helpoiten sovellettavissa oleviksi ja saksalainen malli tyrmätään lähes yksimielisesti oikeuskulttuuriimme vieraana ja hyväosaisia suosivana menettelynä³⁵⁵. Suurin osa toteaa plea (sentence) bargainingin parhaaksi vaihtoehdoksi, mutta charge ja fact bargainingiakaan ei suurin osa sulje pois.

Syytäjät näkevät syytteestä sopimisen suurimmiksi eduiksi ajan ja muiden resurssien säästön. Pääkäsittelystä saataisiin menettelyn avulla karsittua pois epäolennaiset osatekiöt ja kyettäisiin keskittymään paremmin olennaisiin seikkoihin. Myöskään todistajille ja muille todistelutarkoituksessa kuultaville ei aiheutuisi niin paljon vaivaa ja pääkäsittelyä saataisiin kokonaisuudessaan lyhennettyä olennaisesti. Syyttäjien mukaan resursseja tulisi säästymän kaikilta asianosaisilta.

³⁵⁵ Eräs vastauksenantaja rinnastaa ROL 1:8:ssa määritellyn sovinnon saksalaiseen ehdolliseen syyttämättä jättämiseen, ja toteaa siten saksalaisen menettelyn olevan Suomessa jo käytössä.

Syytteestä sopimisen suurimmiksi haitoiksi nousevat oikeusvarmuuden vaarantuminen, epätasa-arvo eri vastaajien välillä, syyttäjäkäytännön epäyhtenäistyminen entisestään, aineellisen totuuden tavoitteen vaarantuminen sekä oikeus- ja seuraamusikäntöjen epäyhtenäistyminen. Kyseiset haitat voidaan syyttäjien mukaan pyrkiä välttämään määrittelemällä syytteestä sopimisen edellytykset ja sen soveltamisala mahdollisimman tarkasti sekä kouluttamalla syyttäjistä riittävän kattavasti.

Myös suurin osa syyttäjistä soveltaisi syytteestä sopimista lähtökohtaisesti kaikkiin rikoksiin. He perustelevat kantaansa vastaajien yhdenvertaisuudella sekä sillä, että mitä tahansa rikostyyppiä koskeva tapaus voi olla työläs hoitaa. Osa rajaisi syytteestä sopimisen soveltamisalan vaikeisiin ja laajoihin rikoksiin. Heidän mukaansa kyseinen rajaus olisi aiheellinen, koska suurimmat säästöt on saavutettavissa juuri laajojen ja vaikeiden tapausten tutkinnassa. Lisäksi he toteavat yhteiskunnan intressin sopia yksinkertaisia rikoksia olevan pieni. Soveltamisalan rajausta kannattavat mainitsevat esimerkkeinä muun muassa talousrikokset ja huumausainerikokset sekä yleensä rikokset, joiden rangaistuksiin sisältyy ”sopimisen varaa”. Henkirikoksiin ei syytteestä sopiminen näiden vastauksenantajien mukaan sovellu.

Syyttäjät suhtautuvat tunnustukseen ja muuhun oman rikoksen selvittämiseen rangaistuksen lieventämisperusteena varsin myönteisesti. Heidän mukaansa oman rikoksen selvittämisen merkitystä tulisi lisätä huomattavasti. Merkityksen tulisi kuitenkin olla sidoksissa prosessin vaiheeseen: mitä aikaisemmassa vaiheessa selvittäminen (esimerkiksi tunnistaminen) tapahtuu, sitä suurempi tulisi rangaistuksesta saatavan lievennyksen olla. Oman rikoksen selvittämisen vaikutuksien lisäämisen katsotaan olevan mahdollista jo nykyään telyn puitteissa. Lähes kaikki vastauksenantajat katsovat, että yhteistyön syyttäjän ja vastaajan avustajan välillä tulisi alkaa jo esitutkinnassa.

Mielipiteet tuomioistuimen asemasta syytteestä sopimismenettelyssä jakautuvat lähes tasan. Ne, jotka katsovat, että syytteestä sopimismenettelyssä saavutetulle sopimukselle ei tarvita tuomioistuimen hyväksyntää, perustelevat näkemystään sillä, että jo nykyiset esitutkinnanrajoittamis- ja syyttämättäjäntämispäätökset ovat yksin syyttäjän ratkaistavissa. Tuomioistuimen hyväksyntä katsotaan täten tarpeettomaksi. He katsovat tuomioistuimen kontrollin tarpeettomaksi myös sillä perusteella, että syyttäjä vastaa virkavastuullaan siitä, että toimii oikein. Tarpeettomaksi katsotaan tässä kohtaa samoin perustein myös säätää

alemman tuomioistuimen saavutettuun sopimukseen ottama kanta ylempiä tuomioistuinta sitovaksi. Toiset puolestaan katsovat, että rangaistuksen mittaamista koskevat kysymykset tulisi saattaa tuomioistuimen ratkaistaviksi. Heidän mukaansa sopimuksen tulisi järjestelmän toimivuuden varmistamiseksi sitoa myös ylempiä tuomioistuinta.

Muiksi mahdollisiksi keinoiksi keventää ja nopeuttaa suomalaista rikosprosessia esitettiin suullis-kirjallista prosessia talousrikoksien käsittelyyn, syyttäjien osallistumista tiiviimmin esitutkintaan, jopa tutkinnanjohtajana, ja sitä kautta syyttäjien määrällistä lisäämistä. Lisäksi ehdotettiin tunnustuksen vaikutusta rangaistuksen lieventämisperusteena koskevien menettelyjen selkiyttämistä, konkurrensisiperusteisen syyttämättä jättämisen soveltamisalan laajentamista, mahdollisuutta ratkaista asia vastaajan poissaolosta huolimatta koskevan säännöksen väljempää tulkintaa, asianosaisten tiukempaa sitoutumista olemassa oleviin keinoihin sekä tuomioistuimen tiukempaa prosessinjohtoa.

9.4 KOKOAVIA HUOMIOITA KYSELYYN SAADUISTA VASTAUKSISTA

Saatujen vastausten perusteella on havaittavissa, ettei tämänhetkiseen rikosprosessijärjestelmään ainakaan suuressa määrin kuulu tiivis yhteistyö syyttäjien ja vastaajien avustajien välillä. Esitutkintavaiheessa yhteistyötä ei tehdä juuri lainkaan ja syyteharkintavaiheessakin erittäin vähän. Tilanteissa, joissa yhteistyötä on tehty, sen aloittamisesta on sovittu yhteisesti. Tämänhetkisen lainsäädännön tarjoamien mahdollisuuksien hyödyntäminen vaikuttaisi olevan hyvin riippuvaista syyttäjän ja asianajajan henkilökohtaisista toimintatavoista. Näiltä osin käytännöt vaativat yhtenäistämistä.

Yllättävää vastauksissa oli se, että kyselyyn vastanneet asianajajat suhtautuivat syytteestä sopimiseen huomattavasti syyttäjiä myönteisemmin. Tilanteen voisi ajatella olevan päinvastoin, sillä syytteestä sopimisen mahdollinen käyttöönotto vähentänee lähtökohtaisesti enemmän syyttäjien kuin asianajajien työtaakkaa.

Lähtökohtaisesti kukaan asianajajista ja syyttäjistä ei rajoittaisi syytteestä sopimisen soveltamisaluetta vain tiettyihin rikoksiin. Soveltamisalueen rajaaminen nähdään ongelmalliseksi erityisesti yhdenvertaisuuden ja käytäntöjen yhtenäisyyden kannalta. Vastauksenantajat tuovat kuitenkin esiin soveltamisalueen rajaamisen puolesta puhuvia seikkoja, kuten sen, että menettelyllä olisi saavutettavissa suurimmat hyödyt vaikeiden ja aikaa vievien rikosten selvittämisessä.

Vastauksenantajat ovat yhtä mieltä tunnustuksen ja muun oman rikoksen selvittämisen merkityksestä rangaistuksen lieventämisperusteena. Kaikki kyselyyn vastanneet ovat valmiita lisäämään niiden vaikutuksia tuomittavaan rangaistukseen. Merkitystä annetaan lähinnä sille, missä vaiheessa prosessia oman rikoksen selvittämisen edistäminen tapahtuu. Vastauksenantajien mukaan rangaistuksesta saatavan lievennyksen tulee olla sitä suurempi, mitä aikaisemmassa vaiheessa yhteistyö viranomaisten kanssa aloitetaan.

10 LOPUKSI

Edellä on käsitelty niin viranomaistahojen kuin asiantuntijoidenkin suhtautumista syytteestä sopimismenettelyn käyttöönottoon osaksi suomalaista rikosprosessia. Perinteisesti syytteestä sopimiseen on suhtauduttu kielteisesti, mutta viimeaikoina julkaistujen selvityksien perusteella asiantuntijoiden suhtautuminen menettelyyn näyttäisi olevan muuttumassa. Syytteestä sopiminen on nähty ongelmalliseksi erityisesti legaliteettiperiaatteen, virallisperiaatteen, aineellisen totuuden vaatimuksen, syyttäjän objektiviteettiperiaatteen sekä ihmisoikeussopimusten asettamien vaatimusten kannalta. Ensisijaisesti rikosprosessia kehitettäessä tulee huolehtia yksilön perus- ja ihmisoikeuksien toteutumisesta. Syytteestä sopimismenettelyn omaksumista harkittaessa kyseisistä oikeuksista ongelmallisimmiksi on havaittu vastaajien oikeusturva ja yhdenvertaisuus.

Syyttäjän toimintaa ohjaavat periaatteet velvoittavat syyttäjän muun muassa huolehtimaan yksilön oikeusturvan toteutumisesta. Syyttäjä voitaneen siis katsoa vastaavan mahdollisen syytesopimuksen sisällön oikeellisuudesta ja asianmukaisuudesta samantyyppisellä virkavastuulla kuin hän vastaa nykyprosessin puitteissa tekemistään päätöksistä. Syyttäjä toimii jo nykyisessä akkusatorisen menetelmän mukaisesti järjestetyssä rikosprosessissa aktiivisena prosessia eteenpäin vievänä asianosaisena, joten syytteestä sopimisen käyttöönottoaminen ei tältä osin muuttane hänen toiminnalleen asetettuja vaatimuksia ja odotuksia.

Varsinaisen tuomion antaminen ja rangaistuksen määrääminen syytteestä sopimista koskevassa asiassa tulisi saattaa riippumattoman ja puolueettoman tuomioistuimen tehtäväksi, joskin tuomioistuimen tulisi hyötyjen maksimoimiseksi pysytellä tietyiltä osin syytesopimuksessa sovituissa linjoissa. Tämä mahdollistaneen niin syyttäjän toiminnan kuin vastaajien oikeusturvan ja yhdenvertaisuuden toteutumisen kontrolloinnin. Tuomioistuintarkonrollin edellytyksien vahvistamiseksi syytteestä sopimiseen liittyvät neuvottelut voitaisiin määrätä

dokumentoitaviksi. Näin on toimittu esimerkiksi Tanskassa. Lisäksi sopimusneuvotteluissa tuotetut asiakirjat voisivat olla julkisia samoin edellytyksin kuin muu oikeudenkäyntiaineisto, jolloin saataisiin turvattua rikosprosessin läpinäkyvyys ja yleisön luottamus oikeusjärjestelmän toimintaan.

Syytteestä sopimisen kaltaisen menettelyn omaksuminen osaksi suomalaista rikosprosessia muodostuu erityisen problemaattiseksi lähes ehdottomana pidetyn aineellisen totuuden vaatimuksen kannalta. Pohdinta tulisi tässä kohtaa aloittaa siitä, kuinka pitkälle aineellista totuutta on vallitsevienkaan menettelytapojen puitteissa mahdollista selvittää. Oikeuskirjallisuudessa on saanut kannatusta näkemys, jonka mukaan rikosprosessissa on mahdollista ja tulee pyrkiä ainoastaan prosessuaaliseen totuuteen. Prosessuaalisen totuuden vaatimuksen kanssa syytteestä sopiminen ei liene yhtä selkeässä ristiriidassa kuin aineellisen totuuden vaatimukseen verrattuna.

Oikeusturvan ja aineellisen totuuden toteutumisen kannalta ongelmallisena voidaan nähdä syytteestä sopimisen käyttöönottoa koskevan pohdinnan yhteydessä esitetty pelko vääristä tunnustuksista. Suomalaisessa oikeusajattelussa syyttömän tuomitseminen on yleisesti koettu paljon syyllisen vapauttamista vakavammaksi ongelmaksi. Syytteestä sopimisen käyttöönotto ei kuitenkaan kasvattane syyttömän tuomitsemisen riskiä siinä määrin kuin osa asiaan kantaa ottaneista tahoista on esittänyt. Lähtökohtaisesti toisen tekemän rikoksen tunnustaminen on mahdollista jo nyt eikä nykyisen rikosprosessijärjestelmäkään puitteissa voida täysin varmaksi sanoa, että esitetty väärä tunnustus tulee kumottua muulla näytöllä. On siis ainakin teoriassa mahdollista, että nykyjärjestelmänkin puitteissa henkilö tuomitaan tunnustuksen ja sitä tukevan näytön perusteella toisen tekemästä teosta. Lisäksi syyttäjän tulee objektiviteettiperiaatteen asettamien vaatimusten mukaisesti tuoda syytteestä sopimismenettelyssäkin esiin syyttömyyden puolesta puhuvat seikat, mikä osaltaan ennaltaehkäisee vääriä tunnustuksia tarjoamalla vastaajalle paremmat lähtökohdat syytteen myöntämisestä päättämiseen.³⁵⁶ Edellä esitetyin perustein väärän tunnustuksen mahdollisuus ei liene syytteestä sopimisen pahimpia epäkohtia.

³⁵⁶ Syyttäjää velvoittava objektiviteettiperiaate sisältää muitakin tärkeitä osatekijöitä, jotka tulee ottaa huomioon syytteestä sopimisen käyttöönotosta päätettäessä. Tässä kohtaa tarkoituksenani on tuoda esiin, ettei syytteestä sopiminen liene *täysin* ristiriidassa kyseisen periaatteen kanssa, kuten usein on argumentoitu.

Yhdenvertaisuus on toteutettavissa myös syytteestä sopimismenettelyssä, kunhan huolehditaan siitä, että samanlaisia tapauksia kohdellaan samalla tavalla ja erilaisia eri tavalla. Yhdenvertaisuuden arviointi tulisikin keskittää tiettyyn rikostyyppiin ja huolehtia sen sisällä samalla tavalla toimivien vastaajien yhdenvertaisesta kohtelusta.³⁵⁷ Yhdenvertaisuusongelmia on nähty aiheutuvan myös vastaajien avustajien henkilökohtaisten ominaisuuksien, erityisesti neuvottelutaitojen, vuoksi. Kyseiset ongelmat on katsottu olevan poistettavissa asianmukaisella ja perusteellisella koulutuksella.

Syytteestä sopimiseen ei sisältyne ongelmia rangaistusteorioiden näkökulmasta. Syytteen myöntäminen voidaan nähdä sovitusajatuksen sisältyvänä julkisena anteeksipyyntönä. Lisäksi tunnustuksen on todettu indikoivan vastaajan valmiudesta katumukseen ja sitä seuraavaan uudistumiseen. Myöskään rangaistusjärjestelmän preventiivisen tehon heikkenemisestä syytteestä sopimisen, erityisesti tunnustuksen perusteella rangaistuksesta saatavan lievennyksen, perusteella ei ole esitetty kiistattomia argumentteja.

Syytteestä sopimisen voitaneen katsoa toimivan luonnollisena jatkona esimerkiksi rikosasian sovittelulle. Sovittelumenettelyssä rikoksentekijä sopii rikoksen uhrin kanssa tälle aiheuttamiensa haittojen ja vahinkojen hyvittämisestä ja korvaamisesta. Tarkoituksenmukaista olisi tällaisissa tilanteissa, joissa yksilöiden välinen konflikti on jo saatu ratkaistua ja tekijä on ottanut vastuun teoistaan, pyrkiä syytteestä sopimalla vähentämään myös tekijälle erityisesti oikeudenkäynnistä aiheutuvia rasituksia.

Prosessiekonomia on yleensä nähty huonoksi perusteluksi syytteestä sopimisen käyttöönotolle. Plea bargainingin käyttöä on muissakin maissa perusteltu juuri järjestelmän kuormittumisella ja oikeudenkäyntien pitkittymisellä. Lisäksi esimerkiksi esitutkintalain uudistuksen nimenomaisena tavoitteena mainitaan juuri viranomaisten voimavarojen säästäminen. Syytteestä sopimisen käyttöönoton ei tulle perustua pelkästään prosessiekonomisiin lähtökohtiin, mutta prosessiekonomia voitaneen huomioida yhtenä varteenotettavana perusteluna menettelyn omaksumiselle.

Selvää lienee se, että sitä suuremmat hyödyt syytteestä sopimisella olisi saavutettavissa mitä aikaisemmassa vaiheessa prosessia sopimukset tehtäisiin. Perusteltavissa lienee

³⁵⁷ Näin ollen yhdenvertaisuusongelmia ei myöskään ilmene, mikäli syytteestä sopiminen rajoitetaan koskemaan vain tiettyjä rikoksia.

kuitenkin myös näkökulma, jonka mukaan syytteestä sopimisella on saavutettavissa merkittäviä hyötyjä vielä esitutkintaa myöhemmissäkin prosessin vaiheissa. Vaikka esitutkinta onkin rikosprosessin työläin ja aikaa vievin yksittäinen vaihe, on myös prosessin muiden vaiheiden todettu vaativan huomattavan paljon resursseja.

Huoli käytäntöjen epäyhtenäisyydestä ja epäyhtenäistymisestä entisestään syytteestä sopimismenettelyn omaksumisen seurauksena on tuotu useasti esiin niin viranomaisten kuin muidenkin asiantuntijoiden lausuntojen yhteydessä. Tätä koskevat ongelmat on niissä oikeusjärjestelmissä, joissa on jo käytössä jonkinlainen plea bargain -menettely, ratkaistu rangaistuksen määräämistä koskevin ohjein.³⁵⁸ Sama ratkaisu voitaneen ottaa käyttöön myös Suomessa.

Kiistatonta lienee edellä esitetyn perusteella se, että oman rikoksen selvittämisen edistämisen ja erityisesti tunnustuksen asemaa tulisi vahvistaa suomalaisessa rikosprosessissa. Myös muiden jo olemassa olevien toimintamahdollisuuksien laajemmalla ja tehokkaammalla soveltamisella olisi luultavimmin saavutettavissa ainakin osa syytteestä sopimisella tavoitelluista hyödyistä. Tässä yhteydessä tulisikin pohtia, millä tavoin kyseiset keinot saataisiin tehokkaampaan käyttöön. Yhdeksi ratkaisuvaihtoehdoksi on esitetty prosessitahojen intensiivisempää kouluttamista. Kouluttaminen lienee hyvä, muttei riittävä keino kyseisen tavoitteen saavuttamiseksi. Lisäksi edellytettäneen lainsäädännön täsmentämistä sekä toimintaa ohjaavien yleisten ohjeiden luomista.

Syytteestä sopimisen käyttöönoton vastustaminen sillä perusteella, että kyseinen menettely on lähtöisin meille vieraasta oikeusjärjestelmästä ja on sellaisenaan kenties soveltumaton järjestelmäämme, ei liene perusteltua. Tiettyyn oikeusjärjestelmään muista järjestelmistä tulevat ainekset ovat osa oikeuden luonnollista kehitystä. Uutta menettelyä ei liene tarkoituksenmukaista omaksua sellaisenaan, vaan siitä tulee poimia suomalaisen rikosprosessiin soveltuvat ainekset. Oikeudellisen siirrännäisen soveltuvuutta tulee arvioida rikosprosessin kantavien periaatteiden ja normien näkökulmasta. Lisäksi arvioinnissa tulee huomioida rikosprosessille asetettujen arvojen ja tavoitteiden toteutuminen omaksutun siirrännäisen luomassa kontekstissa. Kuten aihetta koskevassa argumentoinnissa on usein todettu, jo nykyisessä suomalaisessa rikosprosessissa on nähtävissä merkkejä plea

³⁵⁸ Esimerkiksi Yhdysvalloissa ja Englannissa on käytössä tällaiset ohjeet.

bargainingista. Kyseinen seikka tulisi katsoa enemmän hyväksi lähtökohdaksi kuin esteeksi menettelyn kehittämiseksi.

LIITTEET

1. Saatekirje.
2. Kysymyslomake.

TUTKIMUS SYYTTEESTÄ SOPIMISESTA SUOMESSA

Arvoisa vastaanottaja,

Opiskelen Itä-Suomen yliopiston Joensuun kampuksella oikeustiedettä. Teen Pro gradu-tutkielmaani syytteestä sopimisesta Suomessa tällä hetkellä sekä siitä, miten järjestelmäämme tulisi kehittää joutuisamman ja kustannustehokkaamman rikosprosessin saavuttamiseksi tulevaisuudessa. Kyseinen aihe on ajankohtainen, sillä oikeudenkäyntien viivästyminen ja rikosprosessin raskaus ovat olleet ongelmana Suomessa jo pitkään.

Oikeudenkäyntien nopeuttamiseksi ja resurssien säästämiseksi on yhtenä vaihtoehtona ehdotettu erityisesti angloamerikkalaisissa oikeusjärjestelmissä käytetyn plea bargain -menettelyn ottamista soveltuvin osin käyttöön myös Suomessa. Mallia suomalaisen järjestelmän kehittämiseen on ehdotettu otettavan myös Saksasta, missä on käytössä angloamerikkalaisesta mallista hyvinkin paljon eroava plea bargain -menettely eli ehdollinen syyttämättä jättäminen.

Angloamerikkalainen plea bargain – menettely on perinteisesti jaoteltu kolmeen osaan: plea (sentence) bargainiin, charge bargainiin ja fact bargainiin. Plea (sentence) bargainissa lievempi rangaistus seuraa suoraan teon tunnustamisesta. Lievennys voi koskea rangaistuksen määrää tai rangaistuksen lajia.

Charge bargainissa sopimus puolestaan koskee rangaistusvaatimusta. Charge bargain voidaan toteuttaa joko niin, että syytetty tunnustaa kaksi rikosta, minkä seurauksena syyte kolmannelta rikoksesta jätetään nostamatta tai niin, että tunnustamisen seurauksena syytetty ei nosteta törkeästä tekemuodosta, vaan syyte koskee ainoastaan perustekomuotoa. Fact bargain on pitkälti charge bargainin kaltainen. Siinä sopimus koskee tosiseikkoja, joihin syyttäjä vetoaa syytteensä tueksi tai joilla on merkitystä rangaistuksen mittaamisessa. Sekä charge että fact bargainissa siis suljetaan syyttäjän ja vastaajan (avustajan) välisellä sopimuksella jotain tavallisesti tuomioistuimen arvioitavaksi kuuluvaa pois tuomioistuinkäsittelystä.

Saksalaisessa ehdollisessa syyttämättä jättämisessä vastaaja ja syyttäjä voivat sopia, että vastaaja suorittaa tietyn rahasumman valtiolle, yleishyödyllisille yhteisöille tai rikostensa uhreille, jolloin syyttäjä esittää tuomioistuimelle, että tutkinta lopetetaan. Jutun jääminen sikseen edellyttää tuomioistuimen hyväksyntää. Menettely on siinä mielessä ehdollinen, että mikäli sovittua summaa ei makseta, asia palautuu syyttäjän harkittavaksi. Rikosta ei siis tunnusteta eikä maksettava korvaus ole rikosoikeudellinen seuraamus.

Lähetän ohessa syytteestä sopimiseen liittyvän kysymyslomakkeen, johon pyytäisin Teitä vastaamaan. Kysely on suunnattu valikoidulle joukolle. Sen vuoksi on ensiarvoisen toivottavaa, että jokainen kyselyn saanut pyrkii siihen vastaamaan. Pyydän Teitä palauttamaan vastauksenne oheisella kirjekuorella (1) kuukauden kuluessa kirjeen saapumisesta, kuitenkin viimeistään 5.11.2010 mennessä. Postimaksu on maksettu puolestanne. Mikäli Teillä ilmenee jotain kysyttävää tutkimukseeni liittyen, vastaan mielelläni kysymyksiinne. Kiitän jo etukäteen vaivannäöstänne!

Ystävällisin terveisin,

Laura Tammenlehto
Ruoritie 2 C 26, 80160 JOENSUU
P. 040-7181165
E-mail: tammenle@cc.joensuu.fi

LIITE 2

KYSYMYSLOMAKE

1. Mitä mieltä yleisesti ottaen olette syytteestä sopimisesta?

2. Onko Teillä kokemuksia käytännön tapauksista, joissa syytteestä sopiminen olisi ollut hyödyllinen tai toivottava menettelytapa? Jos on, niin millaisista tapauksista on ollut kyse?

2.1. Missä määrin syytteestä sopiminen olisi arvionne mukaan keskimäärin säästänyt resursseja (Esim. työpanos, raha) ja nopeuttanut käsittelyä yksittäisessä tapauksessa?

2.2. Mihin arvionne perustuu?

3. Mitkä olisivat arvionne mukaan syytteestä sopimisen suurimmat edut?

4. Mitkä olisivat arvionne mukaan syytteestä sopimisen suurimmat haitat?

4.1. Miten edellä mainittuja haittoja voitaisiin mielestänne vähentää?

5. Mikä edellä esitellyistä järjestelmistä plea (sentence) bargain, fact/ charge bargain vai saksalainen ehdollinen syyttämättä jättäminen mielestänne soveltuisi parhaiten ja mikä huonoiten Suomen oikeusjärjestelmään? Millä perusteilla?

6. Tulisiko syytteestä sopimisen soveltamisalaan kuulua vain tietyt vaikeasti selvitettävät rikokset (esim. talousrikokset), kuten joissakin yhteyksissä on esitetty, vai tulisiko järjestelmän soveltamisalaan kuulua kaikki rikokset? Miksi?

6.1. Minkä tyyppisissä rikoksissa järjestelmää voitaisiin mielestänne käyttää?

7. Kuinka usein suhteessa hoidettujen tapauksien määrään on *esitutkintavaiheessa* Teidän kokemuksienne mukaan viimeisen (1) vuoden aikana järjestetty neuvotteluja riitaisissa kysymyksissä vastaajan avustajan ja syyttäjän välillä?

7.1. Keitä neuvotteluissa on ollut mukana?

7.2. Kenen aloitteesta neuvottelut on järjestetty?

7.3. Mistä neuvotteluissa on keskusteltu ja mitä niissä on sovittu? (Esim. näyttö, seuraamukset lisätutkinnan tarve, tms.)

8. Kuinka usein suhteessa hoidettujen tapauksien määrään on *syyteharkintavaiheessa* Teidän kokemuksienne mukaan viimeisen (1) vuoden aikana järjestetty neuvotteluja riitaisissa kysymyksissä vastaajan avustajan ja syyttäjän välillä?

8.1. Keitä neuvotteluissa on ollut mukana?

8.2. Kenen aloitteesta neuvottelut on järjestetty?

8.3. Mistä neuvotteluissa on keskusteltu ja mitä niissä on sovittu? (Esim. näyttö, seuraamukset lisätutkinnan tarve, tms.)

9. Miten riitaisista kysymyksistä järjestetyt neuvottelut ja aikaansaadut sopimukset ovat vaikuttaneet asian etenemiseen?

9.1. Ovatko sovitut seikat helpottaneet syyteharkinnan suorittamista sekä syytteen muotoilua ja ajamista? Miten?

9.2. Ovatko sovitut seikat helpottaneet päämiehen puolustamista? Miten?

9.3. Ovatko neuvotteluissa aikaansaadut sopimukset mielestänne vaikuttaneet pääkäsitteeseen? Miten?

9.4. Ovatko neuvotteluun osallistuneet osapuolet toimineet neuvottelujen jälkeen sen mukaan, mitä neuvotteluissa on sovittu?

10. Onko teon tunnustaminen kokemuksienne mukaan vaikuttanut rangaistukseen? Jos on, niin miten?

10.1. Kuinka usein suhteessa tapauksien määrään niissä tapauksissa, joissa epäilty on tunnustanut teon, tuomioistuin on alentanut rangaistusta viran puolesta tunnustuksen perusteella?

10.2. Kuinka usein suhteessa tapauksien määrään niissä tapauksissa, joissa epäilty on tunnustanut teon, vastaajan avustaja on vedonnut tunnustukseen rangaistuksen alentamisperusteena?

10.3. Kuinka usein suhteessa tapauksien määrään niissä tapauksissa, joissa epäilty on tunnustanut teon, syyttäjä on ehdottanut rangaistuksen alentamista tunnustuksen perusteella?

10.4. Miten tuomioistuin on suhteessa tapauksien määrään niissä tapauksissa, joissa epäilty on tunnustanut teon, reagoinut pyyntöihin alentaa rangaistusta tunnustuksen perusteella?

10.5. Pitäisikö oman rikoksen selvittämisen vaikutusta rangaistukseen mielestänne laajentaa nykyisestä? Miten? Miksi?

11. Onko mielestänne merkitystä sillä, missä vaiheessa prosessia yhteistyö syyttäjän ja vastaajan avustajan välillä alkaa? Jos on, niin missä vaiheessa prosessia yhteistyön mielestänne pitäisi alkaa? Miksi?

11.1. Soveltuisiko rikosprosessiin mielestänne esimerkiksi suullinen valmisteluistunto, jossa riittaiset kysymykset käytäisiin läpi ennen varsinaista pääkäsittelyä? Miksi?

12. Oletteko olleet osana sellaista käytäntöä, jossa syyttäjä olisi lähettänyt syyteluonnoksen vastaajan avustajalle kommentoitavaksi ennen syytteen vireillepanoa? Millaisista tapauksista tällöin on ollut kysymys?

12.1. Mitä mieltä olette edellä kuvatusta menettelystä? Miksi?

13. Tulisiko syyttäjän ja vastaajan avustajan tekemälle sopimukselle mielestänne saada tuomioistuimen hyväksyntä? Miksi? Miltä osin?

13.1. Olisiko mielestänne mahdollista säätää laki, jonka mukaan alemman tuomioistuimen sopimukseen ottama kanta (esim. sovinnon vaikutuksesta rangaistuksen määrään) olisi myös ylempiä tuomioistuimia sitova? Miksi?

13.2. Pitäisikö tuomioistuimen mielestänne ilmaista käsityksensä vain rangaistuksen enimmäismäärästä vai tulisiko myös muut sovintoon sisältyvät seikat (esim. näyttöä tms. koskevat) saattaa tuomioistuimen arvioitavaksi? Miksi? Mitkä seikat?

14. Onko tiedossanne muita lainsäädännöllisiä tai vastaavia keinoja, joilla voitaisiin keventää tai nopeuttaa rikosprosessia, ottaen huomioon perustuslain ja kansainvälisten sitoumusten vaatimukset?

15. Muita kommentteja kyselystä tai vihjeitä tutkimuksen tekijälle

KIITOKSIA VASTAUKSESTANNE!